

HUKUK KURALLARIYLA DOĞANIN “HAK ÖZNESİ” OLARAK TANINMASI

*Recognition of Nature as the “Subject of Rights”
within Legal Frameworks*

Gülden ÇINARLI ÖZBİLENLER*

ÖZ

İnsan dışındaki her şeyin insan için var olabileceği kabulünden hareket eden insan merkezli hak felsefesi, modern hukuk sistemlerinin temelinde yer almaktadır. Ancak doğanın ihtiyaçları göz ardı edilerek kurgulanmış olan bu sistem, evrenimizde giderek artan ve geri döndürülemez kayıpların önüne geçmekte yetersiz kalmaktadır. Buna karşı bir önlem olarak hukuki metinlerde doğanın da hak öznesi kabul edilip belirli mekanizmalarla korunması amaçlanmıştır. Bu kapsamda 2008 yılında Ekvador, anayasasına doğa haklarını dahil eden dünyadaki ilk ülke olmuş, onu yasal düzenlemelerle farklı kıtalardan birçok devlet (Bolivya, Yeni Zelanda, Avustralya, Uganda, İspanya, Panama ve Kolombiya) takip etmiştir. Özellikle yerli halkların etkisiyle Amerika (ABD, Brezilya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika, Peru), Asya (Hindistan), Avrupa (Birleşik Krallık, İrlanda Cumhuriyeti, Hollanda, İspanya) ve Okyanusya (Avustralya) kıtalarından pek çok devlette yerel otoriteler tarafından doğa haklarının tanındığı hukuki metinler kabul edilmiştir. Çalışmada doğa haklarının farklı kademelerdeki normlarla

---

Makale Geliş Tarihi / Date Received: 19.08.2025

Makale Kabul Tarihi / Date Accepted: 17.11.2025

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, E-posta: gulden.cinarli@ikc.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3994-2313>, RORID: <https://ror.org/024nx4843>.

tanındığı devletlerden örneklerle değinilirken, ulusal ve uluslararası alanda bu konuda yaşanan gelişmeler ortaya konulmaya alışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğa Hakları, Hukukun znesi Doğa, Yerli Halklar ve Doğa Hakları, Var Olma Hakkı, Yenilenme Hakkı.

ABSTRACT

The anthropocentric philosophy of rights, which stems from the assumption that everything other than humans exists for the benefit of humankind, lies at the foundation of modern legal systems. However, this system, which was designed by ignoring the needs of nature, is insufficient to prevent the increasing and irreversible losses in our universe. As a countermeasure, legal texts have begun to recognize nature as a subject of rights and aim to protect it using specific mechanisms. In this context, Ecuador became the first country in the world to incorporate the rights of nature into its constitution in 2008, followed by various countries from different continents (Bolivia, New Zealand, Australia, Uganda, Spain, Panama and Colombia) through legislative regulations. Especially influenced by Indigenous peoples, legal texts recognizing the rights of nature have been adopted by local authorities in many countries across the Americas (USA, Brazil, Canada, Colombia, Costa Rica, Peru), Asia (India), Europe (United Kingdom, Republic of Ireland, the Netherlands, Spain), and Oceania (Australia). This study aims to present the developments in this field at both national and international levels by providing examples from countries where the rights of nature are recognized through various levels of legal norms.

Keywords: Rights of Nature, Nature as Legal Subject, Indigenous Peoples and Nature Rights, Right to Exist, Right to Regenerate.

GİRİş

Son yıllarda dünyada insanların içine düştüğü çıkamaz; yaşanan doğal felaketler, salgın hastalıklar, enerji krizleri ve kıtlık -belki de hiç olmadığı kadar- kaygı uyandırmaktadır. Doğanın gördüğü zararlarla yakından ilişkilendirilen bu durum, sadece uzmanlar tarafında değil, toplumun en alt kesimlerine ve hatta çocuklara varıncaya kadar geniş bir çevrede farkındalık yaratmıştır. Alınan önlemlerle belirli bir fayda sağlanıyorsa da bu, ancak bazı kötü sonuçların gerçekleşmesini yavaşlatmakla sınırlı kalmaktadır. Örneğin; buzulların erime hızı, Ocak 2024 verileri uyarınca bir ölçüde yavaşlamış

görünse de erime devam ettiği için dünyadaki iklim değişikliği hala tetiklenmekte ve yaklaşık yarım yüzyıldır olduğu gibi küresel ısınma, etkilerini hissettirmektedir¹. Diğer yandan her kesimin bu farkındalığın gereklerine uygun davranışlar sergilediğini savunmak da mümkün değildir. Özellikle ekonomik kaygılarla hareket eden özel şirketler veya kamu makamları karşı karşıya olunan tehlikenin sorumluları arasında ilk sırada gösterilmektedir.

Doğanın kirletilmesinden ormansızlaşmaya, genetiğin değiştirilmesinden aşırı kullanıma varıncaya kadar doğanın doğal döngüsünü bozan, dünyayı ciddi bir iklim kriziyle baş başa bırakan sorunlara çözüm bulabilmek için doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimlerde de bazı öneriler ileri sürülmektedir. Bu kapsamda merkezine insanı yerleştiren hukuk sisteminin diğer canlı veya cansız varlıklarla ilişkisi göz önüne alınarak insanı tek gerçek temsilci ve yararlanıcı olarak görmesi, son derece sorunlu bulunarak eleştirilmektedir². Bunun yerine doğaya da haklar tanıyarak onun nesneden özneye geçişini temsil eden “doğa hakları³” anlayışı, insanın kendisinin “var olma hakkını” kurtarmak için ortaya atılmıştır⁴.

Doğadaki varlıkların, insanın saygı duyması gereken haklarının olduğuna dair algı, uzun zamandır dünyadaki pek çok yerli gelenekte bulunmakla birlikte modern köklerinin Christopher D. Stone tarafından 1972 yılında yayınlanmış “*Should Trees Have Standing?*” (Ağaçların Taraf Ehliyeti Olmalı mı?) makalesine dayandığı kabul edilmektedir⁵. Bu anlayış, geleneksel hukuk anlayışından uzak ama doğayı koruma amacına hizmet etmekte daha başarılı olma potansiyeliyle öne çıkmaktadır. Şöyle ki söz gelimi, özel hukuk açısından sadece doğaya verilen bir zararda, sivil toplum eliyle açılacak bir dava, korunabilecek kişisel bir menfaat olmadığı için hukuki dayanaktan

¹ Oğuz Nasuh Bektaş, “İklim Krizi: Kuzey Kutbu’ndaki Buzullar Aslında Erimiyor mu?,” *Teyit*, 29 Şubat 2024, <https://teyit.org/analiz/iklim-krizi-kuzey-kutbundaki-buzullar-aslinda-erimiyor-mu>.

² Anna Gear, “Deconstructing Anthropos: A Critical Legal Reflection on ‘Anthropocentric’ Law and Anthropocene ‘Humanity’,” *Springer: Law and Critique* 26, no. 3 (2015): 225, <https://doi.org/10.1007/s10978-015-9161-0>.

³ Çalışmamızda bu terim, “doğaya ait olan” yani “doğanın öznesi olduğu” hakları ifade etmek için kullanılmıştır.

⁴ Alberto Acosta, “Toward the Universal Declaration of Rights of Nature: Thoughts for Action,” *AFESE Journal* 24, no. 4 (2010): 7.

⁵ Harry Blair, “Saving India’s Rivers: Ecology, Civil Society, Religion, and Legal Personhood,” *World Development Sustainability* 3, no. 1 (2023): 6, <https://doi.org/10.1016/j.wds.2023.100068>.

yoksun bulunabilir⁶. Oysa doğa yasal statüye sahip kılındığında, korunan yasal bir menfaat olmaktan hak öznesine dnşmektedir⁷. Yani uğradığı zararın tazminini isteyebilecek bir hak sahibi haline getirilmektedir.

Dünyada pek çok devlette, 2008 yılından itibaren başlayan süreçte, doğayı hak öznesi olarak tanıyan mevzuatlar, yetkili makamlarca kabul edilmektedir. Çalışma kapsamında söz konusu hukuki metinler hiyerarşık sırayla ele alınarak zetleri aktarılmaya çalışılacaktır. Böylece bu alandaki gelişmeler hakkında özellikle Türkçe literatüre katkı sunmak ve daha kapsamlı araştırmalar için kaynak oluşturmak hedeflenmektedir. Doğa haklarını tanıdığı uluslararası çapta duyulmuş, dünyada kabul edilmiş hemen her mevzuata yönelik bilgi paylaşma gayemiz, çalışmayı normatif düzenlemeler ve uluslararası alandaki gelişmelerle sınırlandırma mecburiyetini doğurmuştur. Ulusal mahkemeler önünde görülen davalarda yaşanan doğa haklarına ilişkin gelişmeler ise farklı bir çalışma konusu olarak değerlendirilmiştir.

I. ANAYASAL DÜZEYDE TANINMA

Anayasalar “*bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet iktidarı karşısında bireylerin özgürlüklerini düzenleyen*” belgelerdir⁸. Kuruluş belgesi statüsündeki bu metinler, normlar hiyerarşisinin tepesinde yer alır ve devletteki diğer tüm hukuk normlarının geçerliliğine kaynak teşkil eder⁹. Değiştirilmeleri olağan kanunlardan daha zor usullere tabi anayasalarda güvence altına alınan bir hak, tüm erkleri ve kişileri bağlayıcı üstün bir kalkanla korunur hale gelmektedir.

Doğa haklarının, normlar hiyerarşisinde zirvede yer alan metnin içine yazılarak korunması -özellikle az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlerde- ilgili hakları gerçekten koruyabilmek adına değerlidir. Zira ekonomik sıkıntıları aşmak adına doğayı feda etme eğiliminde olabilecek hkmetlerin, belirli bir katılıkla korunan hakları egale edebilmesi, alelade bir kanunu yürürlüğe koyabilmelerinden zordur. Ancak bu yaklaşım, dünyada çok fazla örneğe sahip değildir.

⁶ Guillermo Schumann Barragan, “Civil Litigation for Environmental Damages: Are the So-Called Rights of Nature an Alternative?,” *International Journal of Procedural Law* 14, no. 1 (2024): 87, <https://doi.org/10.1163/30504856-14010004>.

⁷ Barragan, “Civil Litigation,” 91.

⁸ Erdoğan Tezi, *Anayasa Hukuku* (Beta Yayınevi, 2017), 10.

⁹ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları* (Ekin Yayınevi, 2023), 51.

İlk ana başlık altında; anayasasında doğa haklarını tanıyan Ekvador’daki hükümler ile Bolivya Anayasası’nın özellik arz eden durumu, Meksika’da federe devletler düzeyinde ve ayrık bir örnek olarak ABD’deki bir kabile tarafından doğa haklarının anayasal metinlerde tanınması meselesi açıklanmaya çalışılacaktır.

A. Ekvador

Doğa haklarının anayasal düzeyde tanınması konusunda öne çıkan devlet Ekvador’dur. Eylül 2008’de yapılan referandumda kabul edilen Anayasa’nın, merkezindeki kavram “*buen vivir*” (iyi yaşam), Başlangıç kısmında “ulaşılacak istenen bir amaç” olarak ifade edilmiştir¹⁰. Doğa hakları ve kalkınma rejimi arasında Anayasa’nın üçüncü temelini oluşturan *buen vivir*; su hakkından eğitim, sağlık, çalışma ve sosyal güvenlik haklarına; kültür, bilim, teknoloji, biyolojik çeşitlilik, ekolojik sistemler, alternatif enerji gibi alanları içeren 75’i aşan madde kapsamında kendi rejimine sahiptir¹¹. İyi yaşamı merkeze alan bu yeni Anayasa’da *Pachamama*’nın (Doğa Ana) haklarına ise bütün bir bölüm ayrılarak bu hakların kapsam ve içeriği detaylandırmıştır¹². 10’uncu maddesinde doğanın “*Anayasanın ve yasaların tanıdığı hakların öznesi*” olduğunu ifade eden Anayasa’nın, “Doğa hakları” başlıklı 7’nci bölümünde yer alan 71 ila 74’üncü maddeleri şu şekildedir¹³:

“Madde 71: Yaşamın yeniden üretildiği ve gerçekleştirildiği doğa veya Pachamama (yani tabiat ana), varlığının ve yaşam döngüsünün, yapısının, işlevinin ve evrim sürecinin bütüncül şekilde mevcudiyetine, devam etmesine, korunmasına ve yeniden oluşmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

¹⁰ Catherine Walsh, “Development as Buen Vivir: Institutional Arrangements and (De)Colonial Entanglements,” *Development* 53, no. 1 (2010): 18, <https://doi.org/10.1057/dev.2009.93>.

¹¹ Walsh, “Development as Buen,” 18. Genel olarak *buen vivir*; insanın doğayla birliğine ve tüm (soyut ya da somut) var olanların kaçınılmaz şekilde birbiriyle bütünlüğüne dayalı bir bilgi ve yaşam sistemini ifade eder, düzenler ve inşa eder. Bkz. Walsh, “Development as Buen,” 18.

¹² Lynda Collins, *The Ecological Constitution: Reframing Environmental Law* (Routledge, 2021), 67.

¹³ Tolga Şirin, “Gelecek Kuşaklardan Doğanın Haklarına: Bolivya ve Ekvador Anayasaları,” *Doğanın Hakları Bağlamında Ekoloji ve Hukuk* içinde, ed. Aykut Çoban, Tolga Şirin, Hande Atay ve Ozan Ercan Taşkın (Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2014), 58-59.

Her kişi, topluluk, halk veya ulus, kamu organlarının önünde doğanın haklarının tanınmasını talep edebilir. Bu hakların uygulaması ve yorumunda, Anayasa'nın öngördüğü ilgili ilkeler izlenir.

Devlet, gerçek ve tüzel kişiler ile kolektifleri, doğayı korumaları için teşvik eder, ekosistemi meydana getiren tüm unsurlara saygıyı geliştirir.

Madde 72: Doğa, restorasyon hakkına sahiptir. Bu restorasyon devletin ve gerçek veya tüzel kişilerin, doğal alanlarda yaşayan birey veya kolektiflerin zararlarını tazmin etme ödevinden bağımsızdır.

Ciddi ve kalıcı çevresel etkilerde -ki bunlara yenilenemeyen doğal kaynakların sömürüsü de dahildir- devlet, restorasyon için en etkili olan mekanizmaları kurar ve zararlı çevresel sonuçların ortadan kaldırılması ve giderilmesi için uygun tedbirleri alır.

Madde 73: Devlet, canlı türlerinin yok olmasına, ekosistemin tahribatına ve doğal döngünün kalıcı olarak değişimine neden olacak faaliyetlere karşı önlem almak veya sınırlama getirmekle yükümlüdür.

Ulusal genetik mirasa geri dönüşü olmayan bir biçimde zarar verecek organik ve organik olmayan madde ve canlıların ülkeye girişi yasaktır.

Madde 74: Kişilerin, toplulukların, halkların ve milletlerin, iyi bir yaşam sürdürebilmeleri için, evre ve doğal kaynaklardan faydalanma hakları vardır.

Doğal kaynaklara el konulamaz. Bu kaynakların üretimi, kiralanması ve kullanımı devletin denetimine tabidir."

74'nc maddede kullanılan dil, doğa haklarının düzenlendiği bir bölümde dahi insanın, insan-doğa ilişkisinde faydalanıcı ve hak sahibi olarak tanınması dolayısıyla dikkat ekicidir¹⁴. Bunun öncesinde verilen maddeler ise doğayı konumlandırığı anayasal bağlam itibarıyla, dünyada bir ilktir¹⁵.

Ekvador ekonomisinin, petrol ve madencilik endüstrilerine büyük ölçüde bağımlı olması nedeniyle hükümet, Mirador madeni ve Yasuni Milli

¹⁴ Louis J. Kotze and Paola Villavicencio Calzadilla, "Somewhere Between Rhetoric and Reality: Environmental Constitutionalism and the Rights of Nature in Ecuador," *Transnational Environmental Law* 6, no. 3 (2017): 425, <https://doi.org/10.1017/S2047102517000061>.

¹⁵ Johannes M. Waldmueller and Laura Rodrguez, "Buen Vivir and the Rights of Nature: Alternative Visions of Development," in *Routledge Handbook of Development Ethics*, ed. Jay Drydyk and Lori Keleher (Routledge, 2019), 240.

Parkındaki petrol araştırmaları gibi tartışmalı endüstriyel projelere -doğa haklarına rağmen- devam etmiştir¹⁶. Ülkede doğa haklarının güvence altına alınması için açılan davalarda da davayı kimin açtığı ve taşıdığı siyasal risklere göre başarılı olunması ihtimali değişkenlik göstermiştir¹⁷. Örneğin, Çevre Bakanlığı tarafından yapılan bir başvuruda Ekvador Anayasa Mahkemesi, Ekvador Anayasası’nın; insanın her şeyin ölçüsü olduğu ve doğanın yalnızca kaynak olarak kabul edildiği klasik antroposentrik anlayışın aksine, doğaya öncelik veren biyosentrik bir vizyonu yansıttığını ifade ederek bu anlayışa aykırı şekilde karar tesis edilen yargılamanın yenilenmesine hükmetmiştir¹⁸. Bunun gibi Ekvador hükümeti tarafından açılan her davada doğa haklarını korumak adına önemli kazanımlar elde edilirken sivil toplumun ikame ettiği davalarda sonuç o kadar tatmin edici olmamıştır¹⁹. Ancak ülkede sivil toplumca ikame edilmiş davalardan başarılı örnekler de erken dönemde görüldüğü gibi ilerleyen süreçte bu tür yargılamalarda doğa lehine verilmiş kararların sayısı artmıştır. Bu kapsamda bir ilki temsil eden Vilcabamba Nehrini, Loja bölgesel yönetiminin yürütmekte olduğu yol inşaatı faaliyetinden çıkan atıklarla kirlettiği ve akış alanını daraltarak erozyona

¹⁶ David R. Boyd, “Recognizing the Rights of Nature: Lofty Rhetoric or Legal Revolution?,” *Natural Resources & Environment* 32, no. 4 (2018): 15.

¹⁷ Collins, *The Ecological Constitution*, 68.

¹⁸ Craig M. Kauffman and Pamela L. Martin, “Can Rights of Nature Make Development More Sustainable? Why Some Ecuadorian Lawsuits Succeed and Others Fail,” *World Development* 92 (2017): 137-38, <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.11.017>. Güney Amerika’nın en önemli karides üreticisi olan Ekvador’da, söz konusu üreticiler önemli bir çıkar grubudur. Karides çiftliklerinin genişlemesinin geleneksel mangrov ormanlarına verdiği zarar dolayısıyla çiftçileri ormandan çıkarmak üzere harekete geçen Çevre Bakanlığına karşı açılan davada mahkeme, davacıların “bireyin haklarının doğanın haklarından önce geldiği” yönünde savunmasını, anayasal mülkiyet ve çalışma haklarına dayanarak yerinde bulmuştur. Çevre Bakanı kararın anayasadaki doğa haklarını ihlal ettiği gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Bkz. Kauffman and Martin, “Can Rights,” 137.

¹⁹ Kauffman and Martin, “Can Rights,” 139. Yetkisiz yerel madencilere karşı açılan davada doğa haklarını ve özellikle su kaynaklarına verilen zarar ileri süren İçişleri Bakanlığı; Esmeraldas başta olmak üzere Zamora-Chinchipe, Morona Santiago, Napo ve diğer illerde yüzlerce ağır madencilik ekipmanlarına el konularak imhasını sağlayan bir süreci başlatmıştır. Bkz. Kauffman and Martin, “Can Rights,” 137. Ancak Condor-Mirador Projesinin iptali için sivil toplumca açılan davada çok geniş bir alana yayılan madencilik faaliyeti için Mahkeme, korunan bölgenin etkilenmediği gibi anayasal temelden yoksun (çünkü doğa hakları korunan bölgelerdeki doğayla sınırlı olarak tanınmış değildir) ve bu haliyle dahi hatalı (çünkü korunan bölgede de etkilenen kısım olduğu anlaşılmıştır) bir yorumla iptal talebini reddetmiştir. Bkz. Kauffman and Martin, “Can Rights,” 135.

sebebiyet verdiği iddiası ile nehrin tekrar restorasyonu talebinin ne sürüldüğü davada, doğa hakları lehine karar ıkmıřtır²⁰.

Ekvador'da hükümetin doğa haklarına yönelik yapıcı yaklaşımı, dava konusu yapılabilecek dışarıdan gelen müdahalelerden bağımsız olarak da önem taşımaktadır. Yani karar vericilerin doğa haklarını korumaya istekli olması, anayasal hakların etkili şekilde uygulanabilmesi için kaçınılmazdır. Zira Ekvador Anayasası'nın 72'nci maddesinde, doğa (kendisine verilen zararlarından bağımsız) yenilenme hakkı tanınırken, devlete bu restorasyon için etkili mekanizmalar kurması yönünde pozitif yükümlülük yüklenmektedir. Ancak söz konusu önlemlerin yeterliliğine karar vermekte devletin takdir hakkına sahip olduğu ve yetersiz önlemler dolayısıyla anayasal bir sorumluluğu bulunmadığı anlařılmaktadır²¹.

B. Bolivya

Ekvador Anayasası gibi buen vivir²² ilkesine dayanan 2009 tarihli Bolivya Anayasası, doğa haklarını doğrudan tanımasa da Başlangıç kısmından itibaren kimi hükümleri ve takip eden yıllarda çıkardığı yasaları ile bu alanda güvence sađlamıřtır²³. Anayasa'nın Başlangıç kısmında geçen "Pachamama'mızın gücü (...) ile halkımızın verdiği vekaletin gereğini yerine getirerek, Bolivya'yı yeniden kuruyoruz"²⁴ ifadesi ve 108'inci maddesinde "canlıların gelişimi için uygun bir çevreyi korumak ve savunmak" şeklinde Bolivyalılara verilmiş görev deđerlidir²⁵. Bu metin her ne kadar insanı merkeze alan anlayışa temelde bağlı kalmışsa da üçte birini çevreyle ilgili

²⁰ Erin Daly, "The Ecuadorian Exemplar: The First Ever Vindications of Constitutional Rights of Nature," *Review of European Community & International Environmental Law* 21, no. 1 (2012): 63, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9388.2012.00744.x>. Bu dava hakkında detaylı açıklamalar için bkz. şirin, "Gelecek Kuşaklardan," 64-67.

²¹ Kotze and Calzadilla, "Somewhere Between," 424.

²² Aslında kavramın Bolivya'daki karşılığı "vivir bien" olarak bilinmektedir. Bkz. Dorothy Grace Guerrero, "The Limits of Capitalist Solutions to the Climate Crisis," in *The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives*, ed. Vishwas Satgar (Wits University Press, 2018), 42.

²³ Waldmueller and Rodrıguez, "Buen Vivir," 238, 240.

²⁴ Nazım Sinan Odabaşı v.d. (ev.), "Bolivya Anayasa Meclisi Devletin Yeni Siyasi Anayasası Ulusal Kongre, Ekim 2008," *Bolivya Anayasası: Hukuk, Demokrasi, zerklik* içinde, ed. Mahmut Fevzi zler, Ilgın zkaya zler, Tolga şirin ve Nazım Sinan Odabaşı (Phoenix Yayınları, 2012), 140.

²⁵ Collins, *The Ecological Constitution*, 70; Bolivya Anayasası'nın İngilizce metni için bkz. "Bolivia (Plurinational State of) 2009," trans. Max Planck Institute, accessed February 11, 2025, https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.

hükümlere ayırması, gelecek kuşakların haklarını vurgulamadaki ısrarı ve 9’uncu maddesinde düzenlenen çevreyi “*şimdiki ve gelecek kuşakların refahı için korumak*” edimi, onun antroposentrik anlayışın sınırlarını zorladığını ortaya koyan diğer örneklerdir²⁶. Ayrıca Bolivya Anayasası’nda insan dışındaki canlıları da içerecek şekilde hakkın genişletildiği yönünde yorumlanan 33’üncü maddenin ifadesiyle; “*sağlıklı, korunan ve dengeli bir çevrede yaşama*” hakkının kullanımı, “*şimdiki ve gelecek kuşaklara mensup bireyler ve topluluklar ile diğer canlıların normal ve sürdürülebilir şekilde gelişmelerini sağlayabilecekleri şekilde olmak zorundadır*”²⁷. Burada bireylere getirilen bir tür gözetme yükümlülüğü karşısında insan dışındaki canlıların hak sahibi kılındığı savunulabilir.

C. Meksika’daki Bazı Federe Devlet Anayasaları

Meksika’nın bazı eyaletlerinde doğa hakları anayasalarda tanınmıştır. Bu eyaletler, tanımayı gerçekleştirme tarihlerine göre; Guerrero, Mexico City, Colima ve Oaxaca olarak sıralanabilir.

1. Guerrero Eyaleti

Guerrero Eyaletinin, 2014 yılında değiştirdiği Anayasası’nın 2’nci maddesinde doğa haklarından söz edilmiştir²⁸. Maddeye eklenen fıkrada, doğa haklarını garanti altına almak ve korumak için devlete ilgili mevzuatta düzenlemeler yapma zorunluluğu getirilmiş ancak Anayasa’nın diğer hükümlerinde söz konusu hakların kapsamı detaylandırılmamıştır²⁹. Değişiklik sonrası Anayasa metninde; özgürlük, demokrasi, eşitlik ve sosyal adaletle birlikte “her türlü yaşam formuna saygı” da temel bir değer olarak yer almıştır³⁰.

²⁶ Şirin, “Gelecek Kuşaklardan,” 57-58.

²⁷ Collins, *The Ecological Constitution*, 70; Odabaşı v.d., “Bolivya Anayasa,” 158.

²⁸ “State of Guerrero, Mexico Constitutional Amendment on the Rights of Nature,” Eco Jurisprudence Monitor, accessed February 13, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/guerrero-constitutional-amendment/>; Guerrero Anayasası’nın tam metni için bkz. “Constitución Política Del Estado Libre Y Soberano De Guerrero”, CNDH, accessed February 13, 2025, https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/Mexico_Guerrero-Constitutional-Amendment_109.pdf.

²⁹ Elizabeth Macpherson, “The (Human) Rights of Nature: Comparative Study of Emerging Legal Rights for Rivers and Lakes in the United States of America and Mexico,” *Duke Environmental Law & Policy Forum* 31, no. 2 (2021): 366, <https://doi.org/10.31235/osf.io/e5npr>. Ek olarak, Guerrero Eyaleti yasalarında doğa haklarını içeren bir düzenleme yapılmamıştır.

³⁰ Boyd, “Recognizing the Rights,” 16.

2. Mexico City Eyaleti

Mexico City Eyaleti Anayasası, 13A maddesinde yetkili makamlara; mevcut ve gelecek nesillerin gelişimi için gerekli ortamı sağlamak amacıyla, çevrenin korunması ve ekolojik dengenin muhafazası konusunda, yetkileri dahilindeki önlemleri alma sorumluluğu yüklemiştir³¹. Aynı maddede, sağlıklı çevre hakkının hayata geçirilmesi için doğanın tüm ekosistemleri ve türleriyle birlikte haklarının, “kolektif bir hukuki özne” olarak tanınması ve düzenlenmesi amacıyla yasal düzenleme yapılacağı ifade edilmiştir³².

Mexico City’de 2000 tarihli Dünyanın Korunmasına İlişkin Çevre Kanunu, dünyayı “ortak bir kaderi paylaşan, birbiriyle ilişkili, birbirine bağımlı ve birbirini tamamlayan tüm yaşam sistemleri ve canlıların bölünmez topluluğundan oluşan canlı ve dinamik bir sistem” olarak açıklamıştır³³. Ancak Eylül 2018’de anayasal hükümler yürürlüğe girdikten sonra, bu Kanunun hala insan merkezli bir anlayışa sahip ve doğa haklarını garanti altına alacak düzenlemelerden yoksun oluşu eleştirilmektedir³⁴. Ek olarak, Mexico City Eyaleti yasa koyucusunun, Anayasa’nın 13’üncü maddesinde yer alan insan haklarının korunması amacıyla 2019 yılında çıkardığı kanunda da -temiz bir çevre ve hayvanlar için tanınan belirli haklar dışında- doğa haklarına yer vermemesi, onun bu konudaki bilinçli tercihini ortaya koyar mahiyettedir³⁵.

3. Colima Eyaleti

Colima Eyaleti Anayasası, “tüm ekosistemleri ve türleriyle birlikte kolektif bir hukuk öznesi olarak doğaya; varlığını sürdürmesi, restorasyonu ve doğal döngülerinin yenilenmesi ile ekolojik yapısının ve işlevlerinin korunması hususunda, kanunla öngörüldüğü şekilde saygı gösterilmesi

---

³¹ “Article 13, Constitution of Mexico City,” Michigan State University Animal Legal & Historical Center, accessed February 13, 2025, <https://www.animallaw.info/statute/mexico-city-constitution-article-13#:~:text=Article%2013%2C%20Constitution%20of%20Mexico%20City&text=The%20right%20to%20the%20preservation,citizen%20participation%20in%20the%20matter.>

³² “Constitution of Mexico City.”

³³ Elizabeth Macpherson, “Can Western Water Law Become More ‘Relational’? A Survey of Comparative Laws Affecting Water Across Australasia and the Americas,” *Journal of the Royal Society of New Zealand* 53, no. 3 (2023): 405, <https://doi.org/10.1080/03036758.2022.2143383>.

³⁴ Macpherson, “The (Human) Rights,” 368-69.

³⁵ Macpherson, “The (Human) Rights,” 371.

gerektiğini” tanıyacak şekilde değiştirilmiştir³⁶. 2019 yılında getirilen bu hükümlerde ayrıca “biyolojik çeşitlilik, doğal ekosistemler, genetik miras ve yerli türler” kanunla belirlenen şekilde kullanılması gereken, kamu yararına yönelik kamu malları kabul edilmiş ve bunların korunup geri kazanılması için kamu veya özel tüm sektörlere sorumluluk yüklenmiştir³⁷.

4. Oaxaca Eyaleti

2021 yılında Oaxaca Eyaleti Anayasası’na eklenen hükümle doğaya; korunma hakkı, unsurlarının korunması hakkı, doğal döngülerini ve ekolojik işlevlerini yerine getirme hakkı, ekolojik dengesinin bütünsel restorasyonu hakkı ve yasal olarak temsil edilme hakkı tanınmıştır³⁸. İklim değişikliği nedeniyle karşı karşıya olunan ağır çevre sorunlarına dikkat çekilen değişiklikte, kapitalizm ve neoliberalizm eleştirilirken, antroposentrik yaklaşımın doğa sömürüsünü getirdiği ve artık aşılması gereken bir anlayış olduğu belirtilmiştir³⁹.

D. ABD’den Ayırık Bir Örnek: Rappahannock Kabilesi

ABD’nin Virginia Eyaletindeki Rappahannock Kabilesi, 15.10.2024 tarihinde kabile çapında gerçekleştirilen halkoylaması sonrası kabul edilen Kabile Anayasası⁴⁰ ile doğa haklarını bu seviyede tanıyan ilk kabile ulusu olmuştur⁴¹. Yeni Anayasa, Rappahannock Nehri ve tüm havzası için; doğal olarak var olma, gelişme, yenilenme ve evrilme hakları dahil olmak üzere

³⁶ Macpherson, “Can Western,” 405-406.

³⁷ Macpherson, “The (Human) Rights,” 369-70.

³⁸ Macpherson, “Can Western,” 406.

³⁹ Evrim Durmaz, *Doğanın Hakları: Çevre Hukukuna Alternatif Bir Kuram* (On İki Levha, 2023), 328.

⁴⁰ Kabile anayasası, Kızılderili kabilelerinin yönetim yapılarını, süreçlerini ve temel yasalarını özetleyen yasal belgelerdir. Kabile liderlerinin yetki ve sorumlulukları, kabile üyelerinin hakları ile yasa ve politikaları yürürlüğe koyma prosedürlerini detaylandırarak kabile yönetimi için temel yasal çerçeve işlevi görürler. Bkz. “Tribal Constitutions,” Native American History Review, accessed July 23, 2025, <https://library.fiveable.me/key-terms/native-american-history/tribal-constitutions>.

⁴¹ Anne Richardson, Melissa Ehrenreich and Thomas Linzey, “Rappahannock Tribal Constitution Recognizes the Rights of the Rappahannock River,” *Center for Democratic and Environmental Rights*, October 14, 2024, <https://www.centerforenvironmentalrights.org/news/indigenous-peoples-day-announcement-first-tribe-in-the-us-adopts-constitution-enshrining-the-enforceable-rights-of-nature>.

dokuz özel hak tanımıştır⁴². Bu kapsamda; nehrin yeraltı suyunu yeniden doldurma hakkı, yerli balık ve bitki türlerine sağlıklı yaşam alanı sağlama hakkı ve doğal su akışını sürdürme hakkı yer almaktadır⁴³. Anayasa, Kabilenin ve bireysel olarak kabile üyelerinin “nehir adına” dava amasına izin verirken; nehrin haklarını korumak için gerekli normların Kabile Konseyince kabul edilmesi ve bu amaçla bir kabile mahkemesi sistemi kurulmasını ngrmřtr⁴⁴.

II. YASAL DÜZEYDE TANINMA

Doğa haklarının ulusal yasalarla tanınması halinde; bir yasa değişikliği ile hakların ortadan kaldırılması riski yanında, söz konusu hakların anayasal temeli olmadığı gerekçesiyle ilgili yasanın iptal edilmesi tehlikesi de doğmaktadır. Ancak dünyada yasayla doğaya haklar vermeyi tercih eden devletlerin sayısı gittikçe artmaktadır. Aşağıda ilgili yasal düzenlemeleri kabul ediş tarihlerine göre yedi ayrı devlet sıralanmıştır.

A. Bolivya

Bolivya, 2010 yılında, *Pachamama*’yı tüm yaşamın merkezi olarak gören And dünya görüşü üzerine inşa edilmiş Doğa Ana Hakları Yasasını yürürlüğe koymuřtur⁴⁵. Dünyada yasal düzeyde doğa haklarının tanınmasının ilk örneğini teşkil eden metin, yukarıda değindiğimiz Bolivya Anayasası’ndan temelini alan doğa hakları ile bu haklara saygı gösterilmesini sağlamak için devletin ve toplumun yükümlülüklerini, görevlerini dzenlemiřtir⁴⁶. 2010 tarihli Yasanın 7’nci maddesi doğa haklarını yedi temel başlıkla (yaşama, biyolojik çeşitlilik, su, temiz hava, denge, restorasyon ve kirlenmeme) sayarak

⁴² Liz Kimbrough, “Rappahannock Tribe First in Us to Enshrine Rights of Nature into Constitution,” *Mongabay*, November 22, 2024, <https://news.mongabay.com/2024/11/rappahannock-tribe-first-in-us-to-enshrine-rights-of-nature-into-constitution/>.

⁴³ Richardson, Ehrenreich and Linzey, “Rappahannock Tribal.”

⁴⁴ Kimbrough, “Rappahannock Tribe.”

⁴⁵ Kathryn Schug and Ted Gordon, “Rights of Nature: The Indigenous-Led Movement for Sovereignty and a Sustainable Future,” *The Journal of Social Encounters* 8, no. 2 (2024): 297, <https://doi.org/10.69755/2995-2212.1291>. İlgili kanun metni için bkz. “Bolivia: Ley N 71, 21 de Diciembre de 2010,” Lexivox, accessed February 18, 2025, <https://www.lexivox.org/norms/BO-L-N71.xhtml?token=S7QysqrOtDKwLraysFJy8tf10fUzN1SyzrQyBGFzY0sLM3MzYzPrWgA%3D>.

⁴⁶ Paola Villavicencio Calzadilla and Louis J. Kotz, “Living in Harmony with Nature? A Critical Appraisal of the Rights of Mother Earth in Bolivia,” *Transnational Environmental Law* 7, no. 3 (2018): 407, <https://doi.org/10.1017/S2047102518000201>.

içeriklerini açıklamıştır⁴⁷. Bu kapsamda doğa: Doğal süreçlerinin devamı adına yenilenme kapasitesinin korunması; genetiğinin yapay şekilde değiştirilmesinden muaf olarak varlıklarının çeşitlenmesinin korunması; canlılığının devamı ve bileşenlerinin yaşamının yenilenebilmesi için gereken miktar ve kalitede su döngüsünün ve havasının kirlilikten korunması; birbirine bağımlı bütün bileşenleriyle döngülerinin devamı ve yaşamının yenilenebilmesi için dengeli bir şekilde sürdürülme ve onarılması; insan faaliyetlerinin doğrudan ya da dolaylı etkilediği yaşam sistemlerinin zamanında restore edilmesi; tüm unsurlarıyla kirlenmekten, toksik ve radyoaktif atıklardan korunması haklarına sahip kılınmıştır⁴⁸.

Ekvador gibi Bolivya’da da doğa haklarının hukuken tanınması ile uygulamaya geçirilmesi, kolaylıkla olmamıştır. 2011 yılında hükümet; zengin biyolojik çeşitliliğe sahip Isiboro Sécure Ulusal Parkı ve Yerli Bölgesinde (TIPNIS) bir yol inşa etmeye çalışmış ancak yerli halkın direnişi ve farklı toplum kesimlerinin seferberliği sayesinde projeyi askıya almıştır⁴⁹. Polisin protestoculara şiddet ve baskı uyguladığı süreçte, yetkilileri projeyi hayata geçirmekten alıkoyacak herhangi bir resmi karar ise alınmamıştır⁵⁰.

2012 yılına gelindiğinde Bolivya’da, Doğa Ana ve İyi Yaşam İçin Bütüncül Gelişme Çerçeve Yasası kabul edilerek Anayasa ve Doğa Ana Hakları Yasasında belirtilen hedeflere bağlı olduğu teyit edilmiştir⁵¹. Çerçeve Yasanın 4’üncü maddesinde, uygulanmasına rehberlik edecek bazı temel ilkeler detaylandırılmış, bu kapsamda; insan hakları ile doğa haklarının birbirlerinin tamamlayıcısı oldukları vurgulanmış; “yaşam için su” ilkesi açıklanırken de hem Doğa Ana bileşenlerinin ve canlı sistemlerinin korunmasının, hem de insan ihtiyaçlarının karşılanmasının su kaynaklarına erişimi gerektirdiği belirtilerek bu kader ortaklığına dikkat çekilmiştir⁵². Çerçeve Yasa, 38’inci maddesinde doğa haklarının ihlal edilmesinin,

⁴⁷ Christiana Ochoa, “Nature’s Rights,” *Michigan Journal of Environmental & Administrative Law* 11, no. 1 (2021): 74, <https://doi.org/10.36640/mjeal.11.1.natures>.

⁴⁸ Calzadilla and Kotzé, “Living in Harmony,” 410.

⁴⁹ Pablo Sólón, “The Rights of Mother Earth,” in *The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives*, ed. Vishwas Satgar (Wits University Press, 2018), 124.

⁵⁰ Sólón, “Rights of Mother,” 124. Ancak sivil toplumun kurduğu (hukuken “mahkeme statüsü ve kararlarının bağlayıcılığı” olmayan) Uluslararası Doğa Hakları Mahkemesi önüne gelen dosyada, Bolivya’nın bölgede doğa haklarını ihlal ettiğine karar verilmiştir. Bkz. Durmaz, *Doğanın Hakları*, 381-82.

⁵¹ Ursula K. Heise, *Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species* (The University of Chicago Press, 2016), 119.

⁵² Calzadilla and Kotzé, “Living in Harmony,” 412.

insanların kolektif ve bireysel haklarının ihlali anlamına geldiğini ifade etmiştir⁵³. Doğa Ana Hakları Yasasında sayılan doğa haklarını teyit eden Çerçeve Yasa, bu haklara karşı işlenecek suçların takibatının zamanaşımına tabi olmadığını da 44'nc maddesiyle hüküm altına almıştır⁵⁴. Doğa ile uyumlu ve topluluklar için iyi bir yaşam biçimine (*vivir bien*'e) yönelik yeni bir kalkınma vizyonuna sıkı sıkıya bağlı olduğunu belirten Çerçeve Yasa -II. Bölümünde belirtildiği üzere- halihazırda geçerli olan küresel neoliberal ekonomik uygulamalara karşı alternatif bir yaklaşımı teşvik etmektedir⁵⁵.

B. Yeni Zelanda

1840 yılında Birleşik Krallık, Yeni Zelanda zerindeki egemenliğini, yerli halk Moriler ile yaptığı Waitangi Anlaşması ile resmileştirmiştir⁵⁶. Bu anlaşmanın hükümleri, Ta tarafından imzalanışından hemen sonra ihlal edilmiş ve Mori halkı temsilcileri 1980 yılından itibaren bu duruma ilişkin müzakere ve tazminat programlarını gündemde tutmuştur⁵⁷. İşte bu uzlaşma ve tazminat müzakerelerinin bir ürünü de ülkede doğa haklarının tanındığı üç ayrı yasanın kabul olmuştur. Aşağıda açıklanacak bu yasalar, Mori geleneği ile Anglo-Yeni Zelanda hukuk geleneğini birleştirir mahiyettedir⁵⁸.

Yeni Zelanda Parlamentosu 2014 yılında Te Urewera Ulusal Parkının tüzel kişiliğini tanıyan Te Urewera Yasasını çıkararak parkın, "bir tüzel kişinin tüm hak, yetki, görev ve yükümlülüklerine sahip olduğunu" kabul etmiştir⁵⁹. Yukarıda zetlenen Tuhoe Iwi'nin⁶⁰ anavatanı Te Uruwera ile ilgili

⁵³ "Rights of Nature Case Study Mother Earth (Bolivia)," Anima Mundi Law Initiative, 2-3, accessed February 18, 2025, <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload1131.pdf>.

⁵⁴ Calzadilla and Kotz, "Living in Harmony," 413.

⁵⁵ "Mother Earth (Bolivia)," 3.

⁵⁶ Christine J. Winter, "A Seat at the Table: Te Awa Tupua, Te Urewera, Taranaki Maunga and Political Representation," *Borderlands* 20, no. 1 (2021): 124-25, <https://doi.org/10.21307/borderlands-2021-005>.

⁵⁷ Winter, "A Seat at the Table," 125.

⁵⁸ Winter, "A Seat at the Table," 125, 128.

⁵⁹ Erin Ryan, Holly Curry and Hayes Rule: "Environmental Rights for the 21st Century: A Comprehensive Analysis of the Public Trust Doctrine and Rights of Nature Movement," *Cardozo Law Review* 42, no. 6 (2021): 2517, EBSCOhost. Yasa metni için bkz. "Te Urewera Act 2014," New Zealand Legislation, accessed February 20, 2025, <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2014/0051/latest/096be8ed81b4aeda.pdf>.

⁶⁰ Yeni Zelanda'nın Maori toplumundaki en büyük sosyal birimlerdir. Bkz. "Iwi," Wikimedia Foundation, accessed March 9, 2025, <https://en.wikipedia.org/wiki/Iwi>.

tarihi Waitangi Antlaşması’na ilişkin iddialarını çözen uzlaşma müzakereleri sonucu bu yasa doğmuştur⁶¹.

Te Urewera Yasasının 11’inci maddesinin atfıyla kurulan Te Urewera Kurulu; bugün için Tuhoe Trust Vakfı Mütevelli Heyetinden altı, Koruma Bakanı tarafından atanan üç kişiden oluşmakta olup, Te Urewera adına tüm hak ve yetkileri kullanarak görevleri yerine getirmekle yükümlü kılınmıştır⁶². Birçok doğa hakları savunucusu tarafından, yasal vesayetin bu şekilde (insanlara) aktarılması, doğanın kendi ekosistemlerinin işleyişini daha iyi bildiği ve insan-doğa ilişkisinde ebeveyn olarak daha iyi anlaşıldığına dair temel doğa hukuku ilkeleriyle çeliştiği için sorunlu bulunmaktadır⁶³. Ancak Tuhoe halkı, vesayeti Yasadakinden farklı yorumlamış, Te Urewera’yı dinleyerek aldığı bilgilerle insan etkilerini yönetebilmek için bir sistem oluşturma yoluna gitmiştir⁶⁴. Bu kapsamda halkı toprağa yeniden bağlamak ve onun koruyucusu kılmak için 2018’den itibaren uygulanan bir yol, her zaman ormanda yaşayarak geleneksel yaşam tarzını korumuş Tuhoe yaşlıları tarafından, ormanda yaşayıp onu gözlemek için eğitilen ve yönetilen “çalı ekipleri” kurulması olmuştur⁶⁵. Özetle Te Urewera Yasası, Yeni Zelanda hukuk geleneğinin temelini oluşturan batılı mülkiyet anlayışı için radikal bir dönüşümü temsil etse de; Tuhoe halkı için, her zaman kültürlerinin bir parçası olan doğa hakları felsefesine geri dönüş niteliğindedir⁶⁶.

Yeni Zelanda’da 2017 yılına gelindiğinde Parlamento tarafından bu kez Whanganui Nehri’nin tüzel kişiliğini ve içsel değerini tanıyan Te Awa Tupua Yasası çıkarılmıştır⁶⁷. Yasanın 12’nci maddesine göre Te Awa Tupua, “dağlardan denize kadar Whanganui Nehri’ni kapsayan, fiziksel ve metafiziksel tüm unsurları bünyesinde barındıran bölünmez ve yaşayan bir

⁶¹ Craig Kauffman, “Managing People for the Benefit of the Land: Practicing Earth Jurisprudence in Te Urewera, New Zealand,” *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27, no. 3 (2020): 578, <https://doi.org/10.1093/isle/isaa060>.

⁶² “Te Urewera Act 2014,” 12-13, 16-17, 21.

⁶³ Kauffman, “Managing People,” 589.

⁶⁴ Kauffman, “Managing People,” 589.

⁶⁵ Kauffman, “Managing People,” 589-90.

⁶⁶ Ryan, Curry and Rule, “Environmental Rights,” 2518.

⁶⁷ Dana Zartner, “Watching Whanganui & The Lessons of Lake Erie: Effective Realization of Rights of Nature Laws,” *Vermont Journal of Environmental Law* 22, no.1 (2021): 3, EBSCOhost. Yasanın metni için bkz. “Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017,” New Zealand Legislation, last modified December 24, 2024, <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2017/0007/latest/whole.html#DLM6831607>.

bütündür.” Kapsamı bu Şekilde açıklanan Te Awa Tupua’nın “*bir tüzel kişinin tüm hak, yetki, görev ve yükümlülüklerine sahip olduğu*” 14’nc maddenin ilk fıkrasında kabul edilmiştir. Onun adına söz konusu hakları ve yetkileri kullanacak, görev ve sorumlulukları yerine getirecek temsilciler de 2’nci fıkrada “*Te Pou Tupua*” adıyla anılmıŐ ve Yasanın ikinci bölümünün üçüncü alt bölümü 18 ila 28’inci maddelerindeki detaylı düzenlemelerle *Te Pou Tupua*’ya ayrılmıŐtır. “*Te Awa Tupua’nın insan yüzü*” olacağı belirtilen *Te Pou Tupua*, biri Ta⁶⁸ ve biri iwi’ler tarafından atanan iki kişiden oluşan bir ofis Şeklinde dzenlenmiŐtir⁶⁹. Yasa, daha geniş kapsamlı bir katılımı sağlamak için *Te Pou Tupua*’ya ek, danışma kurulu mahiyetinde *Te Karewao* ve strateji grubu mahiyetinde *Te Kpuka*’yı oluŐturmuŐtur⁷⁰.

Te Awa Tupua Yasası yürürlüğe girdikten sonra, nehrin üzerine köprü eklenmesini ve elektrik hattının kaldırılmasını gerektiren Upokongaro Bisiklet Köprüsü Projesi kapsamında; elektrik hatlarını kaldırma iŐini üstlenen Şirketin, kamu güvenliği için aldığı önlemlerden *Te Pou Tupua*’yı haberdar etmemesi nedeniyle söz konusu çalışmalar iki defa durdurulmuŐtur⁷¹. İlerleyen süreçte Whanganui Bölge Konseyi Valisi tarafından bu proje sayesinde Te Awa Tupua Yasası uyarınca kurulan topluluklarla iş birliği içinde çalıŐmanın önemini öğrendikleri ifade edilmiŐtir⁷². Gerçekten Yasa ile Yeni Zelanda’nın Whanganui bölgesinde yönetimin gerçekleŐme Őekli deĐiŐmiŐ, yeni kurumlar ve süreçlerle daha geniş halk katılımı ve iş birliği desteklenmiŐtir⁷³.

Yeni Zelanda’da son olarak 02.02.2025’te yürürlüğe giren Te Kāhui Tupua Yasası⁷⁴; Taranaki Dağı (*Taranaki Mounga*) ile Pouākai ve Kaitake

⁶⁸ Ta adına yapılan ikinci ve sonraki atamalarda evre Bakanınca adayın belirlenmesi ancak bu yapılırken Māori Kalkınma Bakanı, Koruma Bakanı ve bu Bakanların Te Pou Tupua’nın amacı ıŐıĐında ilgili olduğunu düŐündüĐü diğer Bakanlarla iŐtiŐare içinde olması beklenmektedir. Bkz. “Te Awa Tupua Act 2017,” m. 20/4.

⁶⁹ “Te Awa Tupua Act 2017,” m. 18.

⁷⁰ Zartner, “Watching Whanganui,” 19.

⁷¹ Zartner, “Watching Whanganui,” 21-22.

⁷² “Upokongaro Cycle Bridge Opening Confirmed,” Whanganui District Council, October 22, 2020, <https://www.whanganui.govt.nz/Your-Council/News-and-Events/News/Upokongaro-cycle-bridge-opening-confirmed>.

⁷³ Miriama Cribb, Elizabeth Macpherson and Axel Borchgrevink, “Beyond Legal Personhood for the Whanganui River: Collaboration and Pluralism in Implementing the Te Awa Tupua Act,” *The International Journal of Human Rights* (2024): 14, <https://doi.org/10.1080/13642987.2024.2314532>.

⁷⁴ “Te Ture Whakatupua m Te Kāhui Tupua 2025 / Taranaki Maunga Collective Redress Act 2025,” New Zealand Legislation, February 1, 2025,

Dağlarını zirveleri, çevredeki tüm toprakları dahil bütün fiziksel ve metafizik unsurlarıyla canlı ve bölünmez bir bütün olarak “*Te Kāhui Tupua*” adıyla tanımış ve ona tüzel kişilik vermiştir (m. 17-18).

Tazminat müzakereleri kapsamında 20.12.2017’de, Yeni Zelanda hükümeti, Taranaki Dağı ve çevresindeki dağlarla (Pouākai ve Kaitake Dağları) ilgili Māori⁷⁵ temsilcileri ile bir anlaşma⁷⁶ sağlayarak; dağların zirvesinden çevresine tüm unsurlarıyla yaşayan, bölünmez bir bütün olduğunu, dağa tüzel kişilik tanımayı, dağın topraklarını hükümet arazisi olarak tanımlayarak hükümete ait arazinin dağın kişiliğine devredilmesini taahhüt etmiştir⁷⁷. Hükümetin resmi bir özür dileyişinin de yer aldığı anlaşmada, dağın *Egmont* olan adının uygun bir Māori ismiyle resmi olarak değiştirilmesi sözü de verilmiştir⁷⁸. Ancak anlaşmanın uygulanabilmesi için yasanın yürürlüğe konulması gerekmektedir⁷⁹.

Verilen sözün ardından, parlamentoda *Te Kāhui Tupua* Yasası, oybirliğiyle kabul edilmiştir⁸⁰. *Taranaki Maunga* ve çevresindeki sıradağların yerli topluluklar tarafından “uzun zamandır saygı duyulan atalar” olduğu 4’üncü maddede açıkça yer almıştır. *Te Kāhui Tupua*, “bir tüzel kişinin tüm

---

https://www.legislation.govt.nz/act/public/2025/0001/latest/LMS899476.html?search=ta_act%40act_T_ac%40ainf%40anif_an%40bn%40rn_25_y&p=1.

⁷⁵ Burada “Māoriler” olarak kullandığımız ifade, orijinal metinlerde “Ngā Iwi o Taranaki” olarak geçmekte ve *Te Kāhui Tupua* Yasası’nın 10’uncu maddesinde hangi iwi’leri (Maori toplumundaki en büyük sosyal birim) içerdiği sekiz bentle açıklanmaktadır.

⁷⁶ Bkz. “Ngā Iwi o Taranaki and The Crown, Record of Understanding for Mount Taranaki, Pouakai and the Kaitake Ranges, 20 December 2017,” accessed July 24, 2025, https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/NZ_Record-of-Understanding_141.pdf.

⁷⁷ International Rivers, Earth Law Center and The Cyrus R. Vance Center for International Justice, *Rights of Rivers: A Global Survey of the Rapidly Developing Rights of Nature Jurisprudence Pertaining to Rivers* (Oakland, 2020), 18; Alexandre Lillo, “Is Water Simply a Flow? Exploring an Alternative Mindset for Recognizing Water as a Legal Person,” *Vermont Journal of Environmental Law* 19, no. 2 (2018): 167, EBSCOhost; Stepan Wood, “Rights of Nature: Who Holds Them?,” *Centre for Law and the Environment* 9 (2023): 10.

⁷⁸ David Takacs, “We are the River,” *University of Illinois Law Review*, no. 2 (2021): 576, EBSCOhost.

⁷⁹ Wood, “Rights of Nature,” 11.

⁸⁰ Eva Corlett, “Taranaki Mouna: New Zealand Mountain Granted Same Legal Rights as a Person,” *The Guardian*, January 30, 2025, <https://www.theguardian.com/world/2025/jan/30/taranaki-mouna-new-zealands-second-highest-mountain-granted-same-legal-rights-as-a-person>.

hak, yetki, görev, sorumluluk ve yükümlülüklerine sahip” olarak ilan edilmiştir (m. 18). Yasanın 19’uncu maddesinde, M oriler, Ta ve Taranaki’nin tüm topluluklarına, *Te K hui Tupua*’nın sağlığı ve esenliğini etkin şekilde korumak için nesiller arası bir sorumluluk yüklenmiştir. Ayrıca *Te K hui Tupua*’nın insan yüzü ve sesi olmak için hem M oriler, hem de Ta’ın temsilcilerinden oluşan sekiz kişilik bir organ oluşturulmuştur (m. 28, 31). Yasayla Egmont Dağı yerine “*Taranaki Maunga*” ifadesi kabul edilirken ilk kez resmiyette dağın yalnızca Maori dilindeki adının kullanılması sağlanmış ve çevredeki diğer doğal unsurların da M ori isimlerine dönmesi kabul edilmiřtir⁸¹. *Te K hui Tupua* Yasası’nın 6’ncı maddesinde Tacın; 1840 tarihli Anlaşmaya uymamak, 1865 yılında Taranaki Dağı arazilerine el koymak ve dağın adını değiştirmekten duyduğu pişmanlıktan bahseden bir özür h k m  de yer almaktadır.

C. Avustralya

Avustralya’da aynı eyalette iki ayrı yasa ile doğa hakları tanınmişken federal düzeyde bir kanun henüz bulunmamaktadır.

Victoria Eyaleti Parlamentosu tarafından 2017 yılında Yarra Nehri Koruma (*Wilip-gin Birrarung murrn*) Eyalet Yasası kabul edilmiřtir⁸². Yasanın ilk maddesinde açıklanan amaç, Yarra Nehri ve çevresindeki kamu arazilerinin, canlı ve bütüncül doğal bir varlık olarak korunmasıdır. Yasa, Yarra Nehri topraklarının koruyucuları olarak; geleneksel sahipleri ve onunla ilişki içindeki yerli halkın (Aborijinlerin) rolünü ve Avrupa’dan gelip yerleşen toplulukların kültürel çeşitliliği ve mirasını kabul etmektedir⁸³. Yeni Zelanda’daki Whanganui Nehrinden farklı olarak Yarra’ya tüzel kişilik statüsü verilmemiş veya bir vasi de atanmamıřtır⁸⁴. evre Bakanı tarafından nehrin sesi olarak Bakanlığa bağımsız tavsiyelerde bulunmak üzere bir konsey (*Birrarung* Konseyi) oluşturulması; -bakanlık temsilcisi olmaksızın- en az iki

⁸¹ Corlett, “Taranaki Mouna”; Kathryn Armstrong, “New Zealand Mountain Gets Same Legal Rights as a Person,” *BBC*, January 31, 2025, <https://www.bbc.com/news/articles/czep8gg5lx4o>.

⁸² “Yarra River Protection (Wilip-gin Birrarung murrn) Act 2017,” The Parliament of Victoria, April 6, 2020, <https://content.legislation.vic.gov.au/sites/default/files/2020-04/17-49aa005%20authorised.pdf>.

⁸³ Takacs, “We are the River,” 588.

⁸⁴ Aparna Sojan, “Sukhna Lake as a ‘Legal Person’: The Challenges Ahead,” *The Journal of Indian Law and Society*, August 28, 2020, https://jils.blog/2020/08/28/sukhna-lake-as-a-legal-person-the-challenges-ahead/#_ftn14.

kişi Wurundjeri⁸⁵ halkından, en az birer kişi tarım endüstrisi çıkar grupları, çevre grupları, nehrin toprağındaki yerli topluluklardan, en az iki “yeteneğe dayalı” temsilci katılımıyla sağlanacaktır⁸⁶. Yarra Nehrinin sözcüsü olan konseyin kararları, yalnızca tavsiye niteliğindedir ve bu Yasa, Nehre haklar vermekte yetersiz kalması yönünden eleştirilmiştir⁸⁷.

Victoria Eyaletinde 16.06.2020 tarihine gelindiğinde, Büyük Okyanus Yolu ve Çevresini Koruma Yasası (*Great Ocean Road and Environs Protection Act*) çıkarılarak Büyük Okyanus Yolunun, “yaşayan ve bütüncül bir doğal varlık” olarak tanınması amaçlanmıştır⁸⁸. 1919-1932 yılları arasında inşa edilen 243 kilometre uzunluğundaki yol; kireçtaşı kayalıkları, yağmur ormanları, gemi enkazları ve birinci sınıf sörf noktaları ile Ulusal Miras Listesindeki bir değerdir⁸⁹. Yarra Nehri Koruma Eyalet Yasası’nda olduğu gibi, geleneksel sahiplerin (Aborijinlerin) Büyük Okyanus Yolu ile olan “içkin bağı” kabul edilmiş ve onların söz konusu alandaki kamu arazileri hakkında politika geliştirme, planlama ve yönetime ortak olması sağlanmıştır⁹⁰. Geleneksel sahiplere, koruyucular ve karar vericiler olarak da sorumluluk yüklenmiştir⁹¹. Ayrıca, Büyük Okyanus Yolu için Büyük Okyanus

⁸⁵ Aborijin halkına mensup, Avrupalı sömürgeciler tarafından Yarra kabilesi olarak da adlandırılan bir topluluktur. Bkz. “Wurundjeri,” Wikimedia Foundation, accessed March 10, 2025, <https://en.wikipedia.org/wiki/Wurundjeri>.

⁸⁶ Takacs, “We are the River,” 588-589; “Yarra River Protection Act 2017,” m. 46-49.

⁸⁷ Erin O’Donnell, *Legal Rights for Rivers Competition, Collaboration and Water Governance* (Routledge, 2019), 183.

⁸⁸ Mizuki Hashiguchi, “Wonders and Exquisiteness of Nature in the Intellectual Property Rights Empire,” *The Law Review of the Franklin Pierce Center for Intellectual Property* 65, no. 1 (2024): 16, EBSCOhost; Izabela Jedrzejowska-Schiffauer and Peter Schiffauer, “Rights of Nature? Shifting Patterns in Environmental Constitutionalism,” *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics* 13, no. 1 (2023): 18, <https://doi.org/10.2478/wrlae-2023-0010>.

⁸⁹ “Our Story,” Great Ocean Road, accessed July 15, 2025, <https://www.greatoceanroadauthority.vic.gov.au/About-Us/Our-Story>.

⁹⁰ Jane Kotzmann, Morgan Stonebridge and Paulien Christiaenssen, “Evolving Conceptions of Legal Personhood: What Might Recent Legal Developments Herald for Non-Human Animals in Australia?,” *UNSW Law Journal* 46, no. 2 (2023): 362, <https://doi.org/10.53637/DKTU6447>; “Great Ocean Road and Environs Protection Act 2020,” The Parliament of Victoria, m. 14, accessed July 15, 2025, <https://content.legislation.vic.gov.au/sites/default/files/2020-06/20-019aa%20authorised.pdf>.

⁹¹ Michelle Bender, Rachel Bustamante and Kelsey Leonard, “Living in Relationship with the Ocean to Transform Governance in the UN Ocean Decade,” *Plos Biology* 20, no. 10 (2022): 11, <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3001828>.

Yolu Ky ve Parklar İdaresi adı altında tüzel kişiliği haiz bir vesayet makam yaratılarak bu, onun korunmasından, muhafazasndan, rehabilitasyonundan ve yönetiminden sorumlu klnmtır⁹².

D. Uganda

Uganda Parlamentosu tarafından 2019 yılında onaylanan Ulusal Cvre Yasası'nın 4'üncü maddesi "doğa hakları" başlığı altında, doğanın "var olma, varlığını sürdürme, yaşamsal döngülerini, yapısını, işlevlerini, evrimsel süreçlerini koruma ve iyileştirme hakkı" olduğunu kabul etmektedir⁹³. Maddenin devam eden fıkralarında da herkesin "bu Kanun kapsamındaki herhangi bir doğa hakkı ihlali için yetkili mahkeme önünde dava açma" hakkına sahip olduğu ve devletin "türlerin yok olmasına, ekosistemlerin tahribatına veya doğal döngülerin kalıcı olarak değişmesine yol açabilecek tüm eylemlere" karşı önleyici ve sınırlayıcı tedbirlere bavuracağı dzenlenmitir⁹⁴. Yasa ile yeni bazı suçlar yaratlm, hem para cezalarında hem de hapis cezalarında büyük lde art ngrlmtir⁹⁵. Doğa haklarını bir yasayla tanıyan ilk Afrika lkesi olarak Uganda, kıta genelinde önemli bir emsal teşkil etmitir⁹⁶. 2015 yılında ülkede %9 olan ormanlama oranı, 2020 yılında %12,5'e km ancak yine de Uganda için ekonomik kalkınma önceliğinin, cvre koruma çabalarını çoğu kez gölgede bıraktığı ifade edilmektedir⁹⁷.

⁹² "Great Ocean Road Act," m. 46-47; Kotzmann, Stonebridge and Christiaenssen, "Evolving Conceptions," 362.

⁹³ Alex Putzer, Tineke Lambooy, Ignace Breemer and Aafje Rietveld, "The Rights of Nature as a Bridge between Land-Ownership Regimes: The Potential of Institutionalized Interplay in Post-Colonial Societies," *Transnational Environmental Law* 11, no. 3 (2022): 517-18, <https://doi.org/10.1017/S2047102522000334>; "The National Environment Act," *The Uganda Gazette* (No. 10, Volume CXII), March 7, 2019, 18, <https://nema.go.ug/sites/all/themes/nema/docs/National%20Environment%20Act,%20No.%205%20of%202019.pdf>.

⁹⁴ "The National Environment Act," 18.

⁹⁵ Phillip Karugaba, "The National Environment Act 2019: Revamping the Law on Environmental Protection in Uganda," *Lexology*, April 9, 2019, <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9f2a8b1c-9d99-484a-aad0-f1e109a3fcb1>.

⁹⁶ "Rights of Nature Case Study Nature (Uganda)," Anima Mundi Law Initiative, 2, accessed April 4, 2025, <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload1140.pdf>.

⁹⁷ Putzer, Lambooy, Breemer and Rietveld, "Rights of Nature," 517-518.

E. İspanya

İspanya’da Temmuz 2020’de Los Alcázares Belediyesi tarafından, Avrupa’nın en büyük tuzlu su lagünü Mar Menor ve havzasına haklar verilmesi için bir yasama girişimi başlatılmıştır⁹⁸. İspanya’nın güneydoğusundaki Murcia bölgesinde bulunan eşsiz bir ekosistem olan Mar Menor, bir zamanlar canlılık ve biyoçeşitlilikle dolup taşarken yıllardır süren kontrolsüz tarım ve ticari sömürden giderek daha fazla etkilenmiştir⁹⁹. Hukuk felsefesi profesörü Vicente’in öncülüğünde başlatılan yasama girişiminin, 600.000’den fazla imza almasıyla ilerleyen sürecin¹⁰⁰ sonunda Mar Menor, Avrupa’da yasal hak sahibi kılınan ilk doğal varlık olmuştur¹⁰¹.

03.10.2022 tarihli İspanyol Resmi Devlet Gazetesi’nde (BOE) yayımlanarak yürürlüğe giren 19/2022 sayılı Yasa, ilk maddesinde lagüne hukuki kişilik atfetmiştir¹⁰². Nehrin hak sahibi olduğunu beyan eden Yasa bunları; var olma ve doğal olarak gelişme, korunma, muhafaza ve onarım hakları olarak saymıştır¹⁰³. Yasa ile Mar Menor’un Koruyucuları olarak birlikte hareket etmeleri öngörülen; Temsilciler Komitesi, İzleme Komisyonu ve Bilimsel Komite kurulmaktadır¹⁰⁴. Lagüne yönelik eylemin niteliğine bağlı olarak; cezai, hukuki veya idari sorumluluğun gündeme gelebileceği davalar açılabilecektir (m. 4)¹⁰⁵. Yasaya aykırı girişimde bulunan özel kişi veya kamu otoritesinin işlemi, iptal edilecek ve kamu makamları tarafından yasanın amaçlarına ulaşılması için gerekli politikalar yürütülecektir¹⁰⁶. Her ne kadar kanuni koruyucuları olsa da 6’ncı madde uyarınca “herhangi bir gerçek veya

⁹⁸ Lieselotte Viaene, “Can Rights of Nature Save Us from the Anthropocene Catastrophe? Some Critical Reflections from the Field,” *Asian Journal of Law and Society* 9, no. 2 (2022): 194, <https://doi.org/10.1017/als.2022.2>.

⁹⁹ Alessandro Pelizzon, *Ecological Jurisprudence: The Law of Nature and the Nature of Law* (Springer, 2025), 237.

¹⁰⁰ Pelizzon, *Ecological Jurisprudence*, 238.

¹⁰¹ Kimberly C. Moore, *The Case for the Legal Protection of Animals* (Palgrave Macmillan, 2023), 270.

¹⁰² Barragan, “Civil Litigation,” 74.

¹⁰³ Ikechukwu P. Ugwu, “Environmental Protection, Rights of Nature, and Religious Beliefs in Europe,” *International Journal for the Semiotics of Law* 38 (2025): 1004, <https://doi.org/10.1007/s11196-024-10193-5>.

¹⁰⁴ Pelizzon, *Ecological Jurisprudence*, 238.

¹⁰⁵ Barragan, “Civil Litigation,” 74; Ugwu, “Environmental Protection,” 1004.

¹⁰⁶ Jedrzejowska-Schiffauer and Schiffauer, “Rights of Nature?,” 19-20.

tüzel kişi” de “Mar Menor ekosistemini savunma hakkına sahip” kabul edilmiřtir¹⁰⁷.

Söz konusu yasanın kabul sonrası, iyi bir hukuk tekniği ile kaleme alınmadığı eleştirileri ve iptal edileceği endişeleri dile getirilmiřtir¹⁰⁸. İşpanyol Kongresinde 19/2022 sayılı Yasanın kabul yönünde oy kullanmayan tek grup olan aşırı sağ parti Vox tarafından İşpanya Anayasa Mahkemesinde iptal davası açılmışsa da 20.11.2024’te, Mahkeme bu itirazı reddederek, yasanın Anayasa’ya uygunluğunu onaylamış ve lagün ile havzasının hukuksal korumasını gçlendirmiřtir¹⁰⁹.

F. Panama

Panama’nın 24.02.2022 tarih ve 287 sayılı Yasası, ilk maddesinde doğayı bir hak öznesi olarak kabul etmekte, doğa haklarını ve devlet makamlarının bu hakları vatandaşların yardımıyla koruma ve gözetme yükümlülüklerini somutlaştırmaktadır (m. 6)¹¹⁰. Yerli halkın dünya görüşü ve atalarından kalma bilgisinin doğa haklarının yorumu ve uygulamasında dikkate alınması gerektiğini kabul eden Yasada doğa, “unsurları, biyolojik çeşitliliği ve birbiriyle ilişkili ekosistemleriyle şekillenen, bölünmez ve kendi kendini düzenleyen kolektif bir varlık” olarak tanımlanmıřtır¹¹¹. Doğanın var olma, varlığını sürdürme, yaşamsal döngülerini yenileme hakları ve insana fayda sağlamak dışında içsel değerlere sahip olduğu kabul edilerek her insanın doğa haklarına saygı gösterilmesini talep etme hakkı tanınmıřtır¹¹². Yasada, doğanın insan faaliyetleri karşısındaki savunmasızlığı nedeniyle, ilke olarak doğanın çıkarları üstün kabul edilmiş ve adli ve idari makamlar için “şphe

¹⁰⁷ Jedrzejowska-Schiffauer and Schiffauer, “Rights of Nature?,” 19; Tineke Lambooy, Tessa van Soest and Ignace Breemer, *Granting Rights of Nature to the Wadden Sea? An Exploratory Study* (Wadden Academy, 2022), 25-26; Barragan, “Civil Litigation,” 74.

¹⁰⁸ Blanca Soro Mateo and Santiago Álvarez, “The Mar Menor Lagoon Enjoys Legal Standing: And Now, What?,” *Verfassungsblog: On Matters Constitutional*, October 14, 2022, <https://verfassungsblog.de/the-mar-menor-lagoon-in-spain-enjoys-legal-standing-and-now-what/>.

¹⁰⁹ Sofia Rehnstrom, “Rights of Nature in Europe: The Mar Menor and the Future of Ecocentric Environmental Protection,” *Journal for European Environmental & Planning Law* 22, no. 3 (2025): 351, <https://doi.org/10.1163/18760104-22030006>.

¹¹⁰ Jedrzejowska-Schiffauer and Schiffauer, “Rights of Nature?,” 18.

¹¹¹ Avery Pasternak and Kristen Walters, *Rights of Nature: Pathways to Legal Personhood for the Fraser River Estuary* (Raincoast Conservation Foundation, 2023), 31.

¹¹² Bender, Bustamante and Leonard, “Living in Relationship,” 6.

halinde doğadan yana” ve “şüphe halinde sudan yana” ilkeleri öngörülmüştür (m. 8)¹¹³.

G. Kolombiya

Kolombiya Kongresi tarafından kabul edilen 08.08.2024 tarih ve 2415 sayılı Yasa, Ranchería Nehri’ne haklar vermektedir¹¹⁴. Bu yasanın amacı, “Ranchería Nehri, havzası ve kollarını; korunması, bakımı ve restorasyonundan sorumlu devletin gözetiminde ve nehrin etki alanında yaşayan toplulukların etkin katılımıyla, haklara sahip bir varlık olarak ilan etmek” şeklinde belirtilmiştir¹¹⁵. Merkezi hükümet temsilcileri, çevre yetkilileri, bölge valisi, nehre komşu belediye temsilcileri, bölgedeki yerli toplulukların temsilcileri, Afro-soyundan gelen toplulukların temsilcileri, tarım kuruluşlarının temsilcileri ve bölgedeki ticaret odalarının temsilcilerini içeren Ranchería Nehri Koruyucu Komisyonu oluşturulmuştur¹¹⁶. Böylece metin, çoğulcu bir yasal çerçeve aracılığıyla doğa haklarını ilerletmek için önemli bir fırsat sunmaktadır; ancak başarılı olması, ilgili tüm aktörlerin özerkliğine ve faaliyet alanına saygı gösterilecek şekilde uygulamaya konulmasına bağlıdır¹¹⁷. Yasa, nehrin ve ekosistemlerinin restorasyonu için bir eylem planının oluşturulmasını da zorunlu kılmaktadır¹¹⁸. 3’üncü maddede Koruyucu Komisyon ve danışmanlarca hazırlanacağı ifade edilen söz konusu eylem planı ile ilgili yerli topluluklara danışılmasında dikkate alınması

¹¹³ Jedrzejska-Schiffauer and Schiffauer, “Rights of Nature?,” 18-19; Bender, Bustamante and Leonard, “Living in Relationship,” 6, 8.

¹¹⁴ Mariam C. Kanyama, “Ecological Restoration in Rights-of-Nature Laws and Restoration as a Substantive Right of Nature: Challenges and Opportunities,” *Restoration Ecology* (2025): 9, <https://doi.org/10.1111/rec.70100>.

¹¹⁵ “Colombia Law on the Rights of the Rancheria River,” *Eco Jurisprudence Monitor*, accessed July 23, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/colombia-law-on-the-rights-of-the-rancheria-river/>.

¹¹⁶ “Por Medio del Cual se Declara al Río Ranchería, su Cuenca y Afluentes Como Sujeto de Derechos y se Dictan Otras Disposiciones,” *El Congreso de Colombia*, 1, August 8, 2024, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2024/08/Comparto-LEY-2415-DEL-8-DE-AGOSTO-DE-2024-con-usted.pdf>.

¹¹⁷ Giusto Amedeo Boccheni and Luisa Castaneda-Quintana, “On the Ranchería with Keebet von Benda-Beckmann: Legal Pluralism, the Wiwa People, el Cercado, and Socio-Spatial Relations in the Sierra Nevada de Santa Marta,” *Legal Pluralism and Critical Social Analysis* 56, no. 3 (2024): 388, <https://doi.org/10.1080/27706869.2024.2419748>.

¹¹⁸ “Colombia Law.”

gereken bir metin olarak Uluslararası alışma rgt'nün (ILO) 169 sayılı Bağımsız lkelerdeki Yerli Halklara ve Kabile Halklarına Dair Sözleşmesi'ne (1989) atıfta bulunmaktadır¹¹⁹.

III. YEREL MEVZUAT KAPSAMINDA TANINMA

Doğa haklarının tanındığı mevzuatlar içinde en fazla sayıda olan özellikle yerli halkların etkisiyle geliştirilmiş yerel düzenlemelerdir. Köklü yerli kültürler, yaşadıkları topraklarla olağanüstü bir dayanışma içinde olup, yaşayan diğer türlere karşı temel bir saygı duymakta, hatta hürmet gstermektedir¹²⁰. Mesela; Amazon ve And Dağlarındaki dünya görüşünde, doğanın yaşayan bir varlık ve tüm varoluşların kaynağı olarak görüldüğü ve bu nedenle asla araçsal bir değer olarak anlaşılmadığı bilinmektedir¹²¹. Bunun gibi farklı coğrafyalardan birçok yerli topluluklarda da yaşamın kaynağı olarak doğanın insandan ayrı dşnlemeyeceği fikri ve doğanın bazen ana, bazen ata olarak nitelendirilmesi oldukça yaygındır.

Bu başlık altında kronolojik bir sıralama takip etmek yerine, kıtalara ayırarak belirli devletlerden konuyla ilgili yerel düzenlemeler aktarılması tercih edilmiştir. Aşağıda Amerika, Asya, Avrupa ve Okyanusya kıtalarından örnekler incelenecektir.

A. Amerika Kıtasındaki Gelişmeler

Amerika kıtası, doğa haklarına ilişkin en fazla yerel düzenlemeye sahip bölgedir. Aşağıda ABD başta olmak üzere Brezilya, Kanada, Kolombiya, Kosta Rika ve Peru'daki durum incelenmiştir. Bu yapılırken alfabetik sıralama izlenmiş ve ABD ile Brezilya özelinde oldukça fazla düzenleme bulunduğu için ilgili yerel birimlerin bağlı oldukları federe devletlere göre alt başlıklandırma yolu tercih edilmiştir.

1. ABD

ABD'de doğa haklarıyla ilgili düzenlemeleri yürürlüğe koyan otoriteler belediyelerle sınırlı değildir. Ülkede federal düzeyde tanınan kabileler de

¹¹⁹ Kanyama, "Ecological Restoration," 5; "Por Medio del Cual se Declara al Rıo Rancherıa," 2.

¹²⁰ David Abram, *The Spell of the Sensuous: Perception and Language in a More-Than-Human World* (Vintage Books, 1997), 93.

¹²¹ Waldmueller and Rodrıguez, "Buen Vivir," 239.

eyaletlerden ve belediyelerden ayrı hukuki ve cezai düzenlemeler yapma, yargı otoritesi kullanma imkanından yararlanarak doğa haklarını tanıma yönünde adımlar atmıştır¹²². Aşağıda alfabetik sırayla incelenen eyaletler; Colorado, Florida, Idaho, Minnesota, New Hampshire, Ohio, Oklahoma, Pensilvanya, Washington ve Wisconsin’dir. Her bir başlık altında -tarih sırasıyla, doğrudan- eyalet sınırlarındaki yerel yönetimlerin doğa haklarıyla ilgili düzenlemeleri örneklendirilecektir.

a. Colorado Eyaleti

Lafayette Belediye Meclisi, 2017 yılında İklim Hakları Bildirgesi başlıklı yönetmeliği ile insanların yanında bütün ekosistemlerin sağlıklı bir iklim ve yaşamsal kaynaklara sahip olma hakkı olduğunu kabul etmiştir¹²³. Bu hakları ihlal etme potansiyeli nedeniyle petrol ve gaz çıkarılması faaliyetleri de Bildiri ile yasaklanmıştır¹²⁴.

15.06.2021 tarihinde de Nederland Kasaba Konseyi tarafından, Boulder Creek Nehri ve havzasına haklar tanıyan bir karar kabul edilmiştir¹²⁵. Kararda sadece nehir değil havzasındaki canlı ve cansız doğal bileşen ve toplulukların da (ormanlar ve yaban hayatı dahil) var olma, sağlığını koruma, yenilenme, evrim geçirme ve restore edilme gibi temel ve devredilemez haklara sahip olduğu açıklanmıştır¹²⁶. Ayrıca nehri korumak amacıyla Kasaba Konseyi’nin karar alma süreçlerinde onu temsil edebilecek yasal koruyucuların atanarak doğa haklarını Kasaba faaliyetlerinde dikkate almak amaçlanmıştır¹²⁷. 02.01.2024 tarihinde ise Kasaba Konseyi, önceki kararını uygulayabilmek

¹²² Vanessa Racehorse, “Indigenous Influence on the Rights of Nature Movement,” *Natural Resources & Environment* 38, no. 2 (2023): 6.

¹²³ John Quinn, “Giving Nature Rights Could Protect Us All,” *Columbia Climate School*, May 19, 2020, <https://climatesociety.climate.columbia.edu/news/giving-nature-rights-could-protect-us-all>.

¹²⁴ Boyd, “Recognizing the Rights,” 14-15.

¹²⁵ “A Resolution of the Board of Trustees of Nederland in Support of Recognizing and Implementing the Inherent Legal Rights of Boulder Creek and the Boulder Boulder Creek Watershed,” Town of Nederland Boulder County, Colorado, June 15, 2021, https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Boulder-County_Rights-of-Nature-for-Boulder-Creek-Watershed_271.pdf; Wood, “Rights of Nature,” 10.

¹²⁶ “A Resolution of the Board of Trustees of Nederland”; Wood, “Rights of Nature,” 10.

¹²⁷ “Town of Nederland U.S. Resolution on the Rights of Boulder Creek Watershed,” *Eco Jurisprudence Monitor*, accessed July 16, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/nederland-ordinance-on-rights-of-nature-for-boulder-creek-watershed/>.

adına kendisine raporlar sunacak ve Nehri temsil edecek iki koruyucu atama yönünde karara varmıřtır¹²⁸. Ancak bu atama kararının üzerinden beş ay geçmeden Nederland Kasaba Konseyi almış olduğu yeni bir kararla, kasabada baraj inşa edebilmek için söz konusu doğa hakları kararını yürürlükten kaldırmıřtır¹²⁹.

10.11.2021 tarihine gelindiğinde, Ridgway Kasaba Konseyi tarafından alınan karar; Uncompahgre Nehri'nin, kollarının, havzasının ve içinde doğal olarak var olan canlılar ve diğer şeylerin bütüncül bir sistem olarak temel ve devredilemez haklara sahip olduğunu kabul etmektedir¹³⁰. Kararda Ridgway sakinlerinin sağlık ve refahlarının, büyük bir biyolojik çeşitliliğe sahip Uncompahgre Nehri ve havzasının esenliğine bağlı olduğu ancak Nehrin iklim değişikliği, kuraklık, arazi geliştirme, çeşitli kirletici faaliyetler, orman ve arazi bozulmasından etkilenmesi sonucu bu kimselerin de tehdit altında olduğu belirtilmiřtir¹³¹. Mevcut federal ve eyalet hukukunun, doğayı insanın "malı" olarak ele alma yaklaşımının onu korumakta yetersiz kaldığı, ancak ona saygı gösterilerek, koruyarak yaşamayı öğrenmenin ve doğa haklarını tanıyan, ona gerek karar alma süreçlerinde gerekse hukuk sistemlerinde ses veren yeni hukuk anlayışının benimsenmesi yoluyla doğanın korunabileceği ifade edilmiřtir¹³². Kararda Nehre; doğal akışını sürdürme hakkı, ekosistem içindeki temel işlevlerinin desteklenmesi hakkı, (sürdürülebilir yağışlar, buzul ve akiferler tarafından) beslenme hakkı, biyolojik çeşitliliğini koruma hakkı, ekosistem sağlığının onarılması ve korunması hakkı tanınmıřtır¹³³.

¹²⁸ Michael Booth, "Two Nederland Residents Appointed as 'Guardians' of Boulder Creek, Giving it a Voice in Town Policy," *The Colorado Sun*, January 12, 2024, <https://coloradosun.com/2024/01/12/nederland-river-guardians-boulder-creek-colorado/>; "A Resolution of the Board of Trustees of Nederland."

¹²⁹ Michael Booth, "Nederland Repeals 'Rights of Nature' for Watersheds to Better Pursue New Dam," *The Colorado Sun*, May 9, 2024, <https://coloradosun.com/2024/05/09/nederland-rights-of-nature-dam-reservoir-repeal/>.

¹³⁰ Wood, "Rights of Nature," 6, 13.

¹³¹ "A Resolution of the Town Council of the Town of Ridgway, Colorado, in Support of Protecting the Uncompahgre River, Its Tributaries, and Its Watershed by Recognizing "Rights of Nature" and the Town's Responsibilities to Care for and Protect Them," Town of Ridgway, November 10, 2021, <https://townofridgway.colorado.gov/sites/townofridgway/files/documents/Resolution%20No.%2021-09%20Rights%20of%20Nature.pdf>.

¹³² "A Resolution of the Town Council of the Town of Ridgway."

¹³³ "A Resolution of the Town Council of the Town of Ridgway," Section 2.

b. Florida Eyaleti

Ülkenin en büyük otuzuncu ili Orange County, doğa haklarını tanıyan bir mevzuat kabul eden en büyük ABD belediyesi olmuştur¹³⁴. Wekiva ve Econlockhatchee Nehirleri Haklar Bildirisi veya Temiz Su Hakkı Girişimi olarak adlandırılan tüzük değişikliği, 03.11.2020 tarihli referandumda %89 oy alarak onaylanmıştır¹³⁵. Özellikle bölgedeki iki nehrin haklarını tanıyan bu değişiklik ile bölgedeki tüm belediyelere, kamu kurumlarına ve vatandaşlara yerel sular adına söz konusu hakların hayata geçirilmesini sağlama yetkisi verilmiştir¹³⁶. Orange County sınırları içindeki tüm suların var olma, akma, kirlilikten korunma ve sağlıklı bir ekosistem sürdürme hakları olduğu değişikliğin ilk maddesinde açıkça ifade edilmiştir¹³⁷. Her türlü kamusal veya özel kişinin bölgedeki suları kasten veya ihmal yoluyla kirletmesi yasaklanmış ve böyle bir durumda vatandaşlara, kişisel zararı ispat yükü altında olmaksızın su sistemlerini kirletenlere karşı dava ikame etme hakkı tanınmıştır¹³⁸. Ancak bölgede yaşanan gelişmeler sonucu, geçerliliği Mahkeme önünde tartışılan tüzüğü, 19.01.2024 tarihinde verilen nihai karar ile Florida Eyaleti Bölge Temyiz Mahkemesi iptal etmiştir¹³⁹. Kararda eyalet mevzuatının, il mevzuatına hiyerarşik olarak üstünlüğü ve -Florida Eyalet mevzuatındaki ilgili hüküm gereği- illerin yürürlüğe koyabileceği hiçbir mevzuat ile bitki,

¹³⁴ Chuck O’Neal and Thomas Linzey, “Press Release: Orange County, FL, Voters Overwhelmingly Approve ‘Rights of Nature’ Initiative-11/3/2020,” *Center for Democratic and Environmental Rights*, November 3, 2020, <https://www.centerforenvironmentalrights.org/news/press-release-huge-win-florida-rightsofnature>.

¹³⁵ Lisa Marzilli, “Radioactivity Wednesday: A First in Florida as Rights of Nature Amendment Passes in Orange County,” *WMNF*, December 2, 2020, <https://www.wmnf.org/radioactivity-wednesday-a-first-in-florida-as-rights-of-nature-amendment-passes-in-orange-county/>.

¹³⁶ Ryan, Curry and Rule, “Environmental Rights,” 2532.

¹³⁷ “Orange County, Florida Charter Amendments Approved by Voters on November 3, 2020,” Orange County Government, February 23, 2021, https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Orange-County_Wekiva-and-Econlockhatchee-River-Bill-of-RightsRight-to-Clean-Water-Charter-Amendment_213.pdf.

¹³⁸ Marzilli, “Radioactivity Wednesday.”

¹³⁹ Eric L. Christensen, Erika H. Spanton and Christopher M. Bolte, “City in Washington Votes to Grant Local River Legally Enforceable Right to Exist,” *Beveridge & Diamond*, December 19, 2024, <https://www.bdlaw.com/publications/city-in-washington-votes-to-grant-local-river-legally-enforceable-right-to-exist/>; İlk derece mahkemesi kayıtları için bkz. “Charles Oneal et al. vs. Beachline South Residential LLC et al. 2021-CA-004420-O,” Orange County Clerk of Courts, accessed July 23, 2025, <https://myeclerk.myorangeclerk.com/>.

hayvan, su kütlesi veya başka bir doğa parçasına yasal hak tanınmasının mümkün olmadığı gerekçesine dayanılmıştır¹⁴⁰.

c. Idaho Eyaleti

Haziran 2020’de, Nez Perce Kabillesi Genel Konseyi tarafından Snake Nehri’nin haklarını tanıyan bir karar alınmıştır¹⁴¹. Snake Nehri ve üzerinde yaşayan tüm canlıların, en azından; var olma, gelişme, evrilme, yenilenme ve restorasyon haklarına sahip olduğunu tanıyan kararda, Snake Nehri’nin hak ve menfaatlerini temsil etmek için yasal bir koruma organının kurulması çağrısı yapılmış ve Kabile İcra Komitesi’nin karara riayet etmesi talep edilmiştir¹⁴².

d. Minnesota Eyaleti

Eyalette 2018 yılında, Anishinaabe halkının kültüründe hem kutsal hem de temel gıda olan *manoomin* (yabani piriç) bir hak öznesi olarak, Ojibwe’lerden White Earth Kabillesi tarafından bir kabile yasası ile şu şekilde tanınmıştır¹⁴³: “Manoomin veya yabani piriç, Chippewa’nın tüm topraklarında, var olma, gelişme, yenilenme ve evrilme haklarının yanı sıra restorasyon, iyileşme ve korunma gibi doğal haklara sahiptir.” Böylece spesifik olarak bir bitki türünün haklarını tanıyan ilk hukuki metin kabul edilmiştir¹⁴⁴. Düzenlemenin kabul edilmesindeki itici güç; White Earth Kabillesi tarafından hasat edilen bazı *manoomin* arazilerindeki suyu azaltarak, büyümeyi ve hasat kalitesini tehdit edecek, Büyük Gller bölgesindeki petrol boru hattının (*Enbridge Line 3* isimli projenin) inşasını engelleme amacı olmuřtur¹⁴⁵. Kabile yasasında yer alan hakları korumak, yasakları uygulamak için White Earth Koruma İş Komitesi ve 1855 Anlaşması Otoritesi

¹⁴⁰ “Charles Oneal et al. vs. Beachline South Residential LLC et al., Case No: 6D23-1412, Lower Tribunal No: 2021-CA-004420-O, 19.01.2024,” Sixth District Court of Appeal State of Florida, 2, accessed July 23, 2025, <https://www.bdlaw.com/content/uploads/2024/12/Florida-Opinion.pdf>.

¹⁴¹ “Resolution,” Nez Perce Tribal General Council, accessed June 28, 2025, https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Nez-Perce_Snake-River-Resolution_203.pdf.

¹⁴² International Rivers, Earth Law Center and The Cyrus R. Vance Center for International Justice, *Rights of Rivers*, 39.

¹⁴³ Wood, “Rights of Nature,” 14-15; Macpherson, “The (Human) Rights,” 346-47.

¹⁴⁴ Ryan, Curry and Rule, “Environmental Rights,” 2537.

¹⁴⁵ Schug and Gordon, “Rights of Nature,” 293-294.

yetkilendirilmiştir¹⁴⁶. Bu sayede bir bitkinin mahkemede davacı olarak yer aldığı ilk dava 04.08.2021’de, Minnesota Doğal Kaynaklar Departmanına karşı White Earth Kabile Mahkemesinde açılmıştır¹⁴⁷. Dava, Minnesota Doğal Kaynaklar Departmanı tarafından Enbridge Şirketi’ne, petrol boru hattı inşası esnasında beş milyar galon yeraltı ve yüzey suyu kullanma izni verilmesi sonrası, halihazırda kuraklık tehdidi altındaki *manoomin*’in haklarını korumak adına bu kararın iptali talebini içeriyordu¹⁴⁸. Doğal Kaynaklar Departmanı, Kabile Mahkemesinde görülen davadan bağışık olması gerektiğini savunarak ilgili mahkemenin yargı yetkisine sahip olmadığına dair pek çok başvuru yapmış, birçok ret kararından sonra 10.03.2022 tarihli Kabile Temyiz Mahkemesi’nin “Kabile Mahkemesinin bu dava üzerinde yargı yetkisinin bulunmadığı” kararı ile davayı engellemiştir¹⁴⁹.

e. New Hampshire Eyaleti

Rockingham Şehrinin Nottingham Kasabasında 15.03.2008 tarihinde güncellenen Nottingham Su Hakları ve Özyönetim Yönetmeliği ile kurumsal su çekimi yasaklanarak, bölgenin suyunu şişelemek için her gün tonlarca çekecek *USA Springs* Şirketine karşı durulmak istenmiş ve şirketin iflasının yardımıyla su korunabilmiştir¹⁵⁰. İlgili Yönetmelik, doğal topluluklar ve (sulak alanlar, akarsular, nehirler dahil tüm) ekosistemlerin Nottingham Kasabası içinde “var olmak ve gelişmek için devredilemez temel haklara” sahip olduklarını kabul etmiştir¹⁵¹. 2019 yılında yine Nottingham Kasabasında, kimyasal maddelerin ve diğer atıkların birikimi ve bozulmasının zararlarından korunmak amacıyla çıkarılan Yönetmelikte Nottingham’daki ekosistemlerin ve doğal toplulukların “doğal olarak var olma, gelişme, yenilenme, evrilme ve restore edilme hakkına sahip” oldukları hükmüne yer

¹⁴⁶ Aurelien Bouayad, “Wild Rice Protectors: An Ojibwe Odyssey,” *Environmental Law Review* 22, no. 1 (2020): 40, <https://doi.org/10.1177/1461452920912909>. Söz konusu otorite hakkında bkz. Schug and Gordon, “Rights of Nature,” 294.

¹⁴⁷ Schug and Gordon, “Rights of Nature,” 295.

¹⁴⁸ Racehorse, “Indigenous Influence,” 6-7.

¹⁴⁹ “Rights of Manoomin (Wild Rice): White Earth Law and Enforcement Case,” Center for Democratic and Environmental Rights, accessed April 3, 2025, <https://www.centerforenvironmentalrights.org/rights-of-manoomin>.

¹⁵⁰ Boyd, “Recognizing the Rights,” 14; “Barnstead & Nottingham, NH, Live up to Their State Constitution,” Community Environmental Legal Defense Fund, accessed April 4, 2025, <https://celdf.org/2006/04/barnstead-nh-lives-up-to-its-state-constitution/>.

¹⁵¹ “Nottingham Water Rights & Self Government Ordinance,” Town of Nottingham, March 15, 2008, 1-2, <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload669.pdf>.

verilmiřtir¹⁵². Yönetmelik uyarınca insanlarla beraber doğa da toksik atıkların fiziksel olarak biriktirilmesinden veya bozulmasından kaynaklanan (izinsiz kimyasal maruziyetler de dahil) haklarını tehdit eden tüm kurumsal faaliyetlerden muaf olma hakkına sahip kabul edilmiřtir¹⁵³. Ancak Yönetmeliğin geçersizliğini tespit ettirmek için, kasabada yaşayan bir gerçek kişi ve bir limited şirket tarafından Rockingham Mahkemesi nezdinde Kasaba aleyhine açılan davada Kasaba, avukatlık creti dışında herhangi bir hususa itiraz etmeyerek Yönetmeliği savunmamıřtır¹⁵⁴. 07.02.2021 tarihinde Mahkeme, Kasabanın Yönetmelik ile eyalet yasalarının tanıdığı düzenleme yetkilerini aştığı, Anayasa'ya aykırı şekilde belirsiz düzenlemeler getirdiği ve "Yönetmeliğin mahkemelerce geçersiz kılınmasından etkilenmeyeceğine" ilişkin hükmüyle kuvvetler ayrılığı ilkesini ihlal ettiği iddialarını haklı bularak metnin geçersizliğinin tespitine karar vermiřtir¹⁵⁵.

f. Ohio Eyaleti

Toledo şehrinde, 26.02.2019 tarihinde, Erie Gölü Haklar Bildirisi kabul edilerek Erie Gölü'nün bir ekosistem olarak "var olma, gelişme ve doğal olarak evrilme" hakları tanınmış, bu hakları ihlal edenlerin tüm zarar ve ihlallerden kesinlikle sorumlu tutulacağı ilan edilmiřtir¹⁵⁶. Bildirinin arka planında 2014 yazında göldeki zehirli alglerin ulaştığı seviye nedeniyle

¹⁵² Noah M. Sachs, "A Wrong Turn with the Rights of Nature Movement," *Georgetown Environmental Law Review* 36, no. 39 (2023): 49, <https://doi.org/10.2139/ssrn.4402290>; "Freedom from Chemical Trespass Rights-Based Ordinance," Town of Nottingham, 1-2, accessed April 4, 2025, https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Nottingham_Freedom-from-Chemical-Trustpass-Nottingham_162.pdf.

¹⁵³ "Freedom from Chemical Trespass," 1-2.

¹⁵⁴ "Brent Tweed, et al. vs. Town of Nottingham, et al., No: 218-2019-CV-0398," The State of New Hampshire, Rockingham Superior Court, April 16, 2020, 1-2, https://www.nottingham-nh.gov/sites/g/files/vyhlf3611/f/pages/court_order_4-16-2020_15.52.1_4431661_1c94447a-2e4d-4b48-845d-d4fcfc875bc2_1.pdf.

¹⁵⁵ "Brent Tweed, et al. vs. Town of Nottingham, No: 218-2019-CV-00398," The State of New Hampshire, Rockingham Superior Court, February 7, 2021, 7-14, https://www.nottingham-nh.gov/sites/g/files/vyhlf3611/f/pages/court_02.08.21_order_granting_ps_msj.pdf.

¹⁵⁶ Nicola Pain and Rachel Pepper, "Can Personhood Protect the Environment? Affording Legal Rights to Nature," *Fordham International Law Journal* 45, no. 2 (2021): 346-347; "Lake Erie Bill of Rights," City of Toledo, m. 1, 3, accessed April 4, 2025, <https://www.utoledo.edu/law/academics/lgl/pdf/2019/Lake-Erie-Bill-of-Rights-GLWC-2019.pdf>.

şehirden üç gün suların kesilmesi sonucu gölü temizlemek ve korumak için çalışan bir grubun doğuşu yer almaktadır¹⁵⁷. Referanduma sunulan Bildiriyi şehir halkı, %61,39 oyla kabul etmiştir¹⁵⁸. Bildirinin hükümsüz olduğuna dair bir tespit kararı elde etmek için Toledo çiftçileri tarafından Toledo Şehri aleyhine federal mahkemede dava açılmış ve Mahkeme tarafından; hangi eylemlerin Erie Gölü’nün haklarını ihlal eder mahiyette olduğunun belirsizliği nedeniyle söz konusu düzenleme, ABD Anayasası’nın 14. Değişikliği ihlal eder mahiyette görülerek geçersiz bulunmuştur¹⁵⁹. Tolido Şehri yetkililerince temyiz edilen karar, değişmeyerek Mayıs 2020’de kesinleşmiştir¹⁶⁰.

g. Oklahoma Eyaleti

2017 yılında Ponca topluluğu, özellikle hidrolik kırılma faaliyetleriyle¹⁶¹ mücadele etmek için doğa haklarını tanıyan ilk resmi düzenlemesini kabul etmiştir¹⁶². Kabile topraklarının yakınındaki fosil yakıt projelerini durdurma amacıyla yapılan düzenlemede doğaya karşı işlenen suçlar için Ponca Kabile Mahkemesi’ne belirli sürelerle hapis ve para cezası verme yetkisi tanınırken suçun faili tüzel kişi ise şirketin yönetim kurulu başkanının şahsen sorumlu tutulacağı öngörülmüştür¹⁶³.

06.07.2022 tarihine gelindiğinde ise Ponca topluluğu, Arkansas ve Salt Fork Nehirleri ile tüm Ponca su kaynaklarının haklarını tanıyan bir karar almıştır¹⁶⁴. Su kaynaklarının toplulukları için ekonomik, kültürel ve yaşamsal

¹⁵⁷ Jason Daley, “Toledo, Ohio, Just Granted Lake Erie the Same Legal Rights as People,” *Smithsonian Magazine*, March 1, 2019, <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/toledo-ohio-just-granted-lake-erie-same-legal-rights-people-180971603/>.

¹⁵⁸ Takacs, “We are the River,” 548.

¹⁵⁹ Sachs, “A Wrong Turn,” 57-58. Mark Drewes isimli çiftçi, tarlasını gübrelemenin -söz konusu gübreler gölün akış yoluna girdiği için- Bildiriyi ihlal ederek sorumluluğunu gündeme getirmesinden endişe ediyordu. Bkz. Sachs, “A Wrong Turn,” 57-58.

¹⁶⁰ Ty Higgins, “City of Toledo LEBOR Appeal Dismissed,” *Ohio Farm Bureau*, May 8, 2020, <https://ofbf.org/2020/05/08/toledo-lebor-appeal-dismissed/>.

¹⁶¹ “Kimyasallarla karıştırılmış yüksek basınçlı su aracılığıyla kayaların patlatılarak petrol ve gazın açığa çıkması” işlemini ifade eden hidrolik kırılma faaliyeti, kullanılan suyun kirlenmesine sebep olmaktadır. Bkz. Durmaz, *Doğanın Hakları*, 360.

¹⁶² Bouayad, “Wild Rice Protectors,” 40; Macpherson, “The (Human) Rights,” 346; Macpherson, “Can Western,” 407; Ryan, Curry and Rule, “Environmental Rights,” 2537; “A Resolution Recognizing the Preexisting Ponca Tribal Law of Nature,” Ponca Tribe of Indians of Oklahoma, accessed July 18, 2025, https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Ponca-Nation_Ponca-Tribe-RoN-Law_302.pdf.

¹⁶³ Pelizzon, *Ecological Jurisprudence*, 238.

¹⁶⁴ Osprey Orielle Lake, Shannon Biggs and Natalia Greene, *Rights of Nature: Redefining Global Climate Solutions & Environmental Protection for Systemic Change* (White

nemde olmasına rağmen insanlar tarafından giderek daha fazla kirletildiğine değinilen kararda, hem topluluk mensuplarının hem de su kaynaklarına bağımlı diğer canlıların bu kirlilik yüzünden hayatlarını erken kaybettikleri ifade edilmiřtir¹⁶⁵. Gerçekten 1918 yılında açılan petrol rafinerisi ile bölgede başlayan süreçte yeraltı suyu çok fazla kirlenmiş, 1990'lara gelindiğinde Ponca topluluğuna Arkansas'ta yzmemesi ve oradan besin sağlamaması söylenmiş, Arkansas ve Salt Fork Nehirlerine kimyasal sızıntı bağlantıları tespit edilmiş ve sonunda bölgede, Eyaletin en yüksek kanser oranlarından birine ulařılmıřtır¹⁶⁶. Kararda Arkansas ve Salt Fork Nehirleri ile Ponca su kaynaklarının canlı varlıklar olarak; var olma, yenilenme, temiz ve kirlenmemiş suya erişme, doğal yeraltı ve yüzey suyu ile dolma, sağlıklı evre, biyolojik çeşitliliğini koruma, ekosistem işlevlerini yerine getirme şeklinde temel ve devredilmez haklara sahip olduğu kabul edilmiřtir¹⁶⁷.

h. Pensilvanya Eyaleti

Eyaletin 300.000'den fazla nüfuslu şehri Pittsburgh'un Belediye Meclisi tarafından Kasım 2010'da (şehirde kaya gazı sondajı ve hidrolik kırılmayı yasaklama amacıyla uyumlu şekilde) doğa haklarını tanıyan bir yönetmelik çıkarılarak "doğal topluluklar ve ekosistemler (...) su sistemleri de dahil, var olmak ve gelişmek için yoksun bırakılamayacakları temel haklara sahip" kabul edilmiřtir¹⁶⁸. Ancak söz konusu Yönetmelik, Pensilvanya Yksek Mahkemesi tarafından 2014 yılında Eyalet Anayasası'na aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmiřtir¹⁶⁹.

Paper Prepared for the United Nations Framework Convention on Climate Change COP28, November 2023), 9.

¹⁶⁵ "A Resolution Incorporating into Tribal Law Pre-Existing and Immutable Rights of and Responsibilities for the Health and Welfare of Ni'ska and Ni'zi'de, also Known as the Arkansas and Salt Fork Rivers and all Ponca Waterbodies," Ponca Tribe of Oklahoma, accessed July 18, 2025, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/09/Resolution-Rights-of-the-River.pdf>.

¹⁶⁶ Slam Dunkley, "Centering Mni Waconi in Water Law: The Nature of the Ponca Tribe of Oklahoma's Water Rights and Potential Methods to Ascertain Them," *Arizona Journal of Environmental Law and Policy* 13, no. 3 (2023): 55.

¹⁶⁷ "A Resolution Incorporating into Tribal Law."

¹⁶⁸ Mari Margil, "Building an International Movement for Rights of Nature," in *Wild Law - In Practice*, ed. Michelle Maloney and Peter Burdon (Routledge, 2014), 154; Linda Sheehan, "'Water as the Way': Achieving Wellbeing through 'Right Relationship' with Water," in *Wild Law - In Practice*, ed. Michelle Maloney and Peter Burdon (Routledge, 2014), 168.

¹⁶⁹ Ryan, Curry and Rule, "Environmental Rights," 2523.

ı. Washington Eyaleti

Snohomish County’de yer alan Everett şehrindeki seçmenler, 05.11.2024 tarihli referandumda, Snohomish Nehri ve havzasına -şehir sınırları içinde- var olma, yenilenme ve gelişme hakları veren bir mevzuatı onaylamıştır¹⁷⁰. “*Everett Girişimi No. 24-03*” olarak bilinen bu mevzuat, nehrin haklarını tanımak ve bu hakları mahkemelerde savunulabilir kılmak için nehre yasal statü kazandırmayı hedefleyen bir halk girişimi şeklinde başlatılmıştır¹⁷¹. Nehrin uzun süredir endüstriyel ve tarımsal atıklarla kirletiliyor olmasından rahatsız olan halkın %57’si referandumda kabul oyu vermiştir¹⁷². Mevzuatta nehrin haklarının kapsamına; akma, yerel bitki ve hayvanlar için habitat sağlamak amacıyla gerekli su kalitesine sahip olma, temiz su sağlama ve restorasyon haklarının girdiği belirtilirken, bu hakları ihlal eden herhangi bir faaliyet veya projeden muaf olma hakkı da tanınmıştır¹⁷³. Her Everett sakinine, şehir kurumlarına ve kuruluşlara nehrin haklarını korumak için dava açma yetkisi tanınmış ve kazanılan davalardan elde edilen herhangi bir tazminatın, -nehri ihlalden önceki durumuna getirmek için kullanılmak üzere- şehir yönetimine verilmesi öngörülmüştür¹⁷⁴. Ayrıca, nehrin haklarının muhtemel ihlalinin ortaya konulması halinde, ihlale dair tam bir kesinliğin bulunmadığı gerekçesiyle, hakların korunmasının reddedilmesi veya ertelenmesinin mümkün olamayacağı belirtilmiştir¹⁷⁵. Söz konusu mevzuat aleyhine Ocak 2025’te açılmış dava henüz sonuçlanmamıştır¹⁷⁶.

j. Wisconsin Eyaleti

Milwaukee şehri, 27.10.2023 tarihinde onaylanan karar ile Güneydoğu Wisconsin’in su yollarını ve su kütlelerini korumak amacıyla doğa haklarını

¹⁷⁰ Christensen, Spanton and Bolte, “City in Washington.”

¹⁷¹ “Everett Residents, on November 5th Vote YES on Everett Initiative 24-03!,” Legal Standing for the Snohomish River Watershed, accessed July 23, 2025 <https://standingforthesnoho.org/initiative2403/>.

¹⁷² Anna V. Smith, “‘Rights of Nature’ Laws Take Root in the West,” *High Country News*, March 1, 2025, <https://www.hcn.org/issues/57-3/rights-of-nature-laws-take-root-in-the-west/>.

¹⁷³ “An Ordinance to Recognize Rights for the Snohomish River Watershed,” The City of Everett, m. A, accessed July 23, 2025, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2025/01/ORDINANCE-TEXT-City-of-Everett-Initiative-No.-24-03.pdf>.

¹⁷⁴ Christensen, Spanton and Bolte, “City in Washington.”

¹⁷⁵ “An Ordinance to Recognize Rights,” m. C/4.

¹⁷⁶ Smith, “Rights of Nature.”

kabul etmiştir¹⁷⁷. İnsanların zgr ve onurlu yaşamak için temel haklara sahip olması gibi suyun ve içinde yaşayan her şeyin, insan zararlarından bağımsız şekilde var olma ve gelişme hakkına sahip olduğu kararda belirtilmiştir¹⁷⁸. Wisconsin’in Menominee Kabilesi tarafından daha evvel Menominee Nehri’nin var olma ve gelişme hakkını tanıyan kararıyla ilk kez bölgede kabul edilen doğa hakları, suları insan zararından korumak için kutsal bir fikir ve politika olarak tanımlanmıştır¹⁷⁹. Hukuki bir bağlayıcılığı olmayan karar, doğa hakları hareketine destek olmayı amalamaktadır¹⁸⁰.

2. Brezilya

Yapılan düzenlemelerin tarih sıralaması esas alınarak incelenen Brezilya eyaletleri; Pernambuco, Santa Catarina, Rondnia, Minas Gerais, Gois ve Esprito Santo’dur. Her başlık altında eyalet sınırındaki yerel yönetimlerin doğa haklarıyla ilgili düzenlemeleri örneklendirilecektir.

a. Pernambuco Eyaleti

Bonito Belediyesi 2017 yılında, ülkede doğa haklarını kabul eden ilk düzenlemeyi teşkilat mevzuatının 236’ncı maddesini değiştirerek yapmıştır¹⁸¹. Buna göre Belediye, doğanın var olma ve gelişme hakkını tanıma, insanlar yanında insan dışındaki varlıkların da sağlıklı ve dengeli bir evre hakkını tesis etme yükümlülüğü altına sokulmuřtur¹⁸². 2018 yılına gelindiğinde ülkede aynı eyalette Paudalho Belediyesi tarafından da teşkilat mevzuatı değiştirilerek doğanın var olma ve gelişme hakları benzer şekilde

¹⁷⁷ “Milwaukee County U.S. Resolution on the Rights of Nature,” Eco Jurisprudence Monitor, accessed July 20, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/milwaukee-county-u-s-resolution-on-the-rights-of-nature/>.

¹⁷⁸ Lina Tran, “Milwaukee County Recognizes Rights of Nature, Joins Global Movement,” WUWM, November 1, 2023, <https://www.wuwm.com/2023-11-01/milwaukee-county-recognizes-rights-of-nature-joining-global-movement>.

¹⁷⁹ “An Amended Resolution,” Milwaukee County, 1, accessed July 20, 2025, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2023/11/COUNTY-BOARD-RESOLUTION.pdf>.

¹⁸⁰ Evan Casey, “Milwaukee County is First in Wisconsin to Pass ‘Rights of Nature’ Resolution,” Wisconsin Public Radio, October 27, 2023, <https://www.wpr.org/environment/milwaukee-county-first-wisconsin-pass-rights-nature-resolution>.

¹⁸¹ Vanessa Hasson de Oliveira, “The Rights of Nature in Brazil: The Case of Bonito - PE,” in *Rights of Nature: Milestones for the Construction of a General Theory*, ed. Luiz Felipe Lacerda (Casa Leiria, 2022), 130.

¹⁸² Oliveira, “The Rights of Nature,” 134.

tanınmıştır¹⁸³. Değişiklik kapsamında Belediyeye, insan ve insan dışındaki varlıklara, sağlıklı ve dengeli bir çevre ile ekosistemlerini sürdürme hakkını gerçekleştirmek için pozitif edimde bulunma yükümlülüğü, şimdiki ve gelecek nesillere karşı bir sorumluluk olarak verilmiştir¹⁸⁴. Ancak Brezilya’daki bu düzenlemelerin yüzeyselliği ve mevcut hukuk sisteminde doğanın temsili yollarının gösterilmiyor oluşuna dikkat çekilerek, doğanın hak öznesi kılınabilmesi için öncelikle Brezilya Anayasası’nda değişiklikler yapılması gerektiği ifade edilmektedir¹⁸⁵.

b. Santa Catarina Eyaleti

Florianópolis Belediye Meclisi, 20.11.2019 tarihinde teşkilat mevzuatında yaptığı değişiklikle doğanın hak sahibi olduğunu kabul etmiş ve Belediyeyi, doğayla uyumu teşvik etmek, çeşitliliği ve doğal ekosistemi korumak, iyileştirmek, restore etmek ve genişletmekten sorumlu tutmuştur¹⁸⁶. Bölgede, 25.01.2021’de kanalizasyon arıtma havuzu setlerinin çökerek pis suyun Conceição lagününe sızmasıyla yaşanan çevre felaketi sonrası lagünün haklarının tanınması için federal mahkemede dava açılmıştır¹⁸⁷. Mahkeme ekolojik dengeyi koruma hususunda önerilerde bulunmak üzere bir danışma grubu (CJ-PLC) kurmaya yönelik ihtiyati tedbir kararı verse de sonrasında gelen kararda, bu grubun bir devlet kurumu gibi ilgili taraflar üzerinde karar alma yetkisine sahip olmadığını ifade etmiştir¹⁸⁸.

c. Rondônia Eyaleti

Guajará-Mirim Belediyesi 17.04.2023 tarihinde çıkardığı bir kararname ile Laje Nehri’ni hak öznesi olarak tanımış ve ülkenin doğa haklarını kabul

¹⁸³ Alessandro Pelizzon, “An Intergenerational Ecological Jurisprudence: The Supreme Court of Colombia and the Rights of the Amazon Rainforest,” *Law, Technology and Humans* 2, no. 1 (2020): 39, <https://doi.org/10.5204/lthj.v2i1.1476>; Alessandro Pelizzon and Mariana Ribeiro Santiago, “The ‘Harmony with Nature’ Paradigm in Brazil,” *Revista Argumentum - Argumentum Journal of Law* 21, no. 1 (2020): 466.

¹⁸⁴ “Emenda À Lei Orgânica N° 03,” Câmara Municipal De Paudalho, January 5, 2018, <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload720.pdf>.

¹⁸⁵ Pelizzon and Santiago, “The ‘Harmony with Nature’,” 481-82.

¹⁸⁶ Oliveira, “The Rights of Nature,” 135.

¹⁸⁷ Durmaz, *Doğanın Hakları*, 330.

¹⁸⁸ Abigail Rebordão Hugill, “The Rights of Nature in Brazil: From Municipal Law Reform to Rights of Waves and the Movement for a Federal Constitutional Amendment,” *Earth Law Center*, April 15, 2025, <https://www.earthlawcenter.org/blog-entries/2025/4/the-rights-of-nature-in-brazil>.

eden ilk Amazon bölgesi olmuştur¹⁸⁹. Bölgede yasadışı ormansızlaşma ve hızla büyüyen soya fasulyesi yetiştiriciliğinden kaynaklanan pestisit kirliliğı sonucu nehir sağığı ciddi tehlike altına girmiştir¹⁹⁰. Laje Nehri'ne; doğıal akışını sürdürmek, ekosistem sağığı için yeterli su bulundurmak, çevresindeki ormanlar ve endemik biyolojik çeşitlilikten beslenmek ve onları beslemek, ekolojik dengesine uygun fiziksel ve kimyasal koşullarla var olmak, insanlarla çeşitli etkileşimlerde bulunmak hakları tanınmıştır¹⁹¹. Nehrin haklarının korunması ve temsili için Igarapé Laje yerli topluluğundan, balıkçılık topluluğundan, sivil toplum kuruluşundan, yerli kadın zanaatkarlardan ve bölgedeki üniversiteden birer temsilcinin katılımıyla bir komite oluşturulması  ng r lm řt r¹⁹².

d. Minas Gerais Eyaleti

Santo Ant nio do Itamb  Belediyesi, Mart 2024'te kurucu mevzuatında gerçekleştirdiğı değışiklikle doğı haklarını kabul etmiş ve UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan *Serra do Espinhao*'nun bir parçasını oluşturan dağıların haklarını tanımıştır¹⁹³. Itamb  Dağıları'nın var olma, geleişme ve evrim geçirme haklarına sahip olduğunu kabul eden mevzuat, dağıların etrafındaki ve içindeki bitki örtüsü ve nehirleri ile gerekli ekosistem süreçlerinin sağılanması ve sürdürülmesi haklarını güvence altına alma görevini Belediye'ye y klemiştir¹⁹⁴.

e. Goi s Eyaleti

Goi s Belediye Meclisi'nin 13.06.2024 tarihinde kabul ettiğı 387 sayılı Kararname, Vermelho Nehri'nin haklarını tanımış ve onu, özel olarak korunan

¹⁸⁹ Lake, Biggs and Greene, *Rights of Nature*, 11.

¹⁹⁰ "Brazilian River Gains Legal Personhood," Faith in Nature, August 25, 2023, <https://www.faithinnature.co.uk/blogs/notes-on-nature/brazilian-river-gains-legal-personhood>.

¹⁹¹ Luciana Cordeiro de Souza Fernandes and Alexandre Martins Fernandes, "Aquifer as Subject of Rights: the Brazilian Legal Precedent," *Veredas do Direito* 22 (2025): 21, <https://doi.org/10.18623/rvd.v22.2749>.

¹⁹² Fernandes and Fernandes, "Aquifer as Subject of Rights," 21.

¹⁹³ Hugill, "The Rights of Nature in Brazil."

¹⁹⁴ "Projeto de Emenda   Lei Org nica 001/2020," C mara Municipal de Santo Ant nio do Itamb -MG, accessed July 23, 2025, https://www.garn.org/wp-content/uploads/2024/12/upload1516.pdf?fbclid=IwY2xjawHH3ORleHRuA2FlbQIxMAABHUaFNCmqV3IcBdnot4fTeLW2XHchqaQB1R5BMWPB9BWrMFrz2XR9ZQSmvw_aem_WqJfb_IAAIq7VRipgaH5xg.

bir varlık statüsünde sınıflandırmıştır¹⁹⁵. Nehir suyunun pompalarla çekilmesi, bölgede kontrolsüz ormansızlaşma, nehir alanına konut inşası ve madencilikğin verdiği zararlarla mücadele için kabul edilen Kararnamede, Vermelho Nehri’ne; doğal akışını yeterli miktarda suyla sürdürmek, çevresindeki ormanlar ve endemik biyolojik çeşitlilikten beslenmek ve onları beslemek, ekolojik dengesine uygun fiziksel ve kimyasal koşullarla var olmak, insanlarla çeşitli etkileşimlerde bulunmak hakları tanınmıştır¹⁹⁶. Guajará-Mirim Belediyesi’nin Laje Nehri’ni hak öznesi olarak tanıyışından ilham alan Kararname, Vermelho Nehri için bir Koruyucu Komite’nin oluşturulmasını da öngörmüştür¹⁹⁷. Belediye, üniversite ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan Koruyucu Komiteye; nehrin temizlenmesi, su havzasının korunması ve devamlı bakım görmesini sağlamak için izleme, denetleme, harekete geçme yetkileri ve her yıl nehrin durumu hakkında bir rapor ve eylem planı sunma görevi verilmiştir¹⁹⁸.

f. Espírito Santo Eyaleti

Linhares Belediyesi tarafından 12.08.2024 yürürlük tarihli bir Kararname ile Doce Nehri’nin ağzındaki dalgaların hakları tanınarak onlara özel koruma sağlanmıştır¹⁹⁹. Düzenleme öncesinde, bölgedeki bir demir madeni atık barajının çökmesiyle 50 milyon ton zehirli atık Doce Nehri havzasına dolmuş ve yerli halk (Krenaklar), artık dışarıdan su almak zorunda kalmıştır²⁰⁰. Kasım 2015’te yaşanan felaket sonrası Güney Atlantik kıyılarına kadar ulaşan zehirli çamurlar yüzünden bölgede dalgalar yok olmuş ve yaşanan felakette insanlar,

¹⁹⁵ Fernandes and Fernandes, “Aquifer as Subject of Rights,” 21.

¹⁹⁶ “Rights of Nature News: Vermelho River in Brazil is Now a Subject of Rights,” Garn Communications, June 28, 2024, <https://www.garn.org/rio-vermelho/>.

¹⁹⁷ Fernandes and Fernandes, “Aquifer as Subject of Rights,” 21.

¹⁹⁸ “Rights of Nature News.”

¹⁹⁹ Mauro Figueiredo, “Rights of Nature: Waves are Recognised as a Subject of Rights in Brazil,” *Linkedin*, June 21, 2024, <https://www.linkedin.com/pulse/rights-nature-waves-recognised-subject-brazil-mauro-figueiredo-siqec/?trackingId=md9QkKEJQX%2BjfhcX%2FOwYw%3D%3D>; Kararname metni için bkz. “Linhares: Promulgação da Lei N°.4.225/2024,” *Diário Oficial Dos Municípios Capixabas*, August 12, 2024, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2024/07/lei-Direito-das-Ondas.pdf>.

²⁰⁰ Idelber Avelar, “Non-Human Rights, Amazonian Ecocide and Davi Kopenawa’s Counter-Ethnography of Merchandise People,” in *Non-Human Rights: Critical Perspectives*, ed. Alexis Alvarez-Nakagawa and Costas Douzinas (Edward Elgar Publishing, 2024), 233.

balıklar ve bitkiler lmştr²⁰¹. Bunun zerine srfler ve çevrecilerden oluşan sivil toplum tarafından yasal girişimde bulunmak için mücadele bařlatılmıřtır²⁰². 2018’de başlatılan bu mücadele 2024’te kısmen başarılı olmuş ve dalgaların haklarını savunmak üzere srfler, yerli halk ile Belediye Meclisi evre Komisyonu’ndan gelen bir üyeden oluşan bir komitenin oluşturulması ngrlmřtir²⁰³. Kararnamede dalgalara; ekolojik dengesine uygun fiziksel ve kimyasal koşullarla var olmak, ekosistemlerindeki su kütlelerinin korunması, insanlarla çeşitli etkileşimlerde bulunmak, kamusal kararların alınma süreçlerinde temsil edilmek, bu süreçlerde resmi ve özel kesimlerden destek almak, insan kaynaklı zararlar da hesap verilebilirliğin sağlanması ve telafı önlemlerinden faydalanma hakları tanınmıřtır²⁰⁴.

3. Kanada

Kanada’da doğa haklarını tanıyan yerel mevzuat önce Britanya Kolumbiyası Eyaleti sınırlarında yaşayan bir yerli halk tarafından kabul edilmiş, sonrasında Qubec Eyaletindeki bir belediye onu izlemiştir.

28.05.2020 tarihinde onaylanan, Tşilhqot’in Ulusundan -“toprak ile suyun buluştuğu yer” olarak isimlerinin anlamını açıklayan- bir halkın (?Esdilagh First Nation halkı) mevzuatı doğa haklarını tanımaktadır²⁰⁵. Mevzuatın kabulünde bölgede yaşanan; özellikle iki balık türünün sayılarının azalması, maden atık suları ve diğer kirleticilerin suya karışması, akarsuların nehrin yukarısına saptırılması girişimi ve orman yangınları, toprak kayması gibi doğal afetler sonucu uğranılan zararlar etkili olmuřtur²⁰⁶. Sz konusu metinde (?Elhdaqox olarak isimlendirdikleri) tm kollarıyla Fraser Nehri’nin

²⁰¹ Isabella Kaminski, “For the First Time, Part of the Ocean Has Been Granted Legal Personhood,” *Hakai Magazine*, September 6, 2024, <https://hakaimagazine.com/news/for-the-first-time-part-of-the-ocean-has-been-granted-legal-personhood/>; Owen James Burke, “Small Municipality in Brazil Recognizes the Rights of Waves,” *Surfer*, June 27, 2024, <https://www.surfer.com/news/linhares-brazil-recognizes-rights-of-waves>.

²⁰² Burke, “Small Municipality in Brazil.”

²⁰³ Luıs Madureira Pinto, “Waves Recognized as Rights Holders in Brazil,” *Surfer Today*, June 25, 2024, <https://www.surfertoday.com/surfing/waves-recognized-as-rights-holders-in-brazil>; “Linhares: Promulgação da Lei N.4.225/2024.”

²⁰⁴ Figueiredo, “Rights of Nature.”

²⁰⁵ “?Esdilagh Sturgeon River Law,” Tşilhqot’in Nation, May 28, 2020, 2, https://tsilhqotin.ca/wp-content/uploads/2024/06/Law_2020_05_28-Elhdaqox-Dechen-Tsedilhtan-Sturgeon-River-Law.pdf.

²⁰⁶ “?Esdilagh First Nation Enacted a Pivotal a Sturgeon River Law with Support from NRT’s Nation-Building Grant,” New Relationship Trust, accessed June 28, 2025, <https://newrelationshiptrust.ca/esdilagh-first-nation-sturgeon-river-law/>.

kendilerini beslediği, yaşamlarının onun sağlığına bağlı olduğu, kültürleri, geçim kaynakları ve yönetimlerinin onun suyu ve balıklar dahil yaşamıyla ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu ifade edilmiştir²⁰⁷. İşte Fraser Nehri’nin her türlü zarara karşı korunması için çıkarılan mevzuatta; suyu kullanırken balıkların, bitkilerin ve diğer ilgililerin ihtiyaçlarının dikkate alınması; hayvanların, balıkların, bitkilerin, toprak ve suyun bakım ve kullanımını ilgilendiren kararlar alınırken onların hak sahibi oldukları gözetilerek ve bu haklarına saygı gösterilerek hareket edilmesi düzenlenmiştir²⁰⁸. Nehir sağlığını ve su kalitesini etkileyebilecek faaliyetlere karşı çeşitli yasaklar getiren mevzuat, yerli halkın suyun sağlığını korumak için acil emirler verme yetkisini de tanımaktadır²⁰⁹.

Ülkede 2021 yılına gelindiğinde, Québec Eyaletindeki Magpie Nehri, gelecekteki olası tehditlerden korunması amacıyla tüzel kişilik statüsü kazanmıştır²¹⁰. Yerli halk Inuitlerin kültürü ve maneviyatı için önemli bir figür olan Nehir, onların ve yerel çevreci grupların karşı çıktığı mevcut ve planlanan hidroelektrik projelere konu olduğu için böyle bir koruma ihtiyacı doğmuştur²¹¹. Eyaletteki Minganie Bölge Belediyesi ve Ekuanitshit Innu Konseyi, Magpie Nehri’ne (Muteshekau Shipu’ya); akma hakkı, döngülerine saygı gösterilmesi hakkı, doğal evriminin korunması ve muhafaza edilmesi hakkı, doğal biyolojik çeşitliliğini sürdürme hakkı, ekosistemindeki temel işlevlerini yerine getirme hakkı, bütünlüğünü koruma hakkı, kirlenmeme hakkı, yenilenme ve onarılma hakkı ve dava açma hakkı veren ortak kararları ayrı ayrı aldılar²¹². Kararda Innu topluluğu ile Minganie Belediyesi tarafından atanan üyelerden oluşan ortak bir koruma sistemi oluşturulması da öngörülmüştür²¹³.

4. Kolombiya

Kolombiya’nın Nariño Bölgesi Yönetimi, 15.07.2019 tarihinde kabul ettiği 348 sayılı Kararname ile ülkede doğayı hak öznesi olarak tanıyan ilk yer

²⁰⁷ “?Esdilagh Sturgeon River Law,” 2.

²⁰⁸ “?Esdilagh Sturgeon River Law,” 6.

²⁰⁹ Pasternak and Walters, *Rights of Nature*, 53.

²¹⁰ Elsabe Fourie, Yette Gram and Sarah Marshall, *Exploring Urban Rights For Nature: Possibility, Praxis, Pathways (Report)* (West Coast Environmental Law and SCARP, 2021), 40.

²¹¹ Pasternak and Walters, *Rights of Nature*, 35.

²¹² Macpherson, “Can Western,” 408; Fourie, Gram and Marshall, *Exploring Urban Rights*, 40.

²¹³ Pelizzon, *Ecological Jurisprudence*, 236.

olmuştur²¹⁴. Kararname; Nariño ekosistemlerinin tzel kişiliğini ve haklarını tanıyarak doğanın korunmasını, muhafaza edilmesini, restorasyonunu ve savunulmasını dzenlemiřtir²¹⁵. Stratejik ekosistemleri korumakta yerlilerin, Afro-Kolombiyalılar ve köylü topluluklarının önemli rolüne dikkat çeken Kararname, doğanın refahının garantörü ve savunucusu rolünü ise Nariño bölgesi idaresine vermektedir²¹⁶.

5. Kosta Rika

Kosta Rika'daki Curridabat Belediyesi, doğanın hak sahibi kılınması kapsamında zgn bir yaklaşım sergileyerek 29.04.2020 tarihinde "Curridabat vatandaşlığı" statüsünü tozlayıcılara²¹⁷, ağaçlara ve yerli bitkilere vermiřtir²¹⁸. Vatandaşlık kavramını hak sahipliği yerine tercih ederek bu türlere dünyada ilk kez vatandaşlık tanıyan Belediye olan Curridabat, onların kentsel ortamdaki yaşam deneyimlerini iyileştirebilmek için belediye yönetim planını yeniden tasarlamıřtır²¹⁹. Bahsedilen hukuk tekniğindeki vatandaşlıktan farklı, fakat doğayı hak öznesi kılmanın bir formülü olarak benimsenmiş "belediye vatandaşlığı"dır. Bu kapsamda Curridabat'ta doğayı ön plana çıkaran sürdürülebilir çalışmalar yapılmış, iklime uyumlu bir kentsel planlama uygulaması geliştirilerek; kentsel doğal parklar kurulmuş, doğa ile insanın

²¹⁴ Luisa Gmez-Betancur, "The Rights of Nature in the Colombian Amazon: Examining Challenges and Opportunities in a Transitional Justice Setting," *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs* 25, no. 1 (2020): 75, EBSCOhost.

²¹⁵ Julia Torres Ventura and Elizabeth Macpherson, "The Tour to Save the World: Colombia Wins the Yellow Jersey for the Rights of Nature," *The International Union for Conservation of Nature*, September 3, 2019, <https://iucn.org/news/world-commission-environmental-law/201909/tour-save-world-colombia-wins-yellow-jersey-rights-nature>.

²¹⁶ Ventura and Macpherson, "The Tour to Save the World."

²¹⁷ iekli bitkilerin yarıdan fazlasının remek için dişi kısmına, (aynı veya farklı bitkideki) erkek kısımdan polen taşımına ihtiyaç duyduğu tozlayıcılar; arılar, yarasalar, kelebekler ve sinek kuşları gibi hayvanlardır. Bkz. Donna Stockton, "8 Reasons to 'Bee' in Awe of Pollinators," *Smithsonian Magazine*, June 29, 2020, <https://www.smithsonianmag.com/blogs/national-zoo-conservation-biology-institute/2022/06/29/8-reasons-to-bee-in-awe-of-pollinators/>.

²¹⁸ Patrick Greenfield, "'Sweet City': The Costa Rica Suburb that Gave Citizenship to Bees, Plants and Trees," *The Guardian*, April 29, 2020, <https://www.theguardian.com/environment/2020/apr/29/sweet-city-the-costa-rica-suburb-that-gave-citizenship-to-bees-plants-and-trees-aoe>.

²¹⁹ Fourie, Gram and Marshall, *Exploring Urban Rights*, 23, 29.

karşılıklı bağımlılığı merkeze alınarak çok türlü vatandaşlık fikri yerleştirilmiştir²²⁰.

6. Peru

Peru’da Melgar Belediyesi tarafından çıkarılan 23.09.2019 tarihli bir Yönetmelik, Llallimayo Nehri ve havzasını hak sahibi olarak tanımıştır²²¹. 26.12.2019 tarihine gelindiğinde ise Melgar’a bağlı Orurillo İlçe Belediyesi bir yönetmelik ile Orurillo ilçesinde bulunan tüm su kaynaklarını (pınar, nehir, lagün ve gölleri) hak sahibi kılacak şekilde, “Su Ananın (Yaku Unu Mama’nın) belediyenin yargı yetkisi dahilindeki haklara sahip bir canlı” olarak tanınmasını sağlamıştır²²².

Ülkede 24.04.2025 tarihinde bu kez Puno Bölge Konseyi tarafından, Titicaca Gölü’nü hak öznesi olarak tanıyan bir yönetmelik kabul edilmiştir²²³. Çevresinde bir milyonun üzerinde yerli halk nüfusuna ev sahipliği yapan Titicaca Gölü’ne; var olma ve ekolojik bütünlüğünün korunması hakkı, döngülerinin ve biyolojik çeşitliliğinin doğal olarak yenilenmesi hakkı, kirlilikten ve doğallığını bozan faaliyetlerden uzak kalma hakkı, zarara uğraması durumunda restorasyon hakkı, kendisini koruyan kişiler tarafından temsil edilme hakkı tanınmıştır²²⁴. Yönetmelik, Puno Bölgesel Yönetimini, yerli halkları ve yerli toplulukları gölün koruyucuları ve temsilcileri olarak resmen belirlemiş ve adil, cinsiyet dengesi gözetilen bir temsil mekanizması kurulmasını öngörmüştür²²⁵. Gölün haklarının uygulanmasını sağlamak için birinci sorumlu Puno Yönetimi iken; gölü potansiyel olarak etkileyen

²²⁰ Jennifer Wolch, Maria Fernanda Gonzalez and Donna Houston, *Multispecies Well-being: Placing Pollinators at the Center of Urban Planning and Design in Curridabat (Costa Rica)* (Urban Climate Change Research Network, 2025), 3.

²²¹ Wood, “Rights of Nature,” 10; Lambooy, Soest and Breemer, *Granting Rights of Nature*, 80.

²²² Juan Carlos Ruiz, “Judiciary Recognizes Rights to the Marañón River in Peru,” *Due Process of Law Foundation*, April 17, 2024, <https://dplfblog.com/2024/04/17/judiciary-recognizes-rights-to-the-maranon-river-in-peru/>.

²²³ Yvette Sierra Praeli, *Gobierno Regional de Puno Declara al Lago Titicaca Sujeto de Derecho Pero el Gobierno Central de Perú se Opone*, 2025. Aktaran: “Peru: Struggle for Lake Titicaca,” Blue Community, May 21, 2025, <https://blue-community.net/2025/05/21/peru-struggle-for-lake-titicaca/>.

²²⁴ “Peru: Nature as a Subject of Rights,” Lacomunis, May 9, 2025, <https://www.lacomunis.org/en/peru-nature-as-a-subject-of-rights/#:~:text=In%20late%20April%202025%2C%20the,ensure%20the%20lake's%20comprehensive%20protection.>

²²⁵ “Peru: Nature as a Subject of Rights.”

herhangi bir idari kararın, Uluslararası Çalışma rgt’nün 169 sayılı Bağımsız lkelerdeki Yerli Halklara ve Kabile Halklarına Dair Sözleşmesi uyarınca yerli halklarla istişareyle alınması kuralı getirilmiştir²²⁶. Titicaca Gölü’nün haklarını savunan bir kadın grubunun liderliğinde elde edilen bu başarı, aynı zamanda yerli Aymara ve Quechua halkları için gln atalarından kalma, manevi önemini de onurlandırmayı amaçlamaktadır²²⁷.

B. Asya Kıtasında Bir rnek: Hindistan²²⁸

Hindistan’da Madya Pradeş Eyalet Meclisi, 03.05.2017 tarihinde Narmada Nehrine tüzel kişilik tanıdığı bir karar almıştır²²⁹. Çevre Bakanı tarafından sunulan kararda, Narmada Nehrinin Madya Pradeş’in can damarı olduğu ve hükümetin canlı bir varlık olan nehrin yasal haklarını korumak zorunda olduğu belirtilmiştir²³⁰. Söz konusu kararı, nehir adına talepte bulunma yükümlülüğünü bir yetkiliye veya kuruluşa vererek detaylandırarak bir yasa tasarısının takip etmesi beklense²³¹ de henüz bu yönde bir gelişme yaşanmamıştır. Dolayısıyla karar ne kadar ilgi çekici bir adım teşkil ederse etsin, uygulamada ne anlama geldiği belirsiz kalmıştır²³².

²²⁶ “Peru: Nature as a Subject of Rights.”

²²⁷ “Lake Titicaca Got Legal Rights,” Blue Community, May 5, 2025, <https://blue-community.net/2025/05/05/lake-titicaca-got-legal-rights/>.

²²⁸ Hindistan’da doğa hakları, bu başlıkta açıklanan yerel bir düzenlemeden ibaret değildir. Ancak bu devlette doğa hakları yargı kararlarıyla tanıdığı için diğer gelişmeler çalışmamıza dahil edilmemiştir. Ülkede Ganj ve Yamuna Nehirlerinin haklarının tanıdığı yargı kararı hakkında bkz. Durmaz, *Doğanın Hakları*, 366-371; Gangotri ve Yamunotri buzulları ve diğer pek çok doğa unsurunun haklarının tanıdığı yargı kararı hakkında bkz. Gonca Kuru, “Doğanın Hak znesi Olarak Kabul,” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 30, no. 1 (2024): 81, <https://doi.org/10.33433/maruhad.1459368>; Sukhna Gölü’nün haklarının tanıdığı karar hakkında bkz. Serkan Köybaşı, *İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık* (On İki Levha, 2023), 261.

²²⁹ Stellina Jolly and K.S. Roshan Menon, “Of Ebbs and Flows: Understanding the Legal Consequences of Granting Personhood to Natural Entities in India,” *Transnational Environmental Law* 10, no. 3 (2021): 474, <https://doi.org/10.1017/S2047102520000424>.

²³⁰ “Narmada Declared a ‘Living Entity’,” The Times of India, last modified May 4, 2017, <https://timesofindia.indiatimes.com/city/bhopal/narmada-declared-a-living-entity/articleshow/58504665.cms>.

²³¹ Jolly and Menon, “Of Ebbs and Flows,” 474-475.

²³² Joyeeta Gupta and Richa Tyagi, “India: Dilemmas of Water Governance,” in *Environmental Policy in India*, ed. Natalia Ciecierska-Holmes, Kirsten Jorgensen, Lana Laura Ollier and D. Raghunandan (Routledge, 2020), 124.

C. Avrupa Kıtasındaki Gelişmeler

Doğa hakları hareketinin gelişimi, Avrupa kıtasında, Amerika’nın gerisinde kalmıştır. Ancak kıtada bu yeni hareketin merak uyandırdığı, bazı devletlerde resmi organlar eliyle araştırılmakta olduğu söylenebilir. Buna yönelik yerel otoritelerce alınan kararlar ve kabul edilen metinler, aşağıda -alfabetik sırayla- Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti, Hollanda ve İspanya özelinde incelenecektir.

1. Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti

İrlanda Cumhuriyetinden inceleyeceğimiz tek düzenleme, Birleşik Krallık ile yakından ilgili olduğu için bu iki devletteki gelişmeler, aynı başlık altında ele alınmıştır.

Haziran 2021’de Birleşik Krallık-Kuzey İrlanda’da önce Derry City ve Strabane Bölge Konseyi tarafından doğa haklarını desteklemeye yönelik bir karar kabul edildi²³³. Metinde doğa haklarının kapsamını keşfetmek için bir yol haritası çizilmiş ve doğa haklarına iklim ve biyolojik çeşitlilik kriziyle mücadele bakımından ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir²³⁴. Ayrıca sınır bölgede yer alınması ve Espoo Sözleşmesi altında karşılıklı çevresel yükümlülükleri bulunması nedenleriyle bütün kuzeydeki konseyler ve İrlanda’daki Donegal İlçe Konseyi doğa haklarını keşfetmeye davet edilmiştir²³⁵. 05.07.2021 tarihine gelindiğinde ise kuzeydeki Fermanagh & Omagh Bölge Konseyi tarafından benzer içerikte bir karar kabul edilmiştir²³⁶. Bu metinde -önceki metinde değinilen- Konsey’in uygulama, planlama ve uzun vadeli kararlar alma süreçlerinde doğa haklarının dikkate alınabilmesi için yerli topluluklarla iş birliği halinde hazırlanacak raporun kendilerine de sunulması talebi yer almıştır²³⁷.

²³³ Gillian Anderson, “Rights of Nature Backing ‘Historic’ for Derry and Strabane,” *Derry Journal*, June 30, 2021, <https://www.derryjournal.com/news/environment/rights-of-nature-backing-historic-for-derry-and-strabane-3291707>.

²³⁴ “Motion Approved by Derry City and Strabane District Council - June 2021,” Northern Ireland, accessed July 16, 2025, <https://static1.squarespace.com/static/5e3f36df772e5208fa96513c/t/6112cf6ac3617a75b347a6ce/1628622698300/Derry+City+and+Strabane+District+Council+Motion+June+2021.pdf>.

²³⁵ “Motion Approved by Derry City and Strabane District Council.”

²³⁶ Rachel Killeen, Jérémie Gilbert and Peter Doran, “Rights of Nature on the Island of Ireland: Origins, Drivers, and Implications for Future Rights of Nature Movements,” *Transnational Environmental Law* 13, no. 1 (2024): 35, <https://doi.org/10.1017/S2047102523000201>.

²³⁷ “Motion: Rights of Nature, Council Meeting,” Fermanagh and Omagh District Council, July 5, 2021, <https://www.fermanaghomagh.com/motion/rights-of-nature/>.

Bu iki yerel konsey kararıyla Birleşik Krallık'ta doğa hakları adına ilk resmi girişimler yapılmış görünse de aslında 2018 yılında Frome Kent Konseyi'nin bağımsız üyeleri, Rodden Meadow ve Frome Nehri'ni koruma amacıyla vatandaşların yerel ekosistemler lehine harekete geçmelerini sağlayacak bir yönetmelik önermişti²³⁸. Ancak, yerel otoritelerin önerdiği yönetmeliklerin merkezi hükümet tarafından onaylanması gerektiği için merkeze sunulan bu metin, 2020 yılında Birleşik Krallık Hükümeti tarafından mevcut yasaları tekrarladığı gerekçesiyle reddedilmiştir²³⁹.

Derry City ve Strabane Bölge Konseyi kararı ile benzer içerikte bir kararı söz konusu metinde çağrıda bulunulan İrlanda Cumhuriyeti'ndeki Donegal İlçe Belediye Meclisi 13.12.2021'de kabul etmiştir²⁴⁰. Diğer önergelerle neredeyse aynı dili kullanan metin; Konsey'den sivil toplumla iş birliği yaparak doğa haklarının bölge insanları ve ekonomileri için ne anlama geldiğini ve bu hakların toplum planlarında, şirket planlamalarında, reform hedeflerinde ve diğer stratejik çalışmalarda nasıl ifade edileceğini araştırmalarını istemektedir²⁴¹. Bu ve Kuzey İrlanda'dan iki Bölge Konseyi kararı için ifade etmek gerekir ki doğa haklarını keşfetme ve dikkate alma isteklerini ifade etmekten ibaret olan, doğaya bir hak tanımayan, dolayısıyla doğanın korunmasında hukuksal etkinlikleri bulunmayan metinlerdir²⁴².

Birleşik Krallık-İngiltere'de, Doğu Sussex'in Lewes İlçe Konseyi, 25.02.2025 tarihinde Ouse Nehri İçin Haklar Bildirgesi'ni destekleme kararı

²³⁸ Killian, Gilbert and Doran, "Rights of Nature," 57; "Draft byelaw for Rodden Meadow and River Frome Community Ecological Governance," Frome Town Council, accessed July 16, 2025, <https://www.frometowncouncil.gov.uk/wp-content/uploads/2018/11/Appendix-6.2-Draft-Rodden-Meadow-and-River-Frome-Community-Ecological-Governance-Byelaw.pdf>.

²³⁹ Isabella Kaminski, "Laws of Nature: Could UK Rivers Be Given the Same Rights as People?," *The Guardian*, July 17, 2021, <https://www.theguardian.com/environment/2021/jul/17/laws-of-nature-could-uk-rivers-be-given-same-rights-as-people-aoe>.

²⁴⁰ Declan Magee, "Donegal County Council First in the Republic to Adopt Rights of Nature Doctrine," *Donagel Live*, December 14, 2021, <https://www.donegallive.ie/news/donegal-news/707618/donegal-county-council-first-in-the-republic-to-adopt-rights-of-nature-doctrine.html>; "Full Council Agenda Item No. 20," Donegal County Council, accessed July 16, 2025, https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fecojurisprudence.org%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022%2F05%2FIreland_Donegal-County-rights-of-nature-motion_459.docx&wdOrigin=BROWSELINK.

²⁴¹ Killian, Gilbert and Doran, "Rights of Nature," 36.

²⁴² Julian Suarez, "Can Rights of Nature Contribute to Enhanced Environmental Protection in Ireland?," *The Boolean: Snapshots of Doctoral Research at University College Cork* 7 (2024): 52, <https://doi.org/10.33178/boolean.2024.1.9>.

almıştır²⁴³. Bildirgenin ilham kaynağı, 2017 yılında *Earth Law Center* tarafından geliştirilen Nehir Hakları Evrensel Beyannamesi olarak ifade edilebilir²⁴⁴. Bu karar, Eylül 2022’de *Love Our Ouse* isimli sivil toplum kuruluşu tarafından ilçedeki Nehir Festivalinde bir fikir olarak öne atılmıştır²⁴⁵. Şubat 2023’e gelindiğinde Lewes İlçe Konseyi, Ouse Nehri boyunca nehir haklarının uygulanmasını araştırmaya yönelik bir önerge kabul etmiştir²⁴⁶. Takip eden iki yıllık süreçte Bildirinin hazırlığı için sivil toplum kuruluşlarının temsilcileri ve diğer paydaşların katılımıyla bir grup oluşturulmuş, kapsamlı hukuki danışmanlık destekleri ve halka açık zirveler düzenlenerek çalışmalar yürütülmüştür²⁴⁷. Henüz hukuken bağlayıcı olmayan Bildirge’de nehir için tanınan haklar arasında; biyolojik çeşitlilik hakkı, kirlilikten arınmış olma hakkı ve onu etkileyen kararlarda etkili söz sahibi olma hakkı yer almaktadır²⁴⁸. Bildirge’de Ouse Nehri’nin havzası, biyolojik bölgesi ve bunların içindeki tüm ekosistemler ile doğal varlıkların da en azından var olma, gelişme ve evrilme temel haklarına sahip olduğu ifade edilmiştir²⁴⁹. Bildirge, nehrin temel haklarını tanımanın yanı sıra insanlara bu hakları koruma sorumluluğu yüklemektedir²⁵⁰.

Birleşik Krallık-İngiltere’de Hampshire şehrindeki Basingstoke ve Deane İlçe Konseyi, 15.05.2025 tarihinde Hampshire’nın değerli -tebeşir akıntıları (*chalk streams*) da denilen- nehirlerine özgürce akma ve kirlilikten uzak kalma hakkı da dahil olmak üzere yasal haklar tanıyan bir önergeyi kabul

²⁴³ “River Rights for the Sussex Ouse supported by Lewes District Council!,” *Love Our Ouse*, accessed July 27, 2025, <https://loveourouse.org/rights-of-rivers/>; “First River in UK to have its Rights Recognised,” *Love Our Ouse*, February 25, 2025, <https://loveourouse.org/wp-content/uploads/2025/02/Press-Release-Rights-of-River-Charter-for-the-River-Ouse-1.pdf>.

²⁴⁴ Stephie Pettman, “First River in England to Gain Rights,” *Richard Buxton Solicitors*, March 19, 2025, <https://www.richardbuxton.co.uk/news/first-river-in-england-to-gain-rights/>.

²⁴⁵ “First River in UK.”

²⁴⁶ Emily Julier and Yasmin Waljee, “Recognising the Rights of a River with Pro Bono Support,” *International Bar Association*, April 14, 2025, <https://www.ibanet.org/recognising-the-rights-of-a-river-with-pro-bono-support>.

²⁴⁷ Julier and Waljee, “Recognising the Rights”; “First River in UK.”

²⁴⁸ “First River in UK”; Charter: Rights for the River Ouse, accessed July 27, 2025, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2023/03/Charter-for-the-River-Ouse-1.pdf>.

²⁴⁹ Charter: Rights for the River Ouse.

²⁵⁰ Pettman, “First River in England.”

etti²⁵¹. Bölgede yıllardır süren yetersiz yatırım, nehirlerden aşırı su çekilmesi, arıtılmamış kanalizasyonun su yataklarına verilmesinden kaynaklanan kirlilik ve zehirli akıntılar, bu yaşam alanlarını yok olma noktasına getirmiştir²⁵². Bu duruma karşı bir önlem arayışıyla sivil toplum desteğiyle İlçe Konseyince başlatılan hareket, düzenlenen forumla yerel halkla istişarede bulunduktan sonra önergeye son halini vermiştir²⁵³. Konsey'in kalkınma gibi her türlü planlamalarını yaparken nehir haklarını dikkate alması ve kilit paydaşların ortaklığıyla 2026 baharına kadar kapsamlı bir "Nehir Hakları Bildirgesi" hazırlaması görevi de önergede yer almıştır²⁵⁴.

2. Hollanda

Hollanda'da 11.07.2019 tarihinde, Nordeast-Fryslan Belediye Meclisi tarafından Wadden Denizi'ne özel haklar veren bir önerge kabul edilerek deniz adına bağımsız bir yönetim otoritesinin kurulması kararlaştırılmıştır²⁵⁵. Karar, uluslararası konteyner gemisi MSC Zoe'nin 342 kargo konteynerini kaybetmesi dolayısıyla Wadden Denizi ekosisteminin büyük ölçüde kirlenmesinden birkaç ay sonra kabul edildi²⁵⁶. Esasen bu karardan önce, 20.06.2019 tarihinde Hollanda Hkmeti tarafından, Wadden Denizi'nin hızlı bir şekilde iyileştirilmesi amacıyla konuyla ilgili birçok otorite arasında iş birliğini ve karşılıklı istişareyi geliştirmek için bir Wadden Denizi Yönetim Otoritesi oluşturulması  nerilmiştir²⁵⁷. Wadden Denizi'nin Hollanda'da tıpkı bir belediye veya şirket gibi kendi hukuki kimliğini ve gcn elde etmesini hedefleyen Belediye Meclisi Kararında da Wadden Denizi Bağımsız Otoritesi

²⁵¹ Sophie Day, "Basingstoke Council Grants 'Personhood' Rights to Rivers," *Basingstoke Gazette*, May 16, 2025, <https://www.basingstokegazette.co.uk/news/25169990.basingstoke-council-grants-personhood-rights-rivers/>.

²⁵² "Hampshire Rivers Given Legal Rights in Landmark Council Decision," Hampshire & Isle of Wight Wildlife Trust, May 16, 2025, <https://www.hiwwt.org.uk/news/hampshire-rivers-given-legal-rights-landmark-council-decision>.

²⁵³ "Hampshire Rivers Given Legal Rights."

²⁵⁴ "Basingstoke and Deane, England District Motion on the Rights of Chalk Streams," *Eco Jurisprudence Monitor*, accessed July 28, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/basingstoke-motion-rights-of-rivers-chalk-streams/>.

²⁵⁵ "Supplement to SG Report on Harmony with Nature (A/75/266)," United Nations General Assembly, 4-5, accessed April 5, 2025, <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload1019.pdf>.

²⁵⁶ Lambooy, Soest and Breemer, *Granting Rights of Nature*, 29.

²⁵⁷ Tineke Lambooy, Jan van de Venis and Christiaan Stokkermans, "A Case for Granting Legal Personality to the Dutch Part of the Wadden Sea," *Water International* 44, no. 6-7 (2019): 787, <https://doi.org/10.1080/02508060.2019.1679925>.

ve onun -hükümetin desteğiyle- gerçek yetkilerle donatılmış “Wadden adalıları, Wadden sahili sakinleri, doğa kuruluşları, yerel belediyeler, Wadden balıkçıları ve yerel girişimcilerinden oluşan bir kurul” ile desteklenmesinden bahsedilmiştir²⁵⁸.

Hollanda’da 07.11.2023 tarihine gelindiğinde ise Limburg’da Eijsden-Margraten Belediyesi, doğayı tüzel kişi olarak tanıma ihtimalini ciddi şekilde araştırma hedefini açıkladığı bir önergeyi kabul etmiştir²⁵⁹. Doğayı korumak için ulusal yasaları beklemeksizin belediyenin doğaya tüzel kişilik tanıma yoluyla ülkede öncü olabileceğinin ifade edildiği kararda, tüm paydaşların katılımıyla bu konuya ilişkin bir araştırma yapılması yanında -şimdiden- Belediye Meclisinde sunulan önerilerde ve alınan kararlarda doğanın çıkarlarının göz önünde bulundurulması hususu yer almıştır²⁶⁰.

Ülkede Groningen Belediye Meclisi tarafından Mayıs 2025’te alınan kararla doğanın yerel karar alma süreçlerinde nasıl söz sahibi olabileceğini araştırmak için bir öneri kabul edilmiştir²⁶¹. Bu kapsamda doğanın çıkarlarını temsil edecek bir vasi atanması veya ona tüzel kişilik tanınması gibi alternatifler araştırılacaktır²⁶².

3. İspanya

İspanya’nın Galiçya Bölgesindeki Serra de Outes Belediye Meclisi 01.03.2024 tarihinde, Tin Nehri’ne on hak tanıyan ve bu haklara saygı duyulması için sakinlerinin uyması gereken on dört yükümlülüğü listeleyen bir belgeyi kabul etmiştir²⁶³. Tin Nehri boydan boya atıklar, istilacı türlerin

²⁵⁸ Lambooy, Soest and Breemer, *Granting Rights of Nature*, 29.

²⁵⁹ Arie Trouwborst, *Restoring What is Broken: Wildlife Law in an Era of Ecological Emergency, Eye-Opening Science, and Maturing Morality* (Tilburg University, 2024), 27.

²⁶⁰ “Eijsden-Margraten, Netherlands Motion for Rights of Nature,” Eco Jurisprudence Monitor, accessed July 20, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/eijsden-margraten-netherlands-motion-granting-legal-personality-to-nature/>. Karar metni için bkz. “MOTIE Rechten voor de Natuur,” De Raad van de Gemeente Eijsden-Margraten, November 7, 2023, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2023/12/Eijsden-Margraten-RoN-Motion.pdf>.

²⁶¹ “Nature might soon have a Legal Voice in Groningen, Netherlands,” Wild Law Institute, accessed July 27, 2025, https://www.linkedin.com/posts/wild-law-institute_nature-might-soon-have-a-legal-voice-in-groningen-activity-7323635259537833986-E238.

²⁶² “Nature might soon have a Legal Voice.”

²⁶³ “Town of Serra de Outes (Galicia) Spain Declaration of the Rights of the Tins River,” Eco Jurisprudence Monitor, accessed July 20, 2025, <https://ecojurisprudence.org/>

varlığı ve k t  Şehir planlamasından kaynaklanan kirlilikle karşı karşıyadır²⁶⁴. Nehre dengeli bir ekosistem olarak yaşama ve var olma hakkı, temiz ve kirlilikten arınmış olma hakkı, insan faaliyetleriyle kesintiye uğratılmaksızın doğal olarak yenilenme ve evrilme hakkı, kıyılarını ve nehir kenarındaki ormanları korumak ve kurtarmak da dahil olmak üzere on hak tanınmıřtır²⁶⁵. Ancak belgedeki hakların ihlali halinde uygulanacak yaptırımların belirlenmemiş olması onu, hukuki bağlayıcılıktan yoksun, kamu politikalarında göz önüne alınan bir ereve metin statüsüne d ř rmektedir²⁶⁶.

D. Okyanusya Kıtasından Bir  rnek: Avustralya

Avustralya’da Blue Mountains Kent Konseyi, 27.05.2021 tarihinde ülkede doğa haklarını tanıyan ilk yerel yönetim olarak doğa haklarını planlama ve uygulamalarına entegre etme hedefini kabul etmiřtir²⁶⁷. Bu hedefini Konsey, 2035 Toplum Stratejik Planı’nda belirtilen Őehrin sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğini sağlama taahhüdüyle uyumlu olarak aıklamıřtır²⁶⁸. Doğa hakları ilkelerinin, mevcut ve gelecekteki tüm stratejik belgeler, planlama ve karar alma süreçlerine kademeli olarak ekleneceği belirtilmiřtir²⁶⁹. Bölge, UNESCO Dünya Mirası Listesinde yer alan bir milli parka ev sahipliği yapması nedeniyle  nemlidir²⁷⁰.

IV. ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA TANINMA

1972 yılındaki Stockholm Konferansı’ndan bu yana evre sorunları, ulusal sınırları aşan sorunlar olarak tanımlanmış, 1991’de Rio de Janeiro’da ve 2001’de Johannesburg’da olduğu gibi, evre konularıyla ilgili birçok dünya

---

initiatives/town-of-serra-de-outes-galicia-spain-declaration-of-the-rights-of-the-tins-river/.

²⁶⁴ Aida Cuenca, “Does a River have Rights? Inside the Movement to Grant Legal Personhood to Nature,” *World Crunch*, November 1, 2024, <https://worldcrunch.com/green/nature-rights-law-rivers/>.

²⁶⁵ Cuenca, “Does a River have Rights?”; “Town of Serra de Outes (Galicia).”

²⁶⁶ “Town of Serra de Outes (Galicia).”

²⁶⁷ B. C. Lewis, “Rights of Nature New Rule at Blue Mountains Council,” *Blue Mountains Gazette*, April 29, 2021, <https://www.bluemountainsgazette.com.au/story/7228788/rights-of-nature-new-first-at-council/?msg=profile>.

²⁶⁸ “Environment Rights of Nature,” Blue Mountains City Council, accessed July 16, 2025, <https://www.bmcc.nsw.gov.au/rights-of-nature>.

²⁶⁹ “Environment Rights of Nature.”

²⁷⁰ Pain and Pepper, “Can Personhood Protect,” 348; Fourie, Gram and Marshall, *Exploring Urban Rights*, 42.

konferansı, devletler üzerinde ve uluslararası ilişkilerde belli bir etkiye sahip olarak gerçekleştirilmiştir²⁷¹. Söz konusu toplantılarda doğanın ele alınış şeklinde ise dünyada ulusal düzeyde yaşanmaya başlanan gelişmelerle eşzamanlı bir farklılaşma olmuştur. 2010 yılına geldiğimizde Bolivya’nın Cochabamba kentinde İklim Değişikliği ve Doğa Ana Hakları Dünya Halkları Konferansı gerçekleştirilerek Doğa Ana Hakları Evrensel Beyannamesi kabul edilmiştir²⁷². Söz konusu toplantıya yüzden fazla devletten otuz binden fazla insan katılmış ve bu tarihten çok önce yapılagelen çalışmaların ürünü olan Beyanname’de doğa hakları ve insanların ona karşı yükümlülüklerine yer verilmiştir²⁷³. Toplam dört maddeden oluşan metinde, Doğa Ana özellikleriyle açıklanarak tanımlanmış, hakları ve insanların ona karşı yükümlülükleri sayılmıştır²⁷⁴. Bu kapsamda Doğa Ana; yaşama, var olma, yenilenme, korunma ve saygı görme gibi haklara sahip bir canlı olarak somutlaştırılmıştır²⁷⁵. Beyanname’de açıkça, Doğa Ana’nın karşı karşıya kaldığı sorunların kaynağı olarak -aynı zamanda iklim krizine neden olan- kapitalizm gösterilmiş ve ona alternatif, doğa ile uyumlu bir sisteme doğa hakları anlayışıyla geçilmesi gereği ifade edilmiştir²⁷⁶. Konferansta doğa haklarının tanınmasının teşvik edilmesinin yanında, çevre suçlarını cezalandırmak için uluslararası bir mahkeme kurulması da önerilmiştir²⁷⁷.

Henüz uluslararası hukukta resmi bir tanınırlığı olmayan Doğa Ana Hakları Evrensel Beyannamesi, toplantının ardından Birleşmiş Milletlere sunulmuştur²⁷⁸. Bolivya ve Ekvador başta olmak üzere birkaç devlet, Beyanname’nin; doğa haklarını tanıyan ve İnsan Hakları Evrensel

²⁷¹ Acosta, “Toward the Universal,” 12.

²⁷² Jan Darpö, *Can Nature Get it Right? A Study on Rights of Nature in the European Context* (European Parliament, 2021), 12. Beyanname’nin tam metni için bkz. “Universal Declaration of the Rights of Mother Earth,” World People’s Conference on Climate Change and the Rights of Mother Earth, April 22, 2010, <https://www.rightsofnaturetribunal.org/wp-content/uploads/2018/04/ENG-Universal-Declaration-of-the-Rights-of-Mother-Earth.pdf>.

²⁷³ Burcu Akyüz, “...”, *Ekolojik Anayasa* içinde, ed. Mahmut Boynudelik (Yeni İnsan Yayınevi, 2011), 40; Michelle Maloney, “Building an Alternative Jurisprudence for the Earth: The International Rights of Nature Tribunal,” *Vermont Law Review* 41, no. 1 (2016): 131, EBSCOhost.

²⁷⁴ Durmaz, *Doğanın Hakları*, 311-13.

²⁷⁵ Hannah White, “Indigenous Peoples, the International Trend toward Legal Personhood for Nature, and the United States,” *American Indian Law Review* 43, no. 1 (2018): 138.

²⁷⁶ Durmaz, *Doğanın Hakları*, 311.

²⁷⁷ Acosta, “Toward the Universal,” 13.

²⁷⁸ Maloney, “Building an Alternative Jurisprudence,” 131.

Beyannamesi'nin 21. yüzyıl tamamlayıcısı olan bir metin halini almasını amalamaktadır²⁷⁹. Eğer bunun hayata geçirilmesi başarılabilirse, doğa haklarının uluslararası düzeyde tanınması ve onu uygulamayan devletler üzerinde baskı yapılması için bir yol aılabilir²⁸⁰. Halihazırda Birleşmiş Milletlerin ev sahipliğinde, önerinin değerlendirilmesi için yıllık diyalog toplantıları yapılmaktadır²⁸¹.

Birleşmiş Milletler tarafından 2010 yılında yayınlanan ilk "Doğa ile Uyum Raporu" kapsamında²⁸² insanın, doğanın bir parçası olduğu ve kendisine zarar vermeksizin doğaya zarar veremeyeceği ifade edilmiřtir²⁸³. Birleşmiş Milletler bugüne dek Doğa ile Uyum Raporları yayınlamaya ve ilke kararlar almaya devam etmektedir²⁸⁴. Genel Kurul, söz konusu kararlar ve raporlarla; doğaya yönelik eylemlerin doğru ya da yanlış olarak nitelendirilmesinin yalnızca insani kaygılara dayanmadığı, antroposentrik olmayan bir yaklaşımın inşasına ilişkin farklı bakış açıları geliştirmeyi amalamaktadır²⁸⁵.

 klim Değişikliği ve Doğa Ana Hakları Dünya Halkları Konferansı'na katılan avukat ve doğa savunucuları tarafından aynı yıl "Doğa Hakları İçin Küresel İttifak" adıyla bir uluslararası örgüt kurulmuş ve bu örgüt, dünyanın dört bir yanından yaklaşık yetmiş kuruluşu bünyesinde toplamıřtır²⁸⁶. Hükümet dışı bir örgüt olarak gönüllülük esasıyla çalışmalarını yürüten Doğa Hakları İçin Küresel İttifak, ulusal hukuklarda ve uluslararası insan hakları örgütleri düzeyinde, doğa haklarının (insan hakları gibi) bağımsız şekilde hukuk kurallarıyla tanınmasını, geliştirilmesini ve korunmasını amalamaktadır²⁸⁷. Anılan  rgt, Ocak 2014'te Ekvador'da toplanan

²⁷⁹ Boyd, "Recognizing the Rights," 16.

²⁸⁰ Kauffman and Martin, "Can Rights," 139.

²⁸¹ Boyd, "Recognizing the Rights," 16; S lon, "Rights of Mother," 123.

²⁸² Bkz. "Harmony with Nature, Report of the Secretary-General," United Nations General Assembly, August 19, 2010, <https://docs.un.org/en/A/65/314>.

²⁸³ Liangrong Zu, *Responsible and Sustainable Business: The Taoism's Perspective* (Springer, 2022), 263.

²⁸⁴ S z konusu belgelerin kronolojik sıralı erişimi için bkz. "UN Documents on Harmony with Nature," Harmony with Nature: United Nations, accessed February 17, 2025, <http://www.harmonywithnatureun.org/unDocs/>.

²⁸⁵ Zu, *Responsible and Sustainable Business*, 264.

²⁸⁶ Maloney, "Building an Alternative Jurisprudence," 135.

²⁸⁷ Cansu Ko Başar, "Hükümet Dışı  rgtlerin İnsan Hakları Hukukuna Etkileri: Doğa Hakları İçin Küresel İttifak ve Uluslararası Doğa Hakları Mahkemesi  rneği," *HBV-HFD* 29, no. 1 (2025): 165-66, <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1473451>.

zirvesinde hem Ekvador hem de diğer devletlerdeki doğa haklarına ilişkin uluslararası davaları görmek üzere bir Uluslararası Doğa Hakları Mahkemesi kurmuştur²⁸⁸. “*Uluslararası Doğa Hakları Mahkemesi’nin Kurulmasına İlişkin Halkın Sözleşmesi*”nin imzalanmasıyla ortaya çıkan bu makam, yetkisini imzacı kişilerden almış ve 05.12.2015 tarihi itibarıyla işlerlik kazanmıştır²⁸⁹.

Mahkeme farklı lokasyonlarda gerçekleştirilen her bir duruşmasında iki işlevi yerine getirmektedir; bir sonraki duruşmada değerlendirilmek üzere yeni davalar kabul etmek ve daha önceki duruşmada kabul edilen davalar hakkında kararlar alıp önerilerde bulunmak²⁹⁰. Bir halk mahkemesi görünümündeki bu organ, tek tek devletler tarafından tanınmadığı ve tabi ki kararları bağlayıcı olmadığı için, sorumluları cezalandırma veya aldığı kararları icra etme yetkisi yoktur²⁹¹. İlgili devletler Uluslararası Doğa Hakları Mahkemesinin kararlarını göz ardı etmekte özgür olsa da Mahkeme, çevre sorunları konusunda kamuoyunu bilinçlendirmeye ve “daha fazla hesap verebilirlik için hükümetlere baskı yapmaya” hizmet etmektedir²⁹². Bir başka deyişle, hukuki manada bir mahkeme olarak nitelenemese de Avrupa’dan Amerika’ya kadar her kıtada yürüttüğü farklı devlet sınırlarındaki doğa hakları ihlallerine ilişkin yargılamalarda; kamuoyunun dikkatini çekerek, sorumlu şirketler ve devletler üzerinde doğa hakları lehine baskı kurulmasına yardımcı olabilmektedir²⁹³.

Uluslararası Doğa Hakları Mahkemesi, ilki 2014’te Ekvador’un başkenti Quito’da, ikincisi yine 2014’te Peru’nun başkenti Lima’da, üçüncüsü 2015’te Fransa’nın başkenti Paris’te, dördüncüsü 2017’de Almanya-Bonn’da, beşincisi 2021’de İskoçya-Glasgow’da ve altıncısı ise 2024’te ABD-New York, Şubat 2025’te Kanada-Toronto, Kasım 2025’te Brezilya-Bélem’de olmak üzere üç oturumdan oluşacak şekilde toplam altı uluslararası yargılama yapmıştır²⁹⁴. Uluslararası yargılamalar yanında Mahkeme, bölgesel ve yerel yargılamalar da yapmakta ve bütün yargılamalarında, mahkemenin kuruluşuna temel olan “*Halkın Sözleşmesi taraflarının konferansında kurulan*

²⁸⁸ Maloney, “Building an Alternative Jurisprudence,” 135.

²⁸⁹ Koç Başar, “Hükümet Dışı Örgütler,” 176.

²⁹⁰ Maloney, “Building an Alternative Jurisprudence,” 135-36.

²⁹¹ White, “Indigenous Peoples,” 139.

²⁹² White, “Indigenous Peoples,” 139.

²⁹³ Durmaz, *Doğanın Hakları*, 383.

²⁹⁴ “Hearings / International,” International Rights of Nature Tribunal, accessed March 1, 2025, <https://www.rightsofnaturetribunal.org/>.

bir seçim kurulu tarafından” dünyanın her bölgesini temsil edecek şekilde seçilen üç ila yirmi -bu alanda uzman ve yüksek ahlaklı- ye, ücret almaksızın görev yapmaktadır²⁹⁵.

Uluslararası alanda doğa haklarını tanımaya yönelik girişimlerin sayısı yıllar içinde artmıştır. Fakat devletlerden resmi bir destek alamadıkları için bağlayıcılıkları ve tanınırlıkları daha sınırlı kalmaktadır. Bunlara rnek olarak; nehirlerin asgari haklarını sayarak onların hukuki kişiliklerini kabul etmek üzere *Earth Law Center* nclğnde 2017 yılında kamu otoritelerinin imzasına açılan Nehir Hakları Evrensel Beyannamesi²⁹⁶ ve tüm sulak alanların hak sahibi ve yaşayan hukuki kişi oluşlarını tanımak üzere 2020’de imzaya açılan Sulak Alanların Hakları Evrensel Beyannamesi²⁹⁷ gösterilebilir. Yine 28.04.2024’te Maori ve Pasifik yerli topluluk liderlerince imzalanıp balinalara hukuki kişilik tanımak başta olmak üzere, doğa haklarını savunan Okyanus Deklarasyonu²⁹⁸, imzacıları bakımından alanında zgn bir örnektir.

Doğa haklarını bölgesel çapta tanımaya yönelik uluslararası girişimlerden biri olarak, Amerikalılar-Arası İnsan Hakları Mahkemesi’nin 29.05.2025 tarihinde yayınladığı OC-32/25 sayılı Danışma Görüşü gsterilebilir²⁹⁹. “İklim Acil Durumu ve İnsan Hakları” konulu metin, şili ve Kolombiya Cumhuriyetlerinin taleplerine yanıt olarak hazırlanmış ve 03.07.2025’te duyurulmuş olup tüm ye devletlere yneliktir³⁰⁰. “Bir Hak

²⁹⁵ Koç Başar, “Hükümet Dışı rgtler,” 176-77.

²⁹⁶ “Universal Declaration of the Rights of Rivers,” Eco Jurisprudence Monitor, accessed July 21, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/universal-declaration-of-the-rights-of-rivers/>; “Universal Declaration of the Rights of Rivers,” International Rivers, Earth Law Center, Save the Mekong and Articulacin en Defensa de Los Ros, accessed July 21, 2025, <https://www.rightsofrivers.org/>.

²⁹⁷ “Universal Declaration of the Rights of Wetlands,” Eco Jurisprudence Monitor, accessed July 21, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/universal-declaration-of-the-rights-of-wetlands/>; “Rights of Wetlands,” Rights of Wetlands Initiative, accessed July 21, 2025, <https://www.rightsofwetlands.org/>.

²⁹⁸ Te Rina Kowhai, “Mari King and Other Indigenous Pacific Leaders Sign up to Granting Whales Legal Personhood,” *Te Ao Māori News*, March 28, 2024, <https://www.teaonews.co.nz/2024/03/28/maori-king-and-other-indigenous-pacific-leaders-sign-up-to-granting-whales-legal-personhood/>.

²⁹⁹ “Inter-American Court of Human Rights Advisory Opinion Recognizing the Rights of Nature (2025),” Eco Jurisprudence Monitor, accessed July 28, 2025, <https://ecojurisprudence.org/initiatives/inter-american-court-of-human-rights-advisory-opinion-recognizing-the-rights-of-nature/>.

³⁰⁰ “IUCN Welcomes Today’s Advisory Opinion on ‘Climate Emergency and Human Rights’ by the Inter-American Court of Human Rights,” International Union for

Öznesi Olarak Doğanın Korunması” başlıklı kısımda; ekosistemlerin doğasında var olan hakları tanıyıp, doğayı “sömürülebilir bir kaynak” olarak gören yasal kavramları aşmanın, zararın geri döndürülemez hale gelmeden önlenmesi için etkili yasal bir araç sağlayabileceği vurgulanmıştır³⁰¹. Metinde, Birleşmiş Milletler tarafından dünyada doğa haklarının tanınmasına ilişkin yayınlanan 12 rapor ve alınan 15 karara dikkat çekilerek; 2024 yılında üye devletlerce kabul edilen Gelecek Paktı’nda da “insanlığın doğayla uyum içinde yaşadığı bir dünyaya ulaşmak için yaklaşımımızda köklü bir değişikliğe acil ihtiyaç olduğu”nun ilan edildiği hatırlatılmıştır³⁰². İklim istikrarı ihtiyacı ile onu sağlayabilmek için korunması gereken ekolojik denge arasındaki bağımlılığın, insan haklarıyla birlikte doğa haklarının da korunmasını gerektirdiği değerlendirilmiştir³⁰³.

Birleşmiş Milletler tarafından resmen desteklenen bağımsız bir kuruluş olan *Museum for the United Nations*’ın (*UN Live*), Nisan 2024’te başlattığı “*Sounds Right*” adlı projesi, doğa haklarının uluslararası tanınırlığı anlamında kayda değer bir nitelik arz etmektedir³⁰⁴. Proje kapsamında *UN Live*; milyonlarca insanı etkilemek, telif hakkı fonlarını dünyanın en önemli biyolojik çeşitlilik noktalarına yönlendirmek ve doğanın kendi gelirine sahip olma hakkını tanımak gayesiyle doğanın çeşitli müzik yayın platformlarında resmi sanatçı olarak tanınmasına öncülük etmiştir³⁰⁵. Kayıtlarında doğal sesler kullanan sanatçılar, “*NATURE*” adıyla doğayı öne çıkan bir sanatçı olarak ekleyebilmekte ve kârlarının bir kısmının söz konusu fona aktarılmasına

---

Conservation of Nature, July 3, 2025, <https://iucn.org/press-release/202507/iucn-welcomes-todays-advisory-opinion-climate-emergency-and-human-rights-inter>; Antonia Eklund, “Inter-American Court of Human Rights Advisory Opinion on ‘The Climate Emergency and Human Rights’,” *Blackstone Chambers*, July 18, 2025, <https://www.blackstonechambers.com/news/inter-american-court-of-human-rights-advisory-opinion-on-the-climate-emergency-and-human-rights/>.

³⁰¹ “Advisory Opinion AO-32/25,” Inter-American Court of Human Rights, May 29, 2025, 96-97, <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2025/07/English-IA-Court-H.R.-The-Climate-Emergency-and-Human-Rights.pdf>.

³⁰² “Advisory Opinion AO-32/25,” 98-99.

³⁰³ “Advisory Opinion AO-32/25,” 109.

³⁰⁴ “Sounds Rights,” Museum for the United Nations (*UN Live*), accessed July 21, 2025, <https://www.soundsright.earth/>.

³⁰⁵ “Annual Report 2024,” Fonden for Museum for the United Nations, March 11, 2025, 7, <https://regnskaber.cvrapi.dk/38850624/amNsb3Vkc3ovLzAzLzFkLzNiLzA3LzZcwL2EyNTQtNDI5NC05ZjRhLWYxZTBiOTFhMmRjNg.pdf>.

destek olabilmektedir³⁰⁶. Lansmandan sadece iki hafta sonra *NATURE*, *Spotify*'da en fazla dinlenen %1'lik sanatçı dilimine girmiş ve yıl sonuna kadar 182 ülkede 100 milyon dinlenme ile 10 milyon dinleyiciye ulaşıarak doğanın korunmasını finanse etmek için telif hakları elde etmiştir³⁰⁷.

SONUÇ

Gezegenin geldiği nokta için ortak bir kabul varsa o da doğanın “insanlıktan ayrı” fakat insanın kontrolü altında, disipline edilebilen, evcilleştirilebilen ve üretken hale getirilebilen bir şey olduğu yanılışıyla yola devam edilemeyeceğidir³⁰⁸. Yaşamın devamı için sistemin bütünüyle yeniden ele alınması; kapitalist ekonomi düzeni yerine ekolojik ekonomik sisteme geçilmesi, tek amacı kâr elde etmek olan şirketlerin sınırlandırılması ve onların güdümündeki hkmetler ile tüm bu düzeni ayakta tutan hukuk kurallarının baştan yazılmasına ihtiyaç vardır³⁰⁹. Bu ihtiyaç, evre hukuku gibi yzeyssel bir farklılaşmadan ötesini gerekli kılmaktadır. Öyle ki mevcut sistem içinde ana aktör olan uluslararası şirketler tarafından belirlenen evre hukuku, “kırleten der” gibi piyasacı yaklaşımın eseri kurallarla “doğal varlıkların da içsel değeri bulunduğu” gerçeğini göz ardı etmekte ve doğayı zarara uğratan olayların dikkate alınabilmesi için bunun, insanın uğradığı bir zararla ilişkilendirilmesini şart kořmaktadır³¹⁰. Oysa doğanın kendinden menkul değeri de dikkate alan yeni bir yaklaşıma acil olarak ihtiyaç duyulmaktadır. İşte bu yeni yaklaşım arayışına cevap olarak öne sürülen doğa hakları, *Boyd*'a göre “dünyayı kurtarabilecek bir hukuk devrimi”dir³¹¹. Bahsedilen hukuk devrimi aynı zamanda evre hukukunu sömürgecilikten arındırma ve yerli halkların hukuk anlayışının, ileriye dönük ekolojik karar alma süreçlerine rehberlik etmesi için alan yaratma potansiyeline sahiptir³¹².

³⁰⁶ Mark Savage, “Nature Officially Becomes a Musician, Earning Royalties for Environmental Causes,” *BBC*, April 18, 2024, <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-68820241>.

³⁰⁷ “Annual Report 2024,” 7.

³⁰⁸ Nicole Rogers, “Judging the Future and the Future of Judging: The Anthropocene Judgments Project,” in *The Anthropocene Judgments Project: Futureproofing the Common Law*, ed. Nicole Rogers and Michelle Maloney (Routledge, 2024), 2.

³⁰⁹ Kybaşı, *Yeşil Anayasalcılık*, 468.

³¹⁰ Durmaz, *Doğanın Hakları*, 400.

³¹¹ David Boyd, *The Rights of Nature: A Legal Revolution That Could Save the World* (ECW Press, 2017). Aktaran: Collins, *The Ecological Constitution*, 64.

³¹² Takacs, “We are the River,” 545.

Yerli halkların kültürlerinde doğayı konumlandıkları yer, doğayı araçsallaştırmaktan ve sömürmekten uzak şekilde onun içsel değerlerini kabul etme yaklaşımına uygundur. Ancak kültürel birikim de zaman zaman ekonomik ihtiyaçlar nedeniyle göz ardı edilmektedir. Oysa doğanın da ihtiyaçları vardır ve onun insan ihtiyaçlarına yanıt vermeye devam edebilmesi için bu ihtiyaçlarının gözetildiği, karşılandığı bir sistem “ama”sız şekilde uygulanmalıdır.

Doğa haklarının mevzuatlarda tanınması şüphesiz cesur bir adımdır. Diğer yandan bu mevzuatın normlar hiyerarşisindeki yeri de önemlidir. Bugün doğa haklarının, ulusal bir anayasa metnine yazıldığı tek devlet Ekvador’dur. Yasal düzeyde tanıma ise yedi ayrı devlette belirli ölçülerde sağlanmışken; dünyanın geri kalan kısmında yerel bazı düzenlemeler veya mahkeme kararlarıyla sınırlı bir tanıma gerçekleşmiştir. Yerel mevzuat kapsamında yapılan düzenlemelerin birçoğu, bağlayıcılıktan uzak iken; bağlayıcı kurallar getiren metinler de mahkemeler önünde geçersiz kılınarak doğa haklarının korunmasında istenen etkinliği sağlayamamaktadır. Uluslararası alanda devletleri bağlayan resmi bir metin ise yoktur. Oysa pandemi döneminde fark edildiği gibi hiçbir ulusun tek başına üstesinden gelmekte muvaffak olamayacağı durumlardan biri de doğanın tahribatının sonuçlarını ortadan kaldırmaktır.

Doğanın bir yerine verilen zararın tüm dünyaya yönelik etkisi düşünüldüğünde doğa haklarının, tüm devletlerin desteğiyle, uluslararası bağlayıcılığı olan bir metin içine yazılarak kabul edilmesi, umulan faydaları elde etmekte en anlamlı yol olma potansiyeline sahiptir. Böylece bir yandan, gelişmiş devletlerce, gelişmekte olan ülkelerde girişilen çevreye zararlı endüstri faaliyetleri, doğal varlık yağmaları ve atık yığılma gibi girişimler³¹³ engellenebilir. Diğer yandan, ekonomik açıdan, sistemsel bir dönüşüm sonucu hayatta kalması tehlikeye düşebilecek devletlere, uluslararası iş birliğiyle - dönüşüm süresince- ekonomik destekte bulunulması mümkün olabilir. Ancak böylesi bir yaklaşım, özellikle kendisi destek sunacak kapasitedeki devletleri, kurgulanan uluslararası sisteme dahil olmaktan alıkoyabilir. Burada söz konusu riski bertaraf edebilmek için idrak edilmesi umulan husus, tüm dünyanın kader birliği içinde olduğu ve sorumluluğun asıl olarak gelişmiş kapitalizmin uygulayıcısı olan devletler üzerinde bulunduğu gerçeğidir. Aksi halde, Kızılderili atasözündeki gibi bir son bizi bekliyor olabilir: “*Son ırmak*

³¹³ Durmaz, *Doğanın Hakları*, 399.

kuruduğunda, son ağaç yok olduğunda, son balık öldüğünde beyaz adam paranın yenmeyen bir Şey olduğunu anlayacak” ve ne yazık ki tüm insanlık olarak itildiğimiz bu uçurumdan bir kez düŐtük m dönüş de olmayacak.

İnsanların var olabilmek için doğaya muhtaç olması, ondan bir ölçüde faydalanmasını da kaçınılmaz olarak içerir. Nitekim doğa haklarının tanındığı hiçbir devlette doğadan insanların asgari düzeyde faydalanması yasaklanmış değildir. Ancak hangi doğa hakkı, insanın zorunlu ihtiyaçları için ne ölçüde ihlal edilebilir olacaktır, işte gerek ulusal gerekse uluslararası alanda bunu belirleme noktasında hukukun tek başına yeterli olmadığı kanaatindeyiz. Nitekim birçok devlette doğa haklarının tanındığı metinler sadece hukukçular tarafından hazırlanmamıŐtır. oğulcu bir anlayıŐla birçok doğa hakkı mevzuatının hazırlık süreci tamamlanırken, doğa haklarını tanımaya yönelik araŐtırmalar yapılması için alınan resmi kararlarda da böylesi bir anlayışın benimsendiği görülmüŐtür.

Doğa hakları tanınırken sınırların belirlenmesi ve belirlenen sınırlarda haklarına müdahale edilebilecek doğal varlıkların da öncelik-sonralık tespiti ile ortaya konulması yararlı olabilir. ÇalıŐmamız kapsamında incelenen mevzuatlarda doğa haklarının sınırlarının yeterince belirli olmadığı, olası çatıŐma hallerinde yargı makamlarının takdirinin belirleyici olacağı görülmektedir. Yargı bağımsızlığının tam olarak sağlanamadığı devletlerde bu durum, otoritelerin isteklerine uygun karar verme baskısı altındaki hakimlerin, uygulamada doğa haklarını zayıflatması sonucunu doğurabilmektedir.

Devletlerin veya yerel otoritelerin ekonomik kaygılarla doğa haklarını ihlal etme eğiliminde olması, bu yerlerde her ne kadar doğa hakları Őeklen tanınmış olsa da konunun ciddiyetinin yeterince idrak edilemediği Őüphesi uyandırmaktadır. Çünkü bu yeni anlayışa göre doğa, dara düŐüldüęünde ilk feda edilecek “kaynak” değil, en son seçenek kalana kadar hakları gözetilmesi gereken canlı bir varlıktır. Söz konusu otoriteler adına irade açıklayan insanların da doğayı değil “bir parçasını oluŐturduęu düzeni” koruduğunun bilinciyle hareket etmeleri, hedeflerine doğayı koruyarak ulaşılacak yolları samimiyetle araştırmaları, hedefi yaratan ihtiyaçların aciliyetini sorgulamaları ve mutlaka doğa haklarını azami ölçüde gözetmeleri gerekmektedir.

Türkiye’de henüz antroposentrik yaklaŐımdan sıyrılmıŐ bir metin hukuk düzeninde var olmamıştır. Kanaatimizce; sayıca artmakta olan doğa haklarını benimsemiŐ devletleri ve uluslararası hareketleri yakından takip etmek ve

sonuçlarını araştırıp tartışan resmi platformlar oluşturmak için daha fazla beklenilmemesi gerekir. Ülkedeki ormansızlaşma ve susuzluk başta olmak üzere, doğanın gittikçe artan sorunlarını çözebilmek için yaklaşımda köklü bir değişikliğe gidilmesine acilen ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Bahsedilen sorunları, doğayı hak öznesi kılarak aşmak -henüz eldeki veriler mutlak başarı şansı sunmasa da- denemeye değer bir yöntemdir. Bu yöntemde, doğanın hak öznesi haline getirilmesi sayesinde, olası ihlallerde; insanları doğrudan ilgilendiren bir boyutu olmasa da ilgili işleme son verilebilmesi, cezai müeyyideler için doğrudan doğa adına tüm muhakeme sürecinin takip edilebilmesi ve doğa hesabına elde edilen tazminatlarla ona yönelik iyileştirme faaliyetlerinin finanse edilebilmesi sağlanmış olur. En azından doğanın, antroposentrik yaklaşımla kaleme alınmış kurallardan daha güvenceli bir hukuki rejime kavuşması garanti edilebilir. Tabii sadece hukuk kurallarıyla doğa haklarını sayıp tanımak değil bütün bir sistemi doğa ile uyumlu kılmak, yani doğa haklarına samimi ve kararlı bir şekilde saygı gösterilecek düzeni oluşturmak, olası ihlaller için yargıyı tam bağımsız kılabilmek ve yargı mensuplarını ilgili alanda donanımlı hale getirebilmek, gerektiğinde insanların menfaatlerinden, devletin ekonomisinden ve siyasilerin çıkarlarından ödün verilerek doğayı önceleyebilmeye ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Abram, David. *The Spell of the Sensuous: Perception and Language in a More-Than-Human World*. Vintage Books, 1997.
- Acosta, Alberto. "Toward the Universal Declaration of Rights of Nature: Thoughts for Action." *AFESE Journal* 24, no. 4 (2010): 1-17.
- Akyüz, Burcu. "...". *Ekolojik Anayasa* içinde, editör Mahmut Boynudelik, 40-46. Yeni İnsan Yayınevi, 2011.
- Anderson, Gillian. "Rights of Nature Backing 'Historic' for Derry and Strabane." *Derry Journal*, June 30, 2021. <https://www.derryjournal.com/news/environment/rights-of-nature-backing-historic-for-derry-and-strabane-3291707>.
- Anima Mundi Law Initiative. "Rights of Nature Case Study Mother Earth (Bolivia)." Accessed February 18, 2025. <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload1131.pdf>.
- Anima Mundi Law Initiative. "Rights of Nature Case Study Nature (Uganda)." Accessed April 4, 2025. <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload1140.pdf>.
- Armstrong, Kathryn. "New Zealand Mountain Gets Same Legal Rights as a Person." *BBC*, January 31, 2025. <https://www.bbc.com/news/articles/czep8gg5lx4o>.
- Avelar, Idelber. "Non-Human Rights, Amazonian Ecocide and Davi Kopenawa's Counter-Ethnography of Merchandise People." In *Non-Human Rights: Critical Perspectives*, edited by Alexis Alvarez-Nakagawa and Costas Douzinas, 223-39. Edward Elgar Publishing, 2024.
- Barragan, Guillermo Schumann. "Civil Litigation for Environmental Damages: Are the So-Called Rights of Nature an Alternative?" *International Journal of Procedural Law* 14, no. 1 (2024): 73-98. <https://doi.org/10.1163/30504856-14010004>.
- Bektaş, Oğuz Nasuh. "İklim Krizi: Kuzey Kutbu'ndaki Buzullar Aslında Erimiyor mu?" *Teyit*, 29 Şubat 2024. <https://teyit.org/analiz/iklim-krizi-kuzey-kutbundaki-buzullar-aslinda-erimiyor-mu>.
- Bender, Michelle, Rachel Bustamante and Kelsey Leonard. "Living in Relationship with the Ocean to Transform Governance in the UN Ocean Decade." *Plos Biology* 20, no. 10 (2022): 1-24. <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.3001828>.
- Blair, Harry. "Saving India's Rivers: Ecology, Civil Society, Religion, and Legal Personhood." *World Development Sustainability* 3, no. 1 (2023): 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.wds.2023.100068>.
- Blue Community. "Lake Titicaca Got Legal Rights." May 5, 2025. <https://blue-community.net/2025/05/05/lake-titicaca-got-legal-rights/>.

- Blue Community. “Peru: Struggle for Lake Titicaca.” May 21, 2025. <https://blue-community.net/2025/05/21/peru-struggle-for-lake-titicaca/>.
- Blue Mountains City Council. “Environment Rights of Nature.” Accessed July 16, 2025. <https://www.bmcc.nsw.gov.au/rights-of-nature>.
- Boccheni, Giusto Amedeo, and Luisa Castaneda-Quintana. “On the Ranchería with Keebet von Benda-Beckmann: Legal Pluralism, the Wiwa People, el Cercado, and Socio-Spatial Relations in the Sierra Nevada de Santa Marta.” *Legal Pluralism and Critical Social Analysis* 56, no. 3 (2024): 370-95. <https://doi.org/10.1080/27706869.2024.2419748>.
- Booth, Michael. “Nederland Repeals ‘Rights of Nature’ for Watersheds to Better Pursue New Dam.” *The Colorado Sun*, May 9, 2024. <https://coloradosun.com/2024/05/09/nederland-rights-of-nature-dam-reservoir-repeal/>.
- Booth, Michael. “Two Nederland Residents Appointed as ‘Guardians’ of Boulder Creek, Giving it a Voice in Town Policy.” *The Colorado Sun*, January 12, 2024. <https://coloradosun.com/2024/01/12/nederland-river-guardians-boulder-creek-colorado/>.
- Bouayad, Aurelien. “Wild Rice Protectors: An Ojibwe Odyssey.” *Environmental Law Review* 22, no. 1 (2020): 25-42. <https://doi.org/10.1177/1461452920912909>.
- Boyd, David R. “Recognizing the Rights of Nature: Lofty Rhetoric or Legal Revolution?” *Natural Resources & Environment* 32, no. 4 (2018): 13-17.
- Burke, Owen James. “Small Municipality in Brazil Recognizes the Rights of Waves.” *Surfer*, June 27, 2024. <https://www.surfer.com/news/linhares-brazil-recognizes-rights-of-waves>.
- Calzadilla, Paola Villavicencio, and Louis J. Kotzé. “Living in Harmony with Nature? A Critical Appraisal of the Rights of Mother Earth in Bolivia.” *Transnational Environmental Law* 7, no. 3 (2018): 397-424. <https://doi.org/10.1017/S2047102518000201>.
- Câmara Municipal De Paudalho. “Emenda À Lei Orgânica Nº 03.” January 5, 2018. <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload720.pdf>.
- Câmara Municipal de Santo Antônio do Itambé-MG. “Projeto de Emenda À Lei Orgânica 001/2020.” Accessed July 23, 2025. https://www.garn.org/wp-content/uploads/2024/12/upload1516.pdf?fbclid=IwY2xjawHH3ORleHRuA2FlbQIxMAABHUaFNCmqV3IcBdnot4fTeLW2XHchqaQB1R5BMWPB9BWfMFrz2XR9ZQSmvw_aem_WqJfb_IAAIq7VRipgaH5xg.
- Casey, Evan. “Milwaukee County is First in Wisconsin to Pass ‘Rights of Nature’ Resolution.” *Wisconsin Public Radio*, October 27, 2023. <https://www.wpr.org/environment/milwaukee-county-first-wisconsin-pass-rights-nature-resolution>.

- Community Environmental Legal Defense Fund. "Barnstead & Nottingham, NH, Live up to Their State Constitution." Accessed April 4, 2025. <https://celdf.org/2006/04/barnstead-nh-lives-up-to-its-state-constitution/>.
- Center for Democratic and Environmental Rights. "Rights of Manoomin (Wild Rice): White Earth Law and Enforcement Case." Accessed April 3, 2025. <https://www.centerforenvironmentalrights.org/rights-of-manoomin>.
- Charter: Rights for the River Ouse. Accessed July 27, 2025. <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2023/03/Charter-for-the-River-Ouse-1.pdf>.
- Christensen, Eric L., Erika H. Spanton and Christopher M. Bolte. "City in Washington Votes to Grant Local River Legally Enforceable Right to Exist." *Beveridge & Diamond*, December 19, 2024. <https://www.bdlaw.com/publications/city-in-washington-votes-to-grant-local-river-legally-enforceable-right-to-exist/>.
- City of Toledo. "Lake Erie Bill of Rights." Accessed April 4, 2025. <https://www.utoledo.edu/law/academics/lgl/pdf/2019/Lake-Erie-Bill-of-Rights-GLWC-2019.pdf>.
- Collins, Lynda. *The Ecological Constitution: Reframing Environmental Law*. Routledge, 2021.
- Corlett, Eva. "Taranaki Mounga: New Zealand Mountain Granted Same Legal Rights as a Person." *The Guardian*, January 30, 2025. <https://www.theguardian.com/world/2025/jan/30/taranaki-mounga-new-zealands-second-highest-mountain-granted-same-legal-rights-as-a-person>.
- Cribb, Miriama, Elizabeth Macpherson and Axel Borchgrevink. "Beyond Legal Personhood for the Whanganui River: Collaboration and Pluralism in Implementing the Te Awa Tupua Act." *The International Journal of Human Rights* (2024): 1-24. <https://doi.org/10.1080/13642987.2024.2314532>.
- Cuenca, Aida. "Does a River have Rights? Inside the Movement to Grant Legal Personhood to Nature." *World Crunch*, November 1, 2024. <https://worldcrunch.com/green/nature-rights-law-rivers/>.
- Daley, Jason. "Toledo, Ohio, Just Granted Lake Erie the Same Legal Rights as People." *Smithsonian Magazine*, March 1, 2019. <https://www.smithsonianmag.com/smart-news/toledo-ohio-just-granted-lake-erie-same-legal-rights-people-180971603/>.
- Daly, Erin. "The Ecuadorian Exemplar: The First Ever Vindications of Constitutional Rights of Nature." *Review of European Community & International Environmental Law* 21, no. 1 (2012): 63-66. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9388.2012.00744.x>.
- Darp, Jan. *Can Nature Get it Right? A Study on Rights of Nature in the European Context*. European Parliament, 2021.

- Day, Sophie. “Basingstoke Council Grants ‘Personhood’ Rights to Rivers.” *Basingstoke Gazette*. May 16, 2025. <https://www.basingstokegazette.co.uk/news/25169990.basingstoke-council-grants-personhood-rights-rivers/>.
- Diário Oficial Dos Municípios Capixabas, “Linhares: Promulgação da Lei N°.4.225/2024,” August 12, 2024. <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2024/07/lei-Direito-das-Ondas.pdf>.
- Donegal County Council. “Full Council Agenda Item No. 20.” Accessed July 16, 2025. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fecojurisprudence.org%2Fwp-content%2Fuploads%2F2022%2F05%2FIreland_Donegal-County-rights-of-nature-motion_459.docx&wdOrigin=BROWSELINK.
- Dunkley, Slam. “Centering Mni Waconi in Water Law: The Nature of the Ponca Tribe of Oklahoma’s Water Rights and Potential Methods to Ascertain Them.” *Arizona Journal of Environmental Law and Policy* 13, no. 3 (2023): 24-60.
- Durmaz, Evrim. Doğanın Hakları: Çevre Hukukuna Alternatif Bir Kuram. On İki Levha, 2023.
- Eco Jurisprudence Monitor. “Basingstoke and Deane, England District Motion on the Rights of Chalk Streams.” Accessed July 28, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/basingstoke-motion-rights-of-rivers-chalk-streams/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. “Colombia Law on the Rights of the Rancheria River.” Accessed July 23, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/colombia-law-on-the-rights-of-the-rancheria-river/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. “Eijsden-Margraten, Netherlands Motion for Rights of Nature.” Accessed July 20, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/eijsden-margraten-netherlands-motion-granting-legal-personality-to-nature/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. “Inter-American Court of Human Rights Advisory Opinion Recognizing the Rights of Nature (2025).” Accessed July 28, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/inter-american-court-of-human-rights-advisory-opinion-recognizing-the-rights-of-nature/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. “Milwaukee County U.S. Resolution on the Rights of Nature.” Accessed July 20, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/milwaukee-county-u-s-resolution-on-the-rights-of-nature/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. “State of Guerrero, Mexico Constitutional Amendment on the Rights of Nature.” Accessed February 13, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/guerrero-constitutional-amendment/>.

- Eco Jurisprudence Monitor. "Town of Nederland U.S. Resolution on the Rights of Boulder Creek Watershed." Accessed July 16, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/nederland-ordinance-on-rights-of-nature-for-boulder-creek-watershed/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. "Town of Serra de Outes (Galicia) Spain Declaration of the Rights of the Tins River." Accessed July 20, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/town-of-serra-de-outes-galicia-spain-declaration-of-the-rights-of-the-tins-river/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. "Universal Declaration of the Rights of Rivers." Accessed July 21, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/universal-declaration-of-the-rights-of-rivers/>.
- Eco Jurisprudence Monitor. "Universal Declaration of the Rights of Wetlands." Accessed July 21, 2025. <https://ecojurisprudence.org/initiatives/universal-declaration-of-the-rights-of-wetlands/>.
- Eklund, Antonia. "Inter-American Court of Human Rights Advisory Opinion on 'The Climate Emergency and Human Rights'." *Blackstone Chambers*, July 18, 2025. <https://www.blackstonechambers.com/news/inter-american-court-of-human-rights-advisory-opinion-on-the-climate-emergency-and-human-rights/>.
- El Congreso de Colombia. "Por Medio del Cual se Declara al R o Rancher a, su Cuenca y Afluentes Como Sujeto de Derechos y se Dictan Otras Disposiciones." August 8, 2024. <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2024/08/Comparto-LEY-2415-DEL-8-DE-AGOSTO-DE-2024-con-usted.pdf>.
- Faith in Nature. "Brazilian River Gains Legal Personhood." August 25, 2023. <https://www.faithinnature.co.uk/blogs/notes-on-nature/brazilian-river-gains-legal-personhood>.
- Fermanagh and Omagh District Council. "Motion: Rights of Nature, Council Meeting." July 5, 2021. <https://www.fermanaghomagh.com/motion/rights-of-nature/>.
- Fernandes, Luciana Cordeiro de Souza, and Alexandre Martins Fernandes. "Aquifer as Subject of Rights: the Brazilian Legal Precedent." *Veredas do Direito* 22 (2025): 1-36. <https://doi.org/10.18623/rvd.v22.2749>.
- Figueiredo, Mauro. "Rights of Nature: Waves are Recognised as a Subject of Rights in Brazil." *Linkedin*, June 21, 2024. <https://www.linkedin.com/pulse/rights-nature-waves-recognised-subject-brazil-mauro-figueiredo-siqec/?trackingId=md9QkKEJQX%2BjfshcX%2FOwYw%3D%3D>.
- Fonden for Museum for the United Nations. "Annual Report 2024." March 11, 2025. <https://regnskaber.cvrapi.dk/38850624/amNsb3VkczoVLzAzLzFkLzNiLzA3LzcwL2EyNTQtNDI5NC05ZjRhLWYxZTBiOTFhMmRjNg.pdf>.

- Fourie, Elsabe, Yette Gram and Sarah Marshall. *Exploring Urban Rights For Nature: Possibility, Praxis, Pathways (Report)*. West Coast Environmental Law and SCARP, 2021.
- Frome Town Council. “Draft byelaw for Rodden Meadow and River Frome Community Ecological Governance.” Accessed July 16, 2025. <https://www.frometowncouncil.gov.uk/wp-content/uploads/2018/11/Appendix-6.2-Draft-Rodden-Meadow-and-River-Frome-Community-Ecological-Governance-Byelaw.pdf>.
- Garn Communications. “Rights of Nature News: Vermelho River in Brazil is Now a Subject of Rights.” June 28, 2024. <https://www.garn.org/rio-vermelho/>.
- Gómez-Betancur, Luisa. “The Rights of Nature in the Colombian Amazon: Examining Challenges and Opportunities in a Transitional Justice Setting.” *UCLA Journal of International Law and Foreign Affairs* 25, no. 1 (2020): 41-83. EBSCOhost.
- Gözler, Kemal. *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*. Ekin Yayınevi, 2023.
- Grear, Anna. “Deconstructing Anthropos: A Critical Legal Reflection on ‘Anthropocentric’ Law and Anthropocene ‘Humanity’.” *Springer: Law and Critique* 26, no. 3 (2015): 225-249. <https://doi.org/10.1007/s10978-015-9161-0>.
- Great Ocean Road. “Our Story.” Accessed July 15, 2025. <https://www.greatoceanroadauthority.vic.gov.au/About-Us/Our-Story>.
- Greenfield, Patrick. “‘Sweet City’: The Costa Rica Suburb that Gave Citizenship to Bees, Plants and Trees.” *The Guardian*, April 29, 2020. <https://www.theguardian.com/environment/2020/apr/29/sweet-city-the-costa-rica-suburb-that-gave-citizenship-to-bees-plants-and-trees-aoe>.
- Guerrero, Dorothy Grace. “The Limits of Capitalist Solutions to the Climate Crisis.” In *The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives*, edited by Vishwas Satgar, 30-46. Wits University Press, 2018.
- Gupta, Joyeeta, and Richa Tyagi. “India: Dilemmas of Water Governance.” In *Environmental Policy in India*, edited by Natalia Ciecierska-Holmes, Kirsten Jorgensen, Lana Laura Ollier and D. Raghunandan, 111-32. Routledge, 2020.
- Hampshire & Isle of Wight Wildlife Trust. “Hampshire Rivers Given Legal Rights in Landmark Council Decision.” May 16, 2025. <https://www.hiwwt.org.uk/news/hampshire-rivers-given-legal-rights-landmark-council-decision>.
- Hashiguchi, Mizuki. “Wonders and Exquisiteness of Nature in the Intellectual Property Rights Empire.” *The Law Review of the Franklin Pierce Center for Intellectual Property* 65, no. 1 (2024): 1-35. EBSCOhost.
- Heise, Ursula K. *Imagining Extinction: The Cultural Meanings of Endangered Species*. The University of Chicago Press, 2016.

- Higgins, Ty. "City of Toledo LEBOR Appeal Dismissed." *Ohio Farm Bureau*, May 8, 2020. <https://ofbf.org/2020/05/08/toledo-lebor-appeal-dismissed/>.
- Hugill, Abigail Rebordo. "The Rights of Nature in Brazil: From Municipal Law Reform to Rights of Waves and the Movement for a Federal Constitutional Amendment." *Earth Law Center*, April 15, 2025. <https://www.earthlawcenter.org/blog-entries/2025/4/the-rights-of-nature-in-brazil>.
- Inter-American Court of Human Rights. "Advisory Opinion AO-32/25." May 29, 2025. <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2025/07/English-IA-Court-H.R.-The-Climate-Emergency-and-Human-Rights.pdf>.
- International Rights of Nature Tribunal. "Hearings / International." Accessed March 1, 2025. <https://www.rightsofnaturetribunal.org/>.
- International Rivers, Earth Law Center and The Cyrus R. Vance Center for International Justice. *Rights of Rivers: A Global Survey of the Rapidly Developing Rights of Nature Jurisprudence Pertaining to Rivers*. Oakland, 2020.
- International Rivers, Earth Law Center, Save the Mekong and Articulacin en Defensa de Los Ros. "Universal Declaration of the Rights of Rivers." Accessed July 21, 2025. <https://www.rightsofrivers.org/>.
- International Union for Conservation of Nature. "IUCN Welcomes Today's Advisory Opinion on 'Climate Emergency and Human Rights' by the Inter-American Court of Human Rights." July 3, 2025. <https://iucn.org/press-release/202507/iucn-welcomes-todays-advisory-opinion-climate-emergency-and-human-rights-inter>.
- Jedrzejowska-Schiffauer, Izabela, and Peter Schiffauer. "Rights of Nature? Shifting Patterns in Environmental Constitutionalism." *Wroclaw Review of Law, Administration & Economics* 13, no. 1 (2023): 1-25. <https://doi.org/10.2478/wrlae-2023-0010>.
- Jolly, Stellina, and K.S. Roshan Menon. "Of Ebbs and Flows: Understanding the Legal Consequences of Granting Personhood to Natural Entities in India." *Transnational Environmental Law* 10, no. 3 (2021): 467-92. <https://doi.org/10.1017/S2047102520000424>.
- Julier, Emily, and Yasmin Waljee. "Recognising the Rights of a River with Pro Bono Support." *International Bar Association*, April 14, 2025. <https://www.ibanet.org/recognising-the-rights-of-a-river-with-pro-bono-support>.
- Kaminski, Isabella. "For the First Time, Part of the Ocean Has Been Granted Legal Personhood." *Hakai Magazine*, September 6, 2024. <https://hakaimagazine.com/news/for-the-first-time-part-of-the-ocean-has-been-granted-legal-personhood/>.

- Kaminski, Isabella. “Laws of Nature: Could UK Rivers Be Given the Same Rights as People?” *The Guardian*, July 17, 2021. <https://www.theguardian.com/environment/2021/jul/17/laws-of-nature-could-uk-rivers-be-given-same-rights-as-people-aoe>.
- Kanyama, Mariam C. “Ecological Restoration in Rights-of-Nature Laws and Restoration as a Substantive Right of Nature: Challenges and Opportunities.” *Restoration Ecology* (2025): 1-9. <https://doi.org/10.1111/rec.70100>.
- Karugaba, Phillip. “The National Environment Act 2019: Revamping the Law on Environmental Protection in Uganda.” *Lexology*, April 9, 2019. <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=9f2a8b1c-9d99-484a-aad0-f1e109a3fcb1>.
- Kauffman, Craig. “Managing People for the Benefit of the Land: Practicing Earth Jurisprudence in Te Urewera, New Zealand.” *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 27, no. 3 (2020): 578-95. <https://doi.org/10.1093/isle/isaa060>.
- Kauffman, Craig M., and Pamela L. Martin. “Can Rights of Nature Make Development More Sustainable? Why Some Ecuadorian Lawsuits Succeed and Others Fail.” *World Development* 92 (2017): 130-42. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.11.017>.
- Killeen, Rachel, Jérémie Gilbert and Peter Doran. “Rights of Nature on the Island of Ireland: Origins, Drivers, and Implications for Future Rights of Nature Movements.” *Transnational Environmental Law* 13, no. 1 (2024): 35-60. <https://doi.org/10.1017/S2047102523000201>.
- Kimbrough, Liz. “Rappahannock Tribe First in Us to Enshrine Rights of Nature into Constitution.” *Mongabay*, November 22, 2024. <https://news.mongabay.com/2024/11/rappahannock-tribe-first-in-us-to-enshrine-rights-of-nature-into-constitution/>.
- Koç Başar, C. “Hükümet Dışı Örgütlerin İnsan Hakları Hukukuna Etkileri: Doğa Hakları İçin Küresel İttifak ve Uluslararası Doğa Hakları Mahkemesi Örneği.” *HBV-HFD* 29, no. 1 (2025): 159-96. <https://doi.org/10.34246/ahbvuhfd.1473451>.
- Kotze, Louis J., and Paola Villavicencio Calzadilla. “Somewhere Between Rhetoric and Reality: Environmental Constitutionalism and the Rights of Nature in Ecuador.” *Transnational Environmental Law* 6, no. 3 (2017): 401-33. <https://doi.org/10.1017/S2047102517000061>.
- Kotzmann, Jane, Morgan Stonebridge and Paulien Christiaenssen. “Evolving Conceptions of Legal Personhood: What Might Recent Legal Developments Herald for Non-Human Animals in Australia?” *UNSW Law Journal* 46, no. 2 (2023): 347-80. <https://doi.org/10.53637/DKTU6447>.

- Kowhai, Te Rina. “Maōri King and Other Indigenous Pacific Leaders Sign up to Granting Whales Legal Personhood.” *Te Ao Māori News*, March 28, 2024. <https://www.teaonews.co.nz/2024/03/28/maori-king-and-other-indigenous-pacific-leaders-sign-up-to-granting-whales-legal-personhood/>.
- Kybaşı, Serkan. İklım Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık. On İki Levha, 2023.
- Kuru, Gonca. “Doğanın Hak znesi Olarak Kabul.” *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 30, no. 1 (2024): 70-85. <https://doi.org/10.33433/maruhad.1459368>.
- Lacommunis. “Peru: Nature as a Subject of Rights.” May 9, 2025. <https://www.lacommunis.org/en/peru-nature-as-a-subject-of-rights/#:~:text=In%20late%20April%202025%2C%20the,ensure%20the%20lake's%20comprehensive%20protection>.
- Lake, Osprey Orielle, Shannon Biggs and Natalia Greene. *Rights of Nature: Redefining Global Climate Solutions & Environmental Protection for Systemic Change*. White Paper Prepared for the United Nations Framework Convention on Climate Change COP28, November 2023.
- Lambooy, Tineke, Tessa van Soest and Ignace Breemer. *Granting Rights of Nature to the Wadden Sea? An Exploratory Study*. Wadden Academy, 2022.
- Lambooy, Tineke, Jan van de Venis and Christiaan Stokkermans. “A Case for Granting Legal Personality to the Dutch Part of the Wadden Sea.” *Water International* 44, no. 6-7 (2019): 786-803. <https://doi.org/10.1080/02508060.2019.1679925>.
- Legal Standing for the Snohomish River Watershed. “Everett Residents, on November 5th Vote YES on Everett Initiative 24-03!.” Accessed July 23, 2025. <https://standingforthesnoho.org/initiative2403/>.
- Lewis, B. C. “Rights of Nature New Rule at Blue Mountains Council.” *Blue Mountains Gazette*, April 29, 2021. <https://www.bluemountainsgazette.com.au/story/7228788/rights-of-nature-new-first-at-council/?msg=profile>.
- Lillo, Alexandre. “Is Water Simply a Flow? Exploring an Alternative Mindset for Recognizing Water as a Legal Person.” *Vermont Journal of Environmental Law* 19, no. 2 (2018): 164-90. EBSCOhost.
- Love Our Ouse. “First River in UK to have its Rights Recognised.” February 25, 2025. <https://loveourouse.org/wp-content/uploads/2025/02/Press-Release-Rights-of-River-Charter-for-the-River-Ouse-1.pdf>.
- Love Our Ouse. “River Rights for the Sussex Ouse supported by Lewes District Council!” Accessed July 27, 2025. <https://loveourouse.org/rights-of-rivers/>.
- Macpherson, Elizabeth. “Can Western Water Law Become More ‘Relational’? A Survey of Comparative Laws Affecting Water Across Australasia and the

- Americas.” *Journal of the Royal Society of New Zealand* 53, no. 3 (2023): 395-424. <https://doi.org/10.1080/03036758.2022.2143383>.
- Macpherson, Elizabeth. “The (Human) Rights of Nature: Comparative Study of Emerging Legal Rights for Rivers and Lakes in the United States of America and Mexico.” *Duke Environmental Law & Policy Forum* 31, no. 2 (2021): 327-78. <https://doi.org/10.31235/osf.io/e5npr>.
- Madureira Pinto, Luís. “Waves Recognized as Rights Holders in Brazil.” *Surfer Today*, June 25, 2024. <https://www.surfertoday.com/surfing/waves-recognized-as-rights-holders-in-brazil>.
- Magee, Declan. “Donegal County Council First in the Republic to Adopt Rights of Nature Doctrine.” *Donagel Live*, December 14, 2021. <https://www.donegallive.ie/news/donegal-news/707618/donegal-county-council-first-in-the-republic-to-adopt-rights-of-nature-doctrine.html>.
- Maloney, Michelle. “Building an Alternative Jurisprudence for the Earth: The International Rights of Nature Tribunal.” *Vermont Law Review* 41, no. 1 (2016): 129-42. EBSCOhost.
- Margil, Mari. “Building an International Movement for Rights of Nature.” In *Wild Law - In Practice*, edited by Michelle Maloney and Peter Burdon, 149-60. Routledge, 2014.
- Marzilli, Lisa. “Radioactivity Wednesday: A First in Florida as Rights of Nature Amendment Passes in Orange County.” *WMNF*, December 2, 2020. <https://www.wmnf.org/radioactivity-wednesday-a-first-in-florida-as-rights-of-nature-amendment-passes-in-orange-county/>.
- Mateo, Blanca Soro, and Santiago Álvarez. “The Mar Menor Lagoon Enjoys Legal Standing: And Now, What?” *Verfassungsblog: On Matters Constitutional*, October 14, 2022. <https://verfassungsblog.de/the-mar-menor-lagoon-in-spain-enjoys-legal-standing-and-now-what/>.
- Max Planck Institute (Trans.). “Bolivia (Plurinational State of) 2009.” Accessed February 11, 2025. https://www.constituteproject.org/constitution/Bolivia_2009.
- Michigan State University Animal Legal & Historical Center. “Article 13, Constitution of Mexico City.” Accessed February 13, 2025. <https://www.animallaw.info/statute/mexico-city-constitution-article-13#:~:text=Article%2013%2C%20Constitution%20of%20Mexico%20City&text=The%20right%20to%20the%20preservation,citizen%20participation%20in%20the%20matter>.
- Milwaukee County. “An Amended Resolution.” Accessed July 20, 2025. <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2023/11/COUNTY-BOARD-RESOLUTION.pdf>.

- Moore, Kimberly C. *The Case for the Legal Protection of Animals*. Palgrave Macmillan, 2023.
- Museum for the United Nations (UN Live). "Sounds Rights." Accessed July 21, 2025. <https://www.soundsright.earth/>.
- Native American History Review. "Tribal Constitutions." Accessed July 23, 2025. <https://library.fiveable.me/key-terms/native-american-history/tribal-constitutions>.
- New Relationship Trust. "?Esdilagh First Nation Enacted a Pivotal a Sturgeon River Law with Support from NRT's Nation-Building Grant." Accessed June 28, 2025. <https://newrelationshiptrust.ca/esdilagh-first-nation-sturgeon-river-law/>.
- New Zealand Legislation. "Te Awa Tupua (Whanganui River Claims Settlement) Act 2017." Last modified December 24, 2024. <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2017/0007/latest/whole.html#DLM6831607>.
- New Zealand Legislation. "Te Ture Whakatupua m Te Kāhui Tupua 2025 / Taranaki Maunga Collective Redress Act 2025." February 1, 2025. https://www.legislation.govt.nz/act/public/2025/0001/latest/LMS899476.html?search=ta_act%40act_T_ac%40ainf%40anif_an%40bn%40rn_25_y&p=1.
- New Zealand Legislation. "Te Urewera Act 2014." Accessed February 20, 2025. <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2014/0051/latest/096be8ed81b4aeda.pdf>.
- Nez Perce Tribal General Council. "Resolution." Accessed June 28, 2025. https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Nez-Perce_Snake-River-Resolution_203.pdf.
- Northern Ireland. "Motion Approved by Derry City and Strabane District Council - June 2021." Accessed July 16, 2025. <https://static1.squarespace.com/static/5e3f36df772e5208fa96513c/t/6112cf6ac3617a75b347a6ce/1628622698300/Derry+City+and+Strabane+District+Council+Motion+June+2021.pdf>.
- O'Donnell, Erin. *Legal Rights for Rivers Competition, Collaboration and Water Governance*. Routledge, 2019.
- O'Neal, Chuck, and Thomas Linzey. "Press Release: Orange County, FL, Voters Overwhelmingly Approve 'Rights of Nature' Initiative-11/3/2020." *Center for Democratic and Environmental Rights*, November 3, 2020. <https://www.centerforenvironmentalrights.org/news/press-release-huge-win-florida-rightsofnature>.
- Ochoa, Christiana. "Nature's Rights." *Michigan Journal of Environmental & Administrative Law* 11, no. 1 (2021): 39-86. <https://doi.org/10.36640/mjeal.11.1.natures>.
- Odabaşı, Nazım Sinan, Tolga Şirin, Umud K. Dalgıç v.d. (ev.). "Bolivya Anayasa Meclisi Devletin Yeni Siyasi Anayasası Ulusal Kongre, Ekim 2008." *Bolivya*

- Anayasası: Hukuk, Demokrasi, Özerklik* içinde, editörler Mahmut Fevzi Özlüer, Ilgın Özkaya Özlüer, Tolga Şirin ve Nazım Sinan Odabaşı, 137-340. Phoenix Yayınları, 2012.
- Oliveira, Vanessa Hasson de. “The Rights of Nature in Brazil: The Case of Bonito – PE.” In *Rights of Nature: Milestones for the Construction of a General Theory*, edited by Luiz Felipe Lacerda, 127-42. Casa Leiria, 2022.
- Orange County Government. “Orange County, Florida Charter Amendments Approved by Voters on November 3, 2020.” February 23, 2021. https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Orange-County_Wekiva-and-Econlockhatchee-River-Bill-of-RightsRight-to-Clean-Water-Charter-Amendment_213.pdf.
- Pain, Nicola, and Rachel Pepper. “Can Personhood Protect the Environment? Affording Legal Rights to Nature.” *Fordham International Law Journal* 45, no. 2 (2021): 315-378.
- Pasternak, Avery, and Kristen Walters. *Rights of Nature: Pathways to Legal Personhood for the Fraser River Estuary*. Raincoast Conservation Foundation, 2023.
- Pelizzon, Alessandro, and Mariana Ribeiro Santiago. “The ‘Harmony with Nature’ Paradigm in Brazil.” *Revista Argumentum - Argumentum Journal of Law* 21, no. 1 (2020): 465-87.
- Pelizzon, Alessandro. “An Intergenerational Ecological Jurisprudence: The Supreme Court of Colombia and the Rights of the Amazon Rainforest.” *Law, Technology and Humans* 2, no. 1 (2020): 33-44. <https://doi.org/10.5204/lthj.v2i1.1476>.
- Pelizzon, Alessandro. *Ecological Jurisprudence: The Law of Nature and the Nature of Law*. Springer, 2025.
- Pettman, Stephie. “First River in England to Gain Rights.” *Richard Buxton Solicitors*, March 19, 2025. <https://www.richardbuxton.co.uk/news/first-river-in-england-to-gain-rights/>.
- Ponca Tribe of Indians of Oklahoma. “A Resolution Recognizing the Preexisting Ponca Tribal Law of Nature.” Accessed July 18, 2025. https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Ponca-Nation_Ponca-Tribe-RoN-Law_302.pdf.
- Ponca Tribe of Oklahoma. “A Resolution Incorporating into Tribal Law Pre-Existing and Immutable Rights of and Responsibilities for the Health and Welfare of Ni’ska and Ni’zi’de, also Known as the Arkansas and Salt Fork Rivers and all Ponca Waterbodies.” Accessed July 18, 2025. <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/09/Resolution-Rights-of-the-River.pdf>.
- Putzer, Alex, Tineke Lambooy, Ignace Breemer and Aafje Rietveld. “The Rights of Nature as a Bridge between Land-Ownership Regimes: The Potential of

- Institutionalized Interplay in Post-Colonial Societies.” *Transnational Environmental Law* 11, no. 3 (2022): 501-23. <https://doi.org/10.1017/S2047102522000334>.
- Quinn, John. “Giving Nature Rights Could Protect Us All.” *Columbia Climate School*, May 19, 2020. <https://climatesociety.climate.columbia.edu/news/giving-nature-rights-could-protect-us-all>.
- Racehorse, Vanessa. “Indigenous Influence on the Rights of Nature Movement.” *Natural Resources & Environment* 38, no. 2 (2023): 4-8.
- Rehnstrom, Sofia. “Rights of Nature in Europe: The Mar Menor and the Future of Ecocentric Environmental Protection.” *Journal for European Environmental & Planning Law* 22, no. 3 (2025): 346-63. <https://doi.org/10.1163/18760104-22030006>.
- Richardson, Anne, Melissa Ehrenreich and Thomas Linzey. “Rappahannock Tribal Constitution Recognizes the Rights of the Rappahannock River.” *Center for Democratic and Environmental Rights*, October 14, 2024. <https://www.centerforenvironmentalrights.org/news/indigenous-peoples-day-announcement-first-tribe-in-the-us-adopts-constitution-enshrining-the-enforceable-rights-of-naturenbsp>.
- Rights of Wetlands Initiative. “Rights of Wetlands.” Accessed July 21, 2025. <https://www.rightsofwetlands.org/>.
- Rogers, Nicole. “Judging the Future and the Future of Judging: The Anthropocene Judgments Project.” In *The Anthropocene Judgments Project: Futureproofing the Common Law*, edited by Nicole Rogers and Michelle Maloney, 1-16. Routledge, 2024.
- Ruiz, Juan Carlos. “Judiciary Recognizes Rights to the Marañón River in Peru.” *Due Process of Law Foundation*, April 17, 2024. <https://dplfblog.com/2024/04/17/judiciary-recognizes-rights-to-the-maranon-river-in-peru/>.
- Ryan, Erin, Holly Curry and Hayes Rule. “Environmental Rights for the 21st Century: A Comprehensive Analysis of the Public Trust Doctrine and Rights of Nature Movement.” *Cardozo Law Review* 42, no. 6 (2021): 2447-576. EBSCOhost.
- Sachs, Noah M. “A Wrong Turn with the Rights of Nature Movement.” *Georgetown Environmental Law Review* 36, no. 39 (2023): 39-84. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4402290>.
- Savage, Mark. “Nature Officially Becomes a Musician, Earning Royalties for Environmental Causes.” *BBC*, April 18, 2024. <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-68820241>.
- Schug, Kathryn, and Ted Gordon. “Rights of Nature: The Indigenous-Led Movement for Sovereignty and a Sustainable Future.” *The Journal of Social Encounters* 8, no. 2 (2024): 291-98. <https://doi.org/10.69755/2995-2212.1291>.

- Sheehan, Linda. “‘Water as the Way’: Achieving Wellbeing through ‘Right Relationship’ with Water.” In *Wild Law - In Practice*, edited by Michelle Maloney and Peter Burdon, 161-75. Routledge, 2014.
- Sixth District Court of Appeal State of Florida. “Charles Oneal et al. vs. Beachline South Residential LLC et al., Case No: 6D23-1412, Lower Tribunal No: 2021-CA-004420-O, 19.01.2024.” Accessed July 23, 2025. <https://www.bdlaw.com/content/uploads/2024/12/Florida-Opinion.pdf>.
- Smith, Anna V. “‘Rights of Nature’ Laws Take Root in the West.” *High Country News*, March 1, 2025. <https://www.hcn.org/issues/57-3/rights-of-nature-laws-take-root-in-the-west/>.
- Sojan, Aparna. “Sukhna Lake as a ‘Legal Person’: The Challenges Ahead.” *The Journal of Indian Law and Society*, August 28, 2020. https://jils.blog/2020/08/28/sukhna-lake-as-a-legal-person-the-challenges-ahead/#_ftn14.
- Sólon, Pablo. “The Rights of Mother Earth.” In *The Climate Crisis: South African and Global Democratic Eco-Socialist Alternatives*, edited by Vishwas Satgar, 107-30. Wits University Press, 2018.
- Stockton, Donna. “8 Reasons to ‘Bee’ in Awe of Pollinators.” *Smithsonian Magazine*, June 29, 2020. <https://www.smithsonianmag.com/blogs/national-zoo-conservation-biology-institute/2022/06/29/8-reasons-to-bee-in-awe-of-pollinators/>.
- Suarez, Julian. “Can Rights of Nature Contribute to Enhanced Environmental Protection in Ireland?” *The Boolean: Snapshots of Doctoral Research at University College Cork* 7 (2024): 48-54. <https://doi.org/10.33178/boolean.2024.1.9>.
- Şirin, Tolga. “Gelecek Kuşaklardan Doğanın Haklarına: Bolivya ve Ekvador Anayasaları.” *Doğanın Hakları Bağlamında Ekoloji ve Hukuk* içinde, editörler Aykut Çoban, Tolga Şirin, Hande Atay ve Ozan Ercan Taşkın, 50-69. Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2014.
- Takacs, David. “We are the River.” *University of Illinois Law Review*, no. 2 (2021): 545-606. EBSCOhost.
- Teziç, Erdoğan. *Anayasa Hukuku*. Beta Yayınevi, 2017.
- The City of Everett. “An Ordinance to Recognize Rights for the Snohomish River Watershed.” Accessed July 23, 2025. <https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2025/01/ORDINANCE-TEXT-City-of-Everett-Initiative-No.-24-03.pdf>.
- The Parliament of Victoria. “Great Ocean Road and Environs Protection Act 2020.” Accessed July 15, 2025. <https://content.legislation.vic.gov.au/sites/default/files/2020-06/20-019aa%20authorised.pdf>.

- The Parliament of Victoria. “Yarra River Protection (Wilip-gin Birrarung murrong) Act 2017.” April 6, 2020. <https://content.legislation.vic.gov.au/sites/default/files/2020-04/17-49aa005%20authorised.pdf>.
- The State of New Hampshire, Rockingham Superior Court. “Brent Tweed, et al. vs. Town of Nottingham, et al., No: 218-2019-CV-0398, 16.04.2020.” April 16, 2020. https://www.nottingham-nh.gov/sites/g/files/vyhlf3611/f/pages/court_order_4-16-2020_15.52.1_4431661_1c94447a-2e4d-4b48-845d-d4fcfc875bc2_1.pdf.
- The State of New Hampshire, Rockingham Superior Court. “Brent Tweed, et al. vs. Town of Nottingham, No: 218-2019-CV-00398.” February 7, 2021. https://www.nottingham-nh.gov/sites/g/files/vyhlf3611/f/pages/court_02.08.21_order_granting_ps_msj.pdf.
- The Times of India. “Narmada Declared a ‘Living Entity’.” Last modified May 4, 2017. <https://timesofindia.indiatimes.com/city/bhopal/narmada-declared-a-living-entity/articleshow/58504665.cms>.
- The Uganda Gazette (No. 10, Volume CXII). “The National Environment Act.” March 7, 2019. <https://nema.go.ug/sites/all/themes/nema/docs/National%20Environment%20Act,%20No.%205%20of%202019.pdf>.
- Town of Nederland Boulder County, Colorado. “A Resolution of the Board of Trustees of Nederland in Support of Recognizing and Implementing the Inherent Legal Rights of Boulder Creek and the Boulder Boulder Creek Watershed.” June 15, 2021. https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Boulder-County_Rights-of-Nature-for-Boulder-Creek-Watershed_271.pdf.
- Town of Nottingham. “Freedom from Chemical Trespass Rights-Based Ordinance.” Accessed April 4, 2025. https://ecojurisprudence.org/wp-content/uploads/2022/02/US_Nottingham_Freedom-from-Chemical-Trustpass-Nottingham_162.pdf.
- Town of Nottingham. “Nottingham Water Rights & Self Government Ordinance.” March 15, 2008. <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload669.pdf>.
- Town of Ridgway. “A Resolution of the Town Council of the Town of Ridgway, Colorado, in Support of Protecting the Uncompahgre River, Its Tributaries, and Its Watershed by Recognizing “Rights of Nature” and the Town’s Responsibilities to Care for and Protect Them.” November 10, 2021. <https://townofridgway.colorado.gov/sites/townofridgway/files/documents/Resolution%20No.%2021-09%20Rights%20of%20Nature.pdf>.
- Tran, Lina. “Milwaukee County Recognizes Rights of Nature, Joins Global Movement.” WUWM, November 1, 2023. <https://www.wuwm.com/2023-11-01/milwaukee-county-recognizes-rights-of-nature-joining-global-movement>.
- Trouwborst, Arie. *Restoring What is Broken: Wildlife Law in an Era of Ecological Emergency, Eye-Opening Science, and Maturing Morality*. Tilburg University, 2024.

- Tsilhqot'in Nation. “?Esdilagh Sturgeon River Law.” May 28, 2020. https://tsilhqotin.ca/wp-content/uploads/2024/06/Law_2020_05_28-Elhdaqox-Dechen-Tsedilhtan-Sturgeon-River-Law.pdf.
- Ugwu, Ikechukwu P. “Environmental Protection, Rights of Nature, and Religious Beliefs in Europe.” *International Journal for the Semiotics of Law* 38 (2025): 993-1014. <https://doi.org/10.1007/s11196-024-10193-5>.
- United Nations General Assembly. “Supplement to SG Report on Harmony with Nature (A/75/266).” Accessed April 5, 2025. <http://files.harmonywithnatureun.org/uploads/upload1019.pdf>.
- Ventura, Julia Torres, and Elizabeth Macpherson. “The Tour to Save the World: Colombia Wins the Yellow Jersey for the Rights of Nature.” *The International Union for Conservation of Nature*, September 3, 2019. <https://iucn.org/news/world-commission-environmental-law/201909/tour-save-world-colombia-wins-yellow-jersey-rights-nature>.
- Viaene, Lieselotte. “Can Rights of Nature Save Us from the Anthropocene Catastrophe? Some Critical Reflections from the Field.” *Asian Journal of Law and Society* 9, no. 2 (2022): 187-206. <https://doi.org/10.1017/als.2022.2>.
- Waldmueller, Johannes M., and Laura Rodríguez. “Buen Vivir and the Rights of Nature: Alternative Visions of Development.” In *Routledge Handbook of Development Ethics*, edited by Jay Drydyk and Lori Keleher, 243-47. Routledge, 2019.
- Walsh, Catherine. “Development as Buen Vivir: Institutional Arrangements and (De)Colonial Entanglements.” *Development* 53, no. 1 (2010): 15-21. <https://doi.org/10.1057/dev.2009.93>.
- Whanganui District Council. “Upokongaro Cycle Bridge Opening Confirmed.” October 22, 2020. <https://www.whanganui.govt.nz/Your-Council/News-and-Events/News/Upokongaro-cycle-bridge-opening-confirmed>.
- White, Hannah. “Indigenous Peoples, the International Trend toward Legal Personhood for Nature, and the United States.” *American Indian Law Review* 43, no. 1 (2018): 129-66.
- Wild Law Institute. “Nature might soon have a Legal Voice in Groningen, Netherlands.” Accessed July 27, 2025. https://www.linkedin.com/posts/wild-law-institute_nature-might-soon-have-a-legal-voice-in-groningen-activity-7323635259537833986-E238.
- Winter, Christine J. “A Seat at the Table: Te Awa Tupua, Te Urewera, Taranaki Maunga and Political Representation.” *Borderlands* 20, no. 1 (2021): 116-39. <https://doi.org/10.21307/borderlands-2021-005>.
- Wolch, Jennifer, Maria Fernanda Gonzalez and Donna Houston. *Multispecies Well-being: Placing Pollinators at the Center of Urban Planning and Design in Curridabat (Costa Rica)*. Urban Climate Change Research Network, 2025.

Wood, Stepan. "Rights of Nature: Who Holds Them?" *Centre for Law and the Environment* 9 (2023): 1-16.

Zartner, Dana. "Watching Whanganui & The Lessons of Lake Erie: Effective Realization of Rights of Nature Laws." *Vermont Journal of Environmental Law* 22, no.1 (2021): 1-39. EBSCOhost.

Zu, Liangrong. *Responsible and Sustainable Business: The Taoism's Perspective*. Springer, 2022.

Yazar Beyanı / Author's Declaration

Mali Destek / Financial Support:

Yazar(lar), bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayımlanması için herhangi bir finansal destek almadığını/alınmadığını beyan eder. / *The author(s) declare(s) that no financial support was received for the research, authorship, or publication of this study.*

Yazar Katkıları / Authors' Contributions:

Bu alışma, yazar(lar) tarafından hazırlanmış olup, tüm yazar(lar) alışmaya aslı katkı sağlamış ve makalenin son halini onaylamıştır. / *This study was prepared by the author(s). All author(s) contributed substantially to the work and approved the final version of the manuscript.*

ıkar atışması-Ortak ıkar / Declaration of Conflict of Interest-Common Interest:

Yazar(lar) tarafından herhangi bir ıkar atışması veya ortak ıkar beyan edilmemiştir. / *No conflict of interest or common interest has been declared by the author(s).*

Etik Kurul Onayı / Ethics Committee Approval:

alışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya zel bir izne ihtiyaı yoktur. / *This study does not require ethics committee approval or any special permission.*

Araştırma ve Yayın Etiği / Research and Publication Ethics:

Yazar(lar), çalışmanın tüm süreçlerinde derginin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu, makalenin zgn olduğunu ve intihal yapılmadığını, verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, suç unsuru veya hukuka aykırı yöntem kullanılmadığını, üçüncü kişilerin telif haklarının ihlal edilmediğini, karşılaşılabilecek etik ihlallerde derginin ve editr kurulunun sorumlu olmadığını, ayrıca bu alışmanın başka bir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan eder. / *The author(s) declare(s) that they have complied with the journal's scientific, ethical, and citation principles throughout all stages of the study; that the manuscript is original and not plagiarized; that no falsification of data has been made; that no unlawful method or material has been used; that no third-party copyrights have been infringed; that the journal and its editorial board bear no responsibility for any potential ethical violations; and that this study has not been submitted to or evaluated in any other academic publication.*